270995

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

ÖZBEKISTON ADABIYOTI VA SAN'ATI

1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН НАШР ЭТИЛА БОШЛАГАН

1995 ЙИЛ

ҲАФТАЛИК ГАЗЕТА ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ • СОТУВДА НАРХИ ЭРКИН 15 сентябр, № 37 (3324)

Ойбек таваллудининг 90 йиллигига

ОЙБЕК

Бағишлов

Ойбек, фариштага ўхшайсиз руҳан,
Чексиздир Сиздаги ақлу завқ, идрок,
Беҳудуд тафаккур дунёнгиз бирлан,
Умрингиз заволдан йироқдир, йироқ!
Турон фахрланар Сиз-ла ҳар доим,
Сиз ҳам ўғи даҳосиз бенуқсон, бекам.
Нурдайин ярқирар Сиз қўйган одим,
Севиниб олқишлар замин ҳам, кўк ҳам.
Ҳануз кўз ўнгимда маҳобатли қад,
Жуфт қароғингизда порлаган оташ.
Боқардингиз фариштадай беҳасад,
Дунёда камёбдир Сиздайин дилкаш.
Зеҳним кўзин тиксам —
Сиз тенгсиз тиниқ,
Боқишларингиздан сизиб турар нур!
Звковатингиз ҳам офтобдек ёниқ,
Таҳайюл шамъингиз порлоқ кўринур!
Қуёшли диёрнинг жилосидир бу, —
Букилмас ирода, шуълаю шуур.
Меҳнату муҳаббат зиёсидир бу, —
Шу ёғду таратар абадий сурур.

Ҳамиша муборак, қутлуғу ўтлуғ,
Меросингиз баҳри, завқи иғра ман.
Теранлик, кенгликда ҳеч поёни йўқ
Тафаккурингизга таҳсин айтаман!

* * *

Авжли пардаларда торлар чертдингиз,
Шеърингизда мавждор оҳанглар.
Турон тупроғини куйлаб ўтдингиз,
Сўзингиз оғунни тутиб жаранглар.
Достонларингизни нурда йўғириб,
Товладингиз улуғ ғоя ўғида.
Имон-эътиқодни унга сингдириб,
Қайноқ завқ қўшдингиз инсон завқига.
Олмос истеъдоднинг қирраларидан
Турфа хил жавоҳир териб ўтдингиз.
Яратиб дурларга тўлиқ бир олам,
Тарих юрагига кириб кетдингиз!

Сингдингиз юрт меҳру муҳаббатига.
Асрларни ошиб яшайсиз абад.
Абад беззаволдир ёруғ умрингиз,
Беззавол яратмиш Сизни табиат.

* * *

Соҳилдан соҳилга ўтаётирсиз,
Қитъалар оралаб, диёрлар бўйлаб,
Чақмоқ юлдуз бўлиб чақнаётирсиз,
Ижод осмонида ҳикматлар сўйлаб.
Оташланиб ёнар ўйчан кўзингиз,
Дунёга умид-ла боқиб турибсиз.
Башар дардларига ачиниб ҳар чоғ,
Даво излаб, қалбни ёқиб турибсиз.
Юрт ғами чақнаган қароғингиз-ла
Барваста бўйингиз, қоматингиз ҳам.
Идрок ёқиб берган чироғингиз-ла,
Иродангиз, сабру тоқатингиз ҳам,
Ҳамон кўз ўнгимда, ҳамон эсимда,
Маслаҳатларингиз, ўгитларингиз.
Завқу илҳом солиб жону, жисмимга,
Дилимни ўғлаган ҳар бир гапингиз.
Яловдорлигингиз тўлиқ намоён,
Сўнмас юлдузларнинг сараси — Сизсиз.
Сиздек зот дунёга кам келар чунон,
Туганмас китобку хислатларингиз!
Қалб, тафаккурингиз яратмиш боғлар...
Бирини яратсам,
Қанийди, устод!
Ўғмасди ижодим ёққан маёқлар.
Кошкийди, ўшанга етса истеъдод,
Шу орзуда кечар кунлар, лаҳзалар...
Умидвор бўларкан ижодкор инсон,
Мен каби минг шогирд сизга талпинар,
Талпинтирар ҳар вақт истак ва армон!

Рўзи ҚОДИРИЙ

ЎЗБЕК ОПЕРАСИ БАЙРАМИ

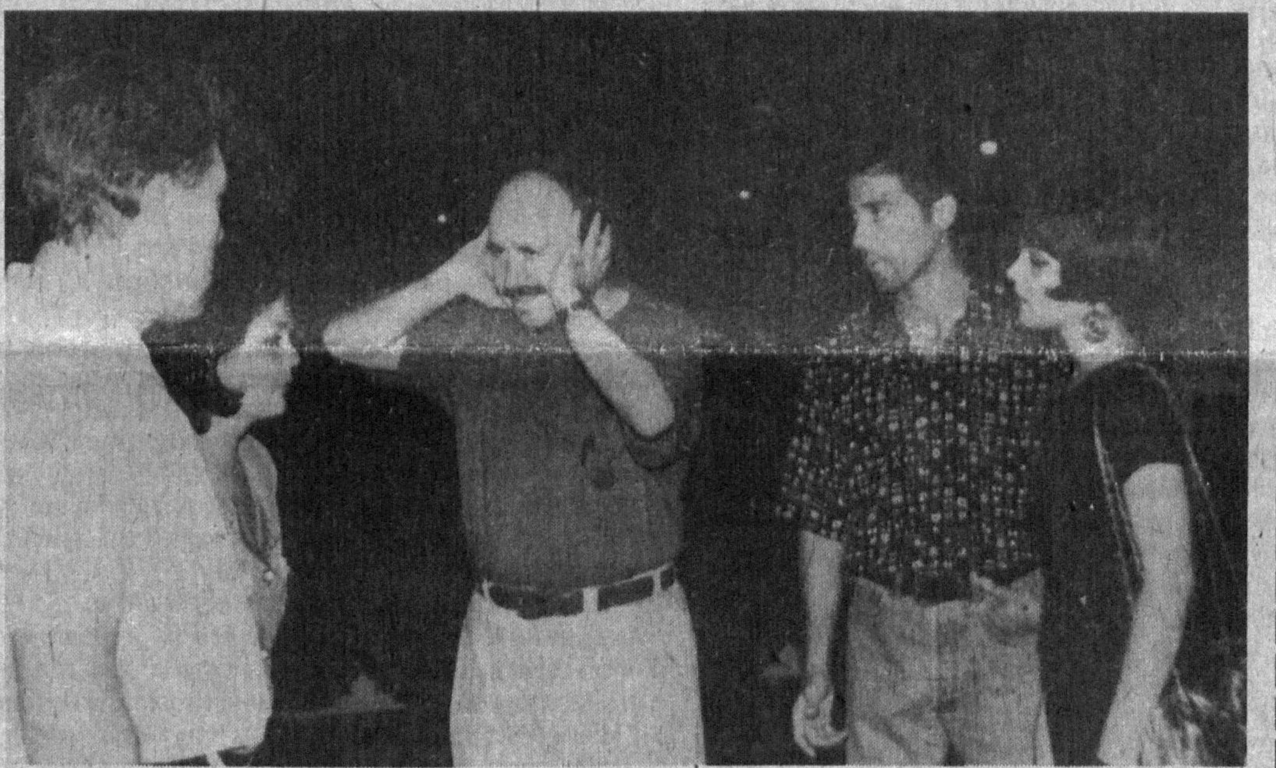

Бу кеча санъат аҳли, опера санъати мухлислари учун ҳақиқий байрам бўлди. 10 сентябр куни Ўзбек Давлат Академик Катта театрида ўзбек опера санъати тарихида илк маротаба аслиятда-италян тилида спектакл қўйилди.

Ҳар бир халқнинг ўз қайғули муҳаббат қиссалари бор. Неча-неча даврлар дилларда ёд бўлиб кетган эзгу Тоҳиру Зуҳро, Лайли ила Мажнун, Отабек билан Кумуш, Ромео ва Жулетта, Лючия ва Эдгар муҳаббатномалари... Вальтер Скоттнинг «Ламмермур келини» романи асосида машҳур итальян композитори Гаэтано Доницетти «Лючия ди Ламмермур» операсини яратган. Сермаҳсул ижод қилган, олтмиш тўртта опера ёзган Гаэтано Доницеттининг «Лючия ди Ламмермур» операси ўз даврида ҳам донг таратди. Юракларни ларзага солувчи ажойиб мусиқа, икки қалбнинг романтик муҳаббати — бари-бари уйғунлашиб, операнинг довруқ қозонишига, ҳақиқий санъат асари сифатида жаҳон дурдоналари сафидан ўрин олишга сабаб бўлди.

... Воқеа ўрта асрларда, Шотландияда кечади. Бир-бирига душман икки оилани муҳаббат ришталари яраштирмоқчи бўлади-ю: аммо... Душман оилалардан Генри Астоннинг синглиси Лючия акасига, авлодига душман гуруҳ вакили Эдгар Равенсвудга кўнгил қўяди. Эдгар ҳам ёш, гўзал қизни бутун вужуди билан севиб қолади. Муҳаббат Эдгарни эзгуликка бошлайди — кўнгилдаги бари кекни йиғиштириб қўйиб, Лючиянинг акаси билан ярашмоқчи бўлади. Икки ошиқ-маъшуқ умрбод ажралмасликка, муҳаббатларига абадий хиёнат қилмасликка аҳд қиладилар, узук алмашадилар. Эдгар юрагида комил ишонч билан шошилинч сафарга жўнайди... Синглисининг Эдгарга кўнгил қўйганидан хабар топган Генри ғазабга келади. Ахир синглиси унинг эътиқодларини топтабгина қолмасдан, режаларини ҳам барбод қиляпти-ку. Давлат бошига янги қиролича келганидан буён Генрининг ишлари юришмаётган эди. У қиролича билан яқинлашиши, муносабат ўрнатиш учун саройида мавқега эга, қироличага яқин одам Артурга синглисини узатмоқчи бўлади. Ва у синглисининг дод-фиғонларига қулоқ осмай, Лючияни Артурга мажбуран эрга беради.

Лючия Эдгарга бўлган муҳаббатига содиқ қолади: разолат қаршисида бечора қолган қиз никоҳ оқшоми куёвига ханжар уради. Одамлардан, қабиҳликлардан, чархи фалак ўйинларидан қиз гангийди, ақлдан озади. Ва жон беради...

Бу қайғули муҳаббат қисмати кўнглимизга яқин эмасми? Зотан ҳақиқий муҳаббат миллат танламайди. Илк бора янграган италянча опера аншлаг билан ўйналди. Ўрни келганда айтиш керакки, дилларни ларзага солувчи Лючиянинг муҳаббатини, севги тарихини ўзбек операсининг янги, чақноқ юлдузи, республикада хизмат кўрсатган артист Муяссар Раззоқова тобига келтириб айтди. Сирасини айтганда, ушбу опера халқаро доирада яратилди, десак янглишмаймиз. Хусусан, Италиянинг Ўзбекистондаги элчихонаси Г.Доницеттининг мазкур операси ўзбек саҳнасида қўйилишида анча жонбозлик кўрсатди. МДҲ парламентлараро ассамблеяси партитура олиб берди. Италян режиссёри Франческо Сфорца режиссёрга ёрдам берди, маслаҳатчи бўлди. Театр жамоаси бир ёқадан бош чиқариб яна бир санъат асарининг дунёга келишига эришди. Эдгар ролини Раҳматжон Латипов, Генри ролини Шукур Ғафуров, Алиса ролини Ольга Александрова, Раймонд ролини Қўрқмас Муҳиддинов ижро этдилар. Спектаклни саҳнага Франческо Сфорца билан биргаликда Андрей Слоним қўйди. Сулаймон Шодмонов дирижёрлик қилди, рассом Зубайдулло Ботиров саҳнани безади. Халқ артисти Галия Измайлова балетмейстерлик қилди.

Халқ артисти, Театр директори Бернора Қориева опера ҳақида шундай дейди:

— Мана, Ўзбекистонимиз мустақил бўлгач, пойтахтда кўплаб мамлакатлар элчихоналари очилди. Шу жиҳатдан санъатимизни жаҳон майдонига олиб чиқишга, намойиш қилишимизга имкон туғилди. Бу операнинг италянча қўйилиши, ундаги етакчи партияларни ўзбек артистлари ижро этиши кишини қувонтирмай қолмайди.

Мен, авало, операни саҳнага олиб чиқишда катта ёрдам берган Италиянинг Ўзбекистондаги элчихонасига, спектаклга ҳомийлик қилган Ўзбекистон Ҳаво йўллари Миллий авиакомпаниясига, «Ўзиталмотор» қўшма корхонасига, Тошкент Трейдинг компаниясига газетангиз орқали миннатдорчилигимни изҳор этишни истардим.

— Мен Ўзбекистонда замонавий опера талаблари даражасида опера яратишга имкон ҳам, яхши овозлар ҳам бор эканлигига гувоҳ бўлдим, — дейди Франческо Сфорца. — Операни айтувчи солистлар овозини эшитдим. Улар италян тилида яхши айта оладилар, ҳар бирлари ўз ролларини яхши ёд олганлар, талаффузларида ҳам бузилиш сезилмайди. Яхши овозлар эса муваффақият калити бўлади. Бош қаҳрамон ролини ижро этувчи артистлардан бири Муяссар Раззоқованинг овози мени ҳайратда қолдирди. Унинг овози фавқулодда кучли. Муяссар саҳнада партияни ижро этиш билан айни вақтда енгил ҳаракат қила олади. Замонавий опера талабларидан бири ҳам шудир. Италян саҳнасида «Лючия ди Ламмермур» операси ҳар йили уч маротабадан қўйилади. Бу операнинг қанчалик машҳурлигини шундан ҳам билса бўлади. Мен ўзбек саҳнасида ҳам ушбу опера ўз ўрнини, мухлисини топа олишига ишончим комил.

Андрей Слоним, режиссёр: — Биз деярли бир йилдан буён бу операни саҳнага қўйиш устида ишлаяпмиз. Гаэтано Доницеттининг операси барча ҳақиқий санъат асарлари сингари ҳар қандай давр учун ҳам долзарбдир. Чунки унда умуминсоний муаммолар ҳал қилинади, инсон дарди, ҳамиша ўлмас ҳақиқий муҳаббат куйланади.

Италиянинг Ўзбекистондаги элчиси Карло Унгаро: — Мен ҳозир шу ерда ҳозир бўлганларнинг ҳис-ҳаяжонларини изҳор этяпман, десам янглишмаган бўламан. Биз ажойиб операни эшитдик, ажойиб ижрони кўрдик. Бу бизнинг Ўзбекистон билан маданият борасида ҳамкорликда қилган биринчи тажрибамиздир. Ўйлайманки, бу эзгу ишимиз яна давом этади.

... Парда очилади. Ҳаммаёқни кучли, ажойиб мусиқа садолари тутади. Муҳаббат қўшиғи янграйди.

Диққат қилинг, ўзбек саҳнасида итилянча қўшиқ янграпти.

Маъсума АҲМЕДОВА

СУРАТДА: машқ пайти. Суратчи Валерий ХАРИТОНОВ

НУКУСДА ХАЛҚАРО АНЖУМАН

18-20 сентябр кунлари Қорақалпоғистон пойтахти Нукус шаҳрида БМТ иштирокида Орол муаммоларига бағишланган халқаро анжуман бўлади. Унда республикамизнинг таниқли олимлари, сув хўжалиги мутахассислари, экология бўйича иш олиб борувчи давлат ва жамоатчилик ташкилотларининг вакиллари ҳам иштирок этадилар. Шу муносабат билан мухбиримиз Марказий Осиё давлатлари экологияси ва атроф-муҳитни асраш жамоатчилик қўмитаси раиси, профессор Пирмат Шермуҳамедовга бир неча савол билан мурожаат қилди.

— Нукус шаҳрида Орол муаммоларига бағишлаб жаҳон кўламида халқаро анжуман ўтказиш фикри қачон туғилган эди?

— Гап шундаки, АҚШ ва бошқа мамлакатларнинг университетларида кўп йиллардан буён шундай анжуманлар ўтказиб келинмоқда. Уларда жаҳоннинг турли мамлакатларидан эколог ва сув хўжалиги мутахассислари, ёзувчилар, жамоат арбоблари иштирок этаётирлар. Гарчи, бу анжуманларда Орол денгизини асраб қолиш юзасидан амалий қадамлар қўйилмаган бўлса-да, экологик хавф-хатар ҳудудларида яшаётган аҳолини доридармонлар, сувни чучуклантириш қурилмалари билан таъминлаш, тиббий ва маънавий ёрдамлар уюштиришда улар муҳим аҳамиятга эга бўлди.

Орол денгизи масаласини кенг ва атрофлича муҳокама этиб, муаммони ҳал этишнинг нақд йўлларини ишлаб чиқиш учун эса халқаро нуфузли ташкилотлар ва Марказий Осиёдаги давлат бошлиқлари иштирокида жаҳон кўламида йирик анжуман ўтказиш зарур эди. Ўзбекистон Президенти Ислом Каримов Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг ўн учинчи сессиясида сўзлаган нутқида илк бор шундай таклифни ўртага ташлади. Бу таклиф дунёнинг барча йирик давлатлари ва нуфузли халқаро ташкилотлар томонидан тўла қўллаб-қувватланди.

— Анжуман ишида қандай халқаро ташкилотларнинг иштирок этиши кутилмоқда?

— Марказий Осиёдаги давлатларнинг раҳбарлари, вазирликлар ҳамда БМТ, ЮНЕСКО, ЮНЕП, ФАО, БМО, ИКМГС, КСЕНТЕС, МГС, Умумжаҳон саломатлик ташкилоти, ирригация ва дренаж халқаро Кенгаши, сув муаммоларини ўрганувчи халқаро секретариат, миллий ресурслар халқаро институти, халқаро экология фонди вакиллари иштирок этадилар. Яна шу ўринда халқаро анжуман ишида Дания, Миср, Голландия, Швейцария, Швеция, Франция, Финляндия, Олмония, Ҳиндистон, Япония, Туркия, АҚШ, Англия, Исроил, Италия сингари давлатларнинг вакиллари қатнашиш истагини билдирганликларини ҳам айтиш керак.

— Анжуман кун тартибига қўйилган масалаларга ҳам тўхталсангиз.

— Уч кун давомида Марказий Осиё давлатларида ердан, сувдан оқилона фойдаланишнинг илмий асослари хусусида фикрлашув бўлади. Рўй берган оғир экологик жараёнлар ва бозор иқтисоди, атроф-муҳитни ва бинобарин Орол денгизини асрашда халқаро ташкилотлар ва давлатларнинг саъй-ҳаракатларини бирлаштириш, экологик фожеаларнинг кишилар онгига таъсири масалалари муҳокама қилинади.

Анжуманда Марказий Осиё давлатлари бошлиқлари, нуфузли халқаро ташкилотлар томонидан «Нукус декларацияси»ни қабул қилиш ҳам кўзда тутилмоқда. Ушбу ҳужжатда Орол фожеасининг олдини олиш ва уни бартараф этишнинг аниқ чора-тадбирлари белгиланади. Орол денгизига бошқа манбалардан сув келтириш масаласи махсус муҳокама қилинмаса-да, бу масала ҳам тилга олиниши мумкин. Шу ўринда «Каспий-Орол» муаммосига тегишли тўққизта лойиҳа тайёр бўлганлиги ва бу лойиҳалар турли хил илмий ташкилотларда кенг муҳокама қилинаётганлигини ҳам айтиб ўтиш керак.

Ўйлайманки, ушбу халқаро йиғин Орол денгизи тақдирини ҳал этишда ижобий бурилиш ясайдиган анжуманлардан бири бўлиб қолади.

ЧИНОРЛАРДАН БИРИ 3-бет

6-бет ИККИ ТЕРАН БУЛОҚ

Гарри КАСПАРОВ билан суҳбат 7-бет

СИЗНИ НИМА ЖИН УРДИ... 8-бет КЎНГЛИМДАГИ ЁР

ОЗОД ВАТАН ЖАМОЛИ

БИЗНИНГ ШАРҲ

ОСОЙИШТА ТОНГЛАР ҚАДРИ

Одамлар кўпинча яхши ният билан бир-бирларига кўнгил осойишталигини, дил хотиржамлигини тилайдилар ёки шундай бўлишини истаб дуолар қиладилар. Бу жудаям яхши одат. Лекин осойишталик фақат одам боласи учун эмас, балки кундалик ҳаёт, турмуш тарзимиздан ташқари юрт, Ватан учун ҳам ҳаво билан сувдек зарур экан. Ватан осойишталиги ўз-ўзидан кўнгил осойишталигини, тинчлигини таъминлайди. Ва бу осойишталик туфайли инсон ўз-ўзини эзгу ишларга чоғлайди, кашфиётлар қилишга интилади, ақлини чархлайди, билимини, тажрибасини оширишга астойдил киришади. Шоир: «Уйда тинчи бўлсин йигитнинг аввал» деб бежиз айтмаган. Кўнгил хотиржамлиги аслида оиладан, дўстлар даврасидан, одамлар билан бўладиган ўзаро мулоқотлардан бошланади. Халқ мақолида айтилганидек: «Осойишталик билан эл кўкарар, ёмғир билан ер кўкарар».

Дунёда ҳамма нарсанинг ўз қадр-қиммати бор. Бироқ тинчлик ва осойишталикнинг қадрини ҳеч бир нарса билан баҳолаб ёки ўлчаб бўлмайди. Мустақил Ўзбекистон собиқ СССР таркибидан ажралиб чиққандан сўнг айрим республикаларга ўхшаб демократия ниқоби остидаги митингбозлик, ур-йиқит, ғала-ғовур йўлни танламади. Балки бозор иқтисодиётига ўтиш жараёнида ҳамма соҳаларда осойишталик ва шу осойишталик замирида жадаллик, журъат ва жасорат йўлини дастур қилиб олди. Бу йўлнинг нақадар тўғрилигини ҳар лаҳзада ҳис этиб турибмиз.

Осойишталик деганда бир жойда тўхтаб қолишни тушунмаслик керак. ОСОЙИШТАЛИК мамлакатда бўлаётган жаҳоний ўзгаришларни, одамлар онгида рўй бераётган янги қарашларни назарда тутади. Агар тараққий этган мамлакатлардаги демократияни олиб қарайдиган бўлсак, унинг асосий белгиларидан бири ҳам шубҳасиз, осойишталик, тинч-тотувлик ҳисобланади. Ҳеч маҳал бақириқ-чақириқ, тўс-тўполон билан улкан ишлар у ёқда турсин оддий юмушларни ҳам амалга ошириб бўлмайди. Масалан, Россия телевидениесининг «Время» кўрсатувини қачон кўрсангиз нуқул жойларда бўлаётган уруш хабарлари билан бошланади. Яқинда давлат думасида бўлган депутатлар жангини кўриб кўпчилик томошабинлар ҳайратдан ёқа ушлашди. Доимо асабий ҳолатда юрадиган ва айнан шу ҳолатда сўзлайдиган машҳур сиёсий «арбоб» В. Жириновский бу гал ҳам оламшумул жанжалнинг асосий ташкилотчиларидан, тўғриroғи, қаҳрамонларидан бири бўлди.

Бу шармандаликни жаҳон матбуоти турлича изоҳламоқда. Жумладан, Франциянинг машҳур «Фигаро» газетаси киноя билан шундай деб ёзади: «Рус депутатлари учун бир-бирларига мушт тушириш оддий ҳолга айланиб бораяпти. Босниядаги уруш қурбонлари сонига Россия парламентидан яна икки кишининг қўшилиб кетишига сал қолди...»

Давлат думаси раиси Иван Рибкин депутатларнинг бу ножўя ҳаракатларини текшириб, чора кўриш учун Бош прокурорга мурожаат қилди. Россия Бош прокурори вазифасини бажарувчи Алексей Илюшенко эса ўзи билан ўзи овора. Чунки Президент Б. Елсин яқинда ўтказган матбуот конференциясида унга нисбатан ишончсизлик билдирди. Энди А. Илюшенко истеъфога чиқиш-чиқмаслик тўғрисида жиддий бош қотиряпти. Хуллас, Россияда бўлаётган бундай турфа кўнгилсиз воқеалар на сиёсатда, на ижтимоий ҳаётда ҳали-вери осойишталик қарор топмаслигини кўрсатиб турибди.

Болқон фожеаси ҳамон дунё жамоатчилигининг диққат марказида. Ҳатто БМТ ва НАТО кучларининг аралашуви билан ҳам бу қонли ўлкада осойишталик ва тинчликни барқарор этиш қийин кечадиган кўринади. НАТО самолётлари бир неча кун давомида Босния сербларини устма-уст ўққа тутди. Бу ҳам етмаганидек, 13 та «Томагавк» типидаги қанотли ракеталар ҳам отишди. Оқибатда яна тинч аҳоли жабр кўрди. НАТОнинг бу ҳаракатига Россия президенти Борис Елсин жиддий норозилик билдирди. У Болқон урушини фақат тинчлик ва музокаралар йўли билан ҳал этишни таклиф қилмоқда. Женевада халқаро «Мулоқот гуруҳи»га аъзо бўлган бешта давлат иштирокида Босния, Югославия, Хорватия ташқи ишлар вазирлари ўртасида қизғин музокаралар бошланди. Музокаралар кун тартибида асосан Болқондаги уруш фожеаларини тинч йўл билан ҳал этиш ва ушбу ҳудудда осойишталикни барқарорлаштириш масалалари жиддий муҳокама қилинади.

Жазоирда уч кун давомида бирор-бир газета нашр этилмаслиги эълон қилинди. Газета-ноширлар уюшмаси мамлакатда журналистларнинг ҳаётига суиқасд қилинаётганлигига қатъий норозилик билдириб, шундай қарорга келган. Чунки ўтган бир ҳафта давомида мамлакатда беш нафар журналист ўлдирилган. Бу ишда мамлакатдаги қуролли гуруҳ жангчиларининг бевосита алоқаси борлиги айтилмоқда.

Республикамиз сиёсий ҳаётига эътибор берадиган бўлсак, Тошкентда Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримов ташаббуси билан БМТ раҳнамолигида ташкил этилган Марказий Осиёда хавфсизлик масалалари бўйича биринчи семинар ўз ишини муваффақиятли бошлади. Унинг шиори: «Тинчлик. Барқорлик. Ҳамкорлик!».

Мутахассислар бу улкан тадбир ҳам халқаро ҳаётда муҳим воқелардан бири бўлади, деб ҳисобламоқдалар. Аввало, Афғонистон ва Тожикистон ҳудудида бўлаётган урушларнинг тезроқ барҳам топишига семинар йўл-йўриқ беради, деб ўйлаймиз. Зора бу юртларда ҳам осойишталик байроғи тезроқ тикланса.

Шу кунларда матбуотда «Ўзбекистон Республикасининг Конституциявий суди тўғрисида», «Фуқароларнинг ҳуқуқлари ва эркинликларини бузадиган хатти-ҳаракатлари ва қарорлар устидан судга шикоят қилиш тўғрисида» сингари муҳим қонунлари эълон қилинди. Ушбу қонунлар ҳам мустақил давлатимизнинг Конституциясини, фуқароларнинг ҳуқуқлари ва эркинликларини тўла ҳимоя қила олишига ишонамиз.

Ҳамиша улкан ва баланд довондан биринчи ўтган одамга осон бўлмаган. Лекин довондан қандай ўтиш ўша йўлбошчининг маҳорати, мардлиги ва жасоратига боғлиқ. Халқимизни бозор иқтисодиётига ўтишнинг мураккаб ва машаққатли йўлидан босқичма-босқич олиб ўтаётган юртбошимиз тинчлик ва осойишталикни асосий мезон қилиб олган. Ва шу йўлдан ҳамон оғишмай, дадил бораяпти. Осойишталик ва тинчлик йўлининг ҳамиша ёруғ ва нурли бўлиши аниқ. Шу боис отаётган ҳар бир осойишта тонг қадрига етайлик. Оллоҳдан осойишта тонглар мангу барқарор бўлиб қолишини тилайлик.

Ашурали ЖЎРАЕВ

БИЗНИНГ ШАРҲ

ТошДУ — 75 ёшда

Тўхтамурод ЖЎРАЕВ, ТошДУ ректори, академик

МИЛЛАТИМИЗ ИФТИХОРИ

Қадим Шарқда илм-фаннинг мавқеи ғоят баланд бўлиб, мадраса энг эътиборли даргоҳ саналган. Уларни «Байтул ҳикма» («Донишмандлар уйи»), «Хизонатул ҳикма») («Донишмандлик хазинаси») деб атаганлар. IX асрда машҳур араб халифаси Ҳорун ар-Рашид ва унинг ўғли Ал-Маъмун Бағдоддаги «Байтул ҳикма»га бош-қош бўлганлар. Буюк аждодларимиз — «ал-жабр»ни яратиб инсониятга дунё очқичини тутқазган Муҳаммад Хоразмий, Ернинг думалоқлигини рад этиб бўлмайдиган далиллари билан исботлаб берган, 812 йилдаги қуёш тутилишини олдиндан айтиб илмий кузатиш ўтказган, Нил дарёсининг сувини ўлчайдиган асбоб ясаб «Ҳосиб» унвонига сазовор бўлган Аҳмад Фарғонийга ўхшаган илм-фан доҳийлари ҳаётининг катта қисми шу ерда ўтган эди.

X асрнинг охирига келиб, Туркистоннинг муаззам шаҳарлари Урганч ва Бухоро Беруний ва Ибн Сино даҳоси туфайли жаҳон цивилизациясининг марказига айланди. Урганчда «Маъмун академияси» қарор топди. Замоннинг зайли билан араб илм-фани маскани, мусулмон олий мактаби сифатида шаклланган мадрасалар араб Андалузияси орқали Европага кириб борди. Ўз даврининг барча масалаларига жавоб беришга ҳаракат қилган, характерига кўра универсал бўлган бу мадрасалар шу тариқа Италия ва Испанияда XII асрдан эътиборан ташкил топа бошлаган университетларга андоза бўлиб хизмат қилган эди.

Яқин ва Урта Шарқ мадрасалари ҳам Беруний замонидан буён неча бор ўзгарди. XIV асрнинг сўнгида соҳибқирон Темур салтанати қарор топиши билан қадим Мовароуннаҳр ва Хуросон шаҳарлари шуҳрати яна оламга ёйилди. XV аср маданият тараққиётида олтин аср бўлиб тарихга кирди. Султон ва мунажжим Мирзо Улуғбек Самарқанд астрономия мактабини яратди. Улуғбек Бухорода ҳам бир мадраса қурдириб, пештоқига «Талабул илм фаризатун ало кулли муслимун ва муслиматун» («Илм талаб қилиш барча мусулмон эркакларига фарз бўлганидек, мусулмон аёлларига ҳам фарздир») деган ҳадиси шарифни ёздириб қўйганини нақл қиладилар.

Темурийлар салтанатининг парчаланиши XVI асрдан кўзга ташланган Шарқ маданияти таназзулини бошлаб берди. Илм сўнган, унинг ўрнини таассуб, схоластика эгаллаган эди. Пировард оқибатда, XIX асрнинг ўрталарида Туркистон тепасида Европанинг жаҳонгирлик дағдағаси билан ўртага тушган икки мамлакати — Англия ва Россия манфаатлари бир-бирига зид келиб қолди. Тақдир Россияга кулиб боқди. Туркистон мустамлакага айлантирилди. Янги ўлкани идора этмоқ учун Туркистоннинг битмас-туганмас бойликларини ташиб олишни ўрнига қўядиган билимдон мутахассислар керак эди. 1804 йилда Қозон университети худди шундай мақсад билан дунёга келган эди. Энди навбат Туркистонга. Бироқ 1881 йилда Боқчасаройда Исмоилбек Гаспрали «Русия мусулмонлиги» асарини ёзиб, бизнинг ҳукмрон миллат руслар билан баробарликда давлат ва жамият ишларига аралашишимизнинг бирдан-бир йўли маърифатдир, деган фикрни илгари сурди ва мавжуд мактаб-мадрасаларни ислоҳ қилиш дастурини тузиб чиқди. Ҳарбий-маъмурий доираларда бу дастур «ғоят зарарли» деб топилганига қарамасдан, 80-йилларнинг охиридаёқ «усули жадид» Туркистонга етиб келди. Самарқанд, Бухоро, Тошкентда Гаспрали шарафига «исмоилия» номли мактаблар очила бошлади. Қисқа муддатда жадидчилик деган ижтимоий-маданий тараққийпарварлик ҳаракати майдонга келди. Улар маърифат ва мустақиллик байроғини баланд кўтардилар. Уларнинг энг буюк орзуларидан бири олий мактаб — университет эди. Бироқ буни мустамлака замонида, миллатнинг ўз эрки ўзида бўлмаган бир пайтда амалга ошириш қийин эди.

Жадидлар 1909 йилдан бошлаб турли хайрия жамиятлари, уюшма ва ширкатлар тузиб ундан келадиган тушумларни мактаб-маориф йўлига сарф этдилар. Янги усул мактабларида 30-35 фоиз болалар текин ўқитилгани маълум. Ниҳоят, Мунавварқори ва унинг сафдошлари ташаббуси билан истеъдодли ёшларни Европанинг ривожланган мамлакатларидаги университетларда ўқитиш учун «Кўмак» номли хайрия жамғармаси ташкил топди. 10-йилларда Туркистон ёшлари Уфа, Оренбург мадрасаларидан тортиб, Москва, Варшава, Истанбул, Қоҳира, ҳатто Сорбонна университетларигача бориб ўқидилар. 1909 йилда Лев Толстой билан хат ёзишган Убайдуллахўжа Асадуллахўжаев Санкт-Петербург университетининг ҳуқуқшунослик факултетини битирган янги типдаги адвокатларимиздан эди.

Жадидларимиз Туркистонда олий ўқув юртини майдонга келтириш учун моддий-маънавий замин яратиш йўлида маълум тайёргарлик ишларини олиб бораётган эдилар. 1917 йил августида Тошкент шаҳар Думасига бўлган сайловда 112 депутат сайланди. Шундан 76 таси уламо ва янги қарашдаги зиёлилар — жадидлар эдилар. Дума муҳокама қилган масалалардан бири университет ташкил этиш бўлди. Унда депутатлардан Мунавварқори Абдурашидхонов, Тошпўлатбек Норбўтабеков, Миён Бузрук Солиҳов, Саъдулла Турсунхўжаев ва бошқалар маҳаллий мусулмонлар манфаатини ҳимоя қилдилар. Университет ташкил этиш бўйича тузилган махсус Дума комиссиясига Убайдуллахўжа Асадуллахўжаев ва унинг бир қатор сафдошлари киритилади.

Моҳиятан мустамлакачи, таркибан эса соф овруполиклар ҳукуматини ташкил этган Туркистон Шўроларининг III ўлка қурултойида қабул қилинган қарорлардан бири ҳам Тошкентда университет ташкил этиш ҳақида бўлди. Рус зиёлиларининг саъй-ҳаракати билан 1918 йил 21 апрелда Туркистон халқ университети тантанали равишда очилади. Унга талабалар ҳужжатсиз қабул қилинар, рус тилини билмаганлар унда ўқий олмас эди. Бир гуруҳ тараққийпарвар зиёлиларимиз шундай бўлишини олдиндан сезгандек Мунавварқори бошчилигида комиссия туздилар ва Мусулмон халқ университетини ташкил этишга киришдилар.

Ниҳоят, 1918 йил 13 май куни эски шаҳарнинг Эски Жува даҳасида Мусулмон халқ университети Туркистон Халқ университетининг филиали мақомида ташкил топади. Мунавварқори бошлиқ маҳаллий тараққийпарвар зиёлилар янги замонавий ўзбек олий таълимига асос бўла оладиган бир қатор ишларни амалга оширдилар. Истиқлол туфайли ўрганиш мумкин бўлган ҳужжатлар шуни кўрсатадики, агар шўро ҳукумати жадид зиёлилари ташаббусини қўллаб-қувватлаганида, ўша вақтдаёқ миллий университет ёки институт ташкил этиш мумкин бўлар экан...

Тошкентда халқ университети очилиши арафасида Туркистон Шўро ҳукумати марказга ёрдам сўраб вакиллар юборган эди. 1918 йил кузида Москвада Туркистон университетининг Ташкилий қўмитаси тузилади. Санкт-Петербургда унинг бўлими очилади. Шовинистик туйғудан холи бўлган бир қатор рус олимлари бу борада катта ишларни амалга оширадилар. 1919 йил 30 август куни Туркистон давлат университетининг Москвадаги Ташкилий комиссияси ғоят муҳим аҳамиятга эга бўлган бир йиғинни ўтказди. Шу куни ТДУнинг ректори (проф. А. Димо), проректор (проф. А. Э. Шмидт) сайланди. Университетнинг илмий-педагогик жамоатчилиги таркиб топди. Қисқа муддатда, унинг сони 200 кишидан ошиб кетади. Улар орасида 102 профессор, 100 га яқин ўқитувчи бор эди. Москвадаги ТДУни Тошкентга кўчириш учун Шарқий фронтдаги 159-махсус ҳарбий-санитар поезди ажратилди. Бу «университет-поезд»да 43 профессор, 43 ўқитувчи 50 минг китоб ва жуда кўп миқдорда лаборатория жиҳозлари олиб келинади. Мана шундан сўнг икки жойда мустақил ташкил топган икки ТДУнинг бирлашиш жараёни юз беради.

Ташкилий ишлар ниҳоясига етгач, 1920 йил 7 сентябрда Туркистон давлат университети таъсис этиш тўғрисида декрет қабул қилинади.

1921 йилда университетда тиббиёт, физика-математика, ижтимоий-иқтисодий, техника, тарих-филология, ишчи, қишлоқ хўжалик ва ҳарбий факултетлар иш кўриб, уларда ўқиётган талабалар сони 1300 дан ортиқ эди. Шу йили университетни биринчи бор 12 киши тугатиб, врач дипломини олади. Мана шундан бошлаб, университет узлуксиз равишда ҳар йили ўнлаб, юзлаб ва ҳатто минглаб мутахассислар тайёрлаб келмоқда. ТошДУ 20-йилларнинг охири — 30-йилларнинг бошларида учта ғоят муҳим, ҳам тарихий, ҳам халқаро аҳамиятга молик вазифани адо этди. Бу Марказий Осиёдаги ҳозирда озод ва мустақил беш давлатнинг олий таълими асосини яратиш, фан-техникасини йўлга қўйиш, ҳар иккаласини малакали мутахассис кадрлар билан таъминлаб бориш. Ҳозирги пайтда бу мамлакатларнинг ҳар бири ўз академияси, ўнлаб олий ўқув юртлари, илмий тадқиқот институтлари, зукко олиму шоирларига эга. Буларнинг ҳаммаси учун ТошДУ ҳам бевосита, ҳам билвосита ота маскан бўлди.

Халқимизда бир оққан ариқда сув яна оқади, деган нақл бор. Қадимдан илмпараст келган элимизнинг ўз салоҳиятини қайта тиклаб олишига кўп вақт керак эмас эди. XX аср бошидаги жадидчилик ҳаракати буни исбот этди. Қисқа муддатда Маҳмудхўжа Беҳбудий, Убайдуллахўжа Асадуллахўжаев, Абдурауф Фитрат, Мунавварқори, Ғози Юнусга ўхшаган жаҳон фани ва маданияти савиясида фикрлайдиган авлод вояга етди. Фитратнинг 1918 йилда Тошкентда ташкил этган «Чиғатой гурунги» адабий-маданий уюшмасининг кўпгина аъзолари янги иш бошлаган «Халқ дорилфунуни»нинг фаолларидан эдилар. 1901 йилда «Устози аввал» дарслигини чиқарган ва 1917 йилгача 17 нашрига мушарраф бўлган Саидрасул Азизий 20-йилларда Туркистон университетида дарс берди. Доцент Миён Бузрук Солиҳов, профессор Абдулла Авлоний 20-йилларда педагогика факултетининг тил бўлими кафедрасида мудирлик қилганликлари маълум.

Уруш даврида талабаларнинг ярмидан кўпи, ўқитувчи ва аспирантларнинг катта қисми урушга кетдилар. Ўқув ва илмий тадқиқот ишлари ҳарбий шароитта мослаб қайта ташкил этилади.

Тошкент шаҳри ва Тошкент Давлат университети Россиядан кўчириб келтирилган рус олимларига бошпана бўлди. Уларга илмий-ижодий фаолият учун ҳар томонлама шароит яратилди. Янги кафедра ва факултетлар, мутахассисликлар ташкил этилди. 1948 йилда 11 ҳақиқий аъзо, 18 мухбир ва 3 фахрий аъзодан иборат, 10 та илмий-тадқиқот институтини бирлаштирган Ўзбекистон Фанлар Академияси таъсис этилади. Унинг таркибини САГУ ва Россия олимлари ташкил этдилар. Т. Н. Қориниёзий ЎзФАнинг биринчи президенти, Т. А. Саримсоқов биринчи вице-президенти бўлиб сайланади. Бу академия X асрдаги Маъмун, XV асрдаги Улуғбек академияларидан кейинги учинчи академия эди. Бироқ улардан фарқи шунда бўлдики, мазкур илм даргоҳининг таркибида дастлабки пайтларда маҳаллий кадрлар жуда кам эди.

50-йилларнинг ўрталарига келиб, университетда мусулмон талабаларининг миқдори уруш охиридагидан анча кўпаяди. Аста-секин ўзбек тилида ҳам мунтазам ўқитиш йўлга қўйилади. 1959 йилда ўзбек гуруҳлари жами талабаларнинг 45,5 фоизини ташкил этди.

1991 йил 31 август Ватан ва миллат тарихида бўлгани сингари ТошДУ тарихида ҳам энг буюк ва унутилмас сана бўлиб қолди. Халқимизнинг асрий орзуси МИЛЛИЙ ИСТИҚЛОЛ тинч ва демократик йўл билан, Президентимиз И. А. Каримовнинг жасоратга тўла саъй-ҳаракати натижалари ўлароқ қўлга киритилди. Мана шу қутлуғ ва муқаддас кундан эътиборан Ватан ва миллат ҳаётида туб бурилиш бошланди. Бу тарихий бурилиш ТошДУ зиммасига улкан масъулият ва тамоман янги вазифалар юклади. Зиё маскани, биринчи навбатда, ўз миллати, Ватани, истиқлолини мустаҳкамлаш учун хизмат қила бошлади. Умуминсоний маърифатни кўзда тутган ҳолда миллий тарбия ва илм-фанни диққат марказига қўйди.

Ўтган тўрт йил ичида ТошДУ моҳият ва мазмунига кўра бутунлай янгиланди. Ўзининг шонли, айни пайтда, мураккаб тарихи, жонажон Ватанимиз илм-фани ва маърифатига қўшган мислсиз ҳиссаси билан ўз даврида Марказий Осиё олий таълимининг карвонбошиси бўлган университетимиз бугун миллатнинг чинакам ғурурига, ифтихорига айланди.

Ўтган чоракам бир асрлик давр мобайнида ТошДУ 100 мингта яқин мутахассис тайёрлади. Ўнлаб йирик давлат, маданият ва фан арбоблари, шоир ва ёзувчилар етишиб чиқдилар. XX аср жаҳон адабиётида ўз ўрнига эга бўлган, ўз халқлари адабиётида янги бир даврни бошлаб берган қозоқ Мухтор Авезов, қирғиз Али Тўқомбоев, туркман Хидир Деряев каби ўнлаб олмос истеъдодлар 20-30 йилларда шу ерда таҳсил олган, ўз ижодларини шу даргоҳда бошлаган эдилар. Ойбеку Қаҳҳордан, Абдулла Орипов билан бугунги Тоғай Муродгача бўлган ва замонавий ўзбек адабиётининг жуда катта умумбашарий юкини тортиб келган ва келаётган ўнлаб ижодкорларимиз мана шу университетда тарбия топиб, вояга етдилар.

Бундан беш йил олдин, университетнинг 70 йиллик юбилейи муносабати билан унинг жамоатчилигига йўллаган табрикномасида Президентимиз И.А. Каримов шундай сўзларни айтган эди: «Тошкент Давлат Дорилфунуни жумҳуриятимизнинг маълум маънода илм-фан, маданият ва маориф соҳасидаги навқирон бугуни ва келажагини кўрсатувчи ўзига хос ойнадир. Бу ойна доим мусаффо бўлсин». Айниқса, юртбошимизнинг ТошДУ юбилейини ўтказиш тўғрисида Ўзбекистон Вазирлар Маҳкамасининг 1994 йил 3 майдаги қарорига имзо чекиши университетимизнинг янги тарихидаги энг ёрқин саҳифа бўлди.

Ҳозир ТошДУ иккита жаҳон университетлари Ассоциациясининг аъзосидир. Узоқ-яқиндаги 30 та хорижий университет ҳамда йирик ўқув ва илмий марказлар билан кадрлар тайёрлаш, профессор-ўқитувчи ва талабалар айирбошлашда яқиндан ҳамкорлик қилмоқда. Кейинги беш йилнинг ўзида ТошДУ олимларидан 30 га яқин киши халқаро аҳамиятга молик бўлган илмий ишлари учун Америкадаги жаҳонга машҳур СОРОС илмий жамғармасининг 500 доллардан мукофотини олишга муяссар бўлди. 1992 йилда ТошДУда 38 хорижий мамлакатлардан 241 талаба таълим олди. Мустақиллик миллатнинг ўз мулки ва ақлига эга бўлишигагина эмас, уларни намойиш қилишга ҳам йўл очди. Машҳур Сорбонна университети билан йўлга қўйилган алоқалар бунга далилдир.

Илм-фан ва олимлар университет нуфузини белгиловчи асосий омил. 1928 йилда университетда жаҳонда тенги йўқ кашфиёт юз берди. Б. П. Грабовский ва унинг ёрдамчиси И. Ф. Белянский тасвирни электрон нур ёрдамида узоққа узатиб берувчи ва қабул қилиб олувчи «Радиотелефат»ни ихтиро қилдилар. Афсуски, шундай жаҳоншумул кашфиёт Ўзбекистонда синовдан муваффақиятли ўтган бўлса-да, Москвада ҳаётга тадбиқ этилмай қолиб кетди. Орадан 35-40 йил ўтгандан кейингина у собиқ СССР Радио-электроника қўмитаси, собиқ иттифоқ ФА ва ЮНЕСКО томонидан эътироф этилди.

20-йиллар охири — 30-йилларнинг бошларида университетдан 20 га яқин ўқув юртлари ажралиб чиқишига қарамасдан, унинг фан соҳасидаги фаолияти, юқори малакали илмий-ижодий кадрлар тайёрлаш ишлари пасаймади, аксинча, янада юксалди. Ўзбекистон Фанлар Академиясининг ташкил этилиши муносабати билан университет аспирентураси кенгайтирилди, докторантура йўлга қўйилди.

50-80 йилларга келиб, университетнинг моддий ва илмий-техникавий асослари мустаҳкамланди. Янги замонавий асбоб-анжомлар билан таъминоти яхшиланди. 70-йилларда университет учун махсус шаҳарча қурилиши тугалланди. Барча табиий факултетлар ўзларининг махсус бино ва лабораторияларига эга бўлдилар. Табиий бирикмалар кимёси, органик синтез, электролюминесценция, ярим ўтказгичлар, радиофизика ва космик нурлар, фитогелминтология соҳаларидаги тадқиқотлар кучайди. Далил айта оламизки, ҳозирги ўзбек фани ва техникасининг таг замини ва асосий йўналишлари дастлаб ТошДУ лабораторияларида унинг илмий-ижодий жамоатчилиги томонидан асосланиб берилди. Профессор В. И. Романовский (1874-1954) метематиканинг янги соҳаси — эҳтимоллар назарияси ва математика статистика илмий мактабига асос солди. Т. Н. Қориниёзий, Т. А. Саримсоқов, С. Ҳ. Сирожиддинов, Н. Назаров, М. Камолов каби машҳур фан арбоблари унинг мактабида камол топдилар. Академик Т. А. Саримсоқов Ўзбекистонда фан-техника ва олий таълим тараққиётига раҳбарлик қилди. Ўзбекистонда функционал анализ мактабига асос солди.

Академик С. Ҳ. Сирожиддинов бош бўлган эҳтимоллар назариясининг Тошкент мактаби жаҳондаги йирик илмий марказлардан бирига айланди. Қатор чет эл мактаблари математиклари ҳамда Бернулли номидаги халқаро эҳтимоллик назарияси ва математик статистика жамияти билан узвий алоқа юзага келди. 1986 йилда мазкур жамият 1-халқаро конгрессининг Тошкентда ўтказилиши Сирожиддинов илмий мактабининг бутун дунёда тан олинганлигидан далолатдир.

60-70-йилларда М. С. Салоҳиддинов ва бошқа олимларнинг хизмати билан Тошкентда халқаро нуфузга эга бўлган дифференциал тенгламалар илмий мактаби шаклланади. Академик У. О. Ориповнинг физикавий электроника мактаби дастлаб университетда асосланган эди. Бу мактаб асосида сўнгроқ Урта Осиёдаги биринчи ядро физикаси (1956) ва электроника (1967) илмий тадқиқот институтлари ташкил топади.

Академик С. А. Азимов ўзи яратган илмий услуб ёрдамида космик нурлар таркибида мю-мезонлар билан мувозанатда бўлмаган электрон ва фотонлар борлигини исботлайди. Унинг раҳбарлигида энг соф ярим ўтказгич материаллари олишнинг янги технологияси ишлаб чиқилади.

Профессор Г. Н. Шуппе эмиссия электроникаси йўналишига асос солди. Профессор Р. Х. Маллин (1906-1993) физикадан биринчи бўлиб ўзбек тилида дарслик ва қўлланмалар яратди. Профессор А. А. Абдураззоқов бошчилигидаги «Қуйи энергиялар ядро тадқиқот физикаси» кафедраси аъзолари Бирлашган Халқаро ядро тадқиқот институти (Дубна) билан ҳамкорликда 100 дан ортиқ ядроларнинг хоссаларини ўргандилар.

Кимё илмида академик О. С. Содиқов биоорганик кимё, табиий бирикмалар ва физиологик моддалар кимёси мактабини яратди. Академиклар Ш. Т. Толипов, Ҳ. У. Усмонхўжаев ва К. С. Содиқовлар бу фаннинг турли янги соҳаларига асос солдилар. Т. З. Зоҳидов, А. Т. Тўлаганов, Ж. А. Мусаев, Н. И. Исамуҳамедов, Т. Н. Долимов, В. И. Попов, Ҳ. Ҳ. Ҳасанов сингари академик ва профессорлар яратган қатор мактаб ва йўналишларни ҳам алоҳида қайд этмоқ керак.

Утган 70 йил ижтимоий фанларда жуда мураккаб кечди. Марксча-ленинча таълимотни жамият ҳаётига тадбиқ этиш, бу борадаги партия ва ҳукумат сиёсатига маънавий замин тайёрлаш, асосан, ижтимоий-гуманитар фанлар зиммасида эди. Бугун тарих, адабиёт, ҳуқуқ мутахассислари ўз мавзу масалаларини синфийлик, партиявийлик, социалистик реализм занжиридан, социализм манфаатидан холи ҳолда, биринчи навбатда, Ватан ва Миллат нуқтаи назаридан қайта идрок эта бошладилар. Тилшунослик, хорижий тилларни ўрганиш мустақиллик манфаатларига бўйсундирилди.

Антрополог Л. В. Ошанин (1884-1962)нинг Ўрта Осиё аҳолиси антропологиясини ўрганиш мактаби, М. Е. Массон (1897-1986)нинг қатор экспедициялари натижалари бугун ҳам маълум илмий қийматга эга бўлиб турибди. XIX асрнинг охири — XX аср бошлари ўзбек адабиётини ўрганиш бўйича Ўзбекистонда хизмат кўрсаттан фан арбоби, филология фанлари доктори, профессор Ғ. К. Каримов мактаби самарали ишламоқда. Ўзбек тилшунослигининг машҳур намояндаси Айюб Ғуломов бошлаб берган ўзбек тили грамматикасига оид тадқиқотлар ҳамда халқаро Фирдавсий номидаги мукофот совриндори Ш. Шомуҳамедовнинг форс-тожик классиклари ҳақидаги китоблари ҳали ҳам ўз аҳамиятини йўқотгани йўқ.

Алоҳида таъкидлаш лозимки, гуманитар факултетлар, айниқса, ўзбек филологияси ва журналистика мамлакатимизда миллий истиқлол ғоясига замин тайёрлашда, ўзликни англашда муҳим рол ўйнади. Совет ватанпарастлиги авжга чиққан замонларда «Ўзбегим», «Ўзбекистон — Ватаним маним» дея олган шоирларимиз шу ерда шаклланган эдилар.

Мустақиллик гуманитар соҳа мутахассислари олдига жуда катта вазифалар қўйди. Булардан энг муҳими ўзликни англаш, миллий ғурурни тиклаш, истиқлол мафкураси борасидаги ишлардир. Бугунги авлод қадимий давлатчилик тарихига эга, ўнлаб салтанатлар қурган, соҳибқирон Амир Темурдек давлат арбоблари етказган, жаҳон цивилизациясининг чорраҳасида келган бир миллатга ворис ва фарзанд эканлигини англамоғи, у билан ифтихор этмоғи лозим. Бунинг учун эса тарихга нафрат эмас, муҳаббат уйғотадиган, миллатни ажратишга эмас, бирлашишга ундайдиган дарсликлар керак. Булар, ўз навбатида, билимдон, фидойи ёшларни талаб этади.

Университет жамоаси бугун бутун куч ва имкониятларини истиқлолни англаш, уни мустаҳкамлаш, жонажон Ўзбекистонимизни мустақиллик талабларига ҳар томонлама муносиб, фан ва маданиятнинг халқаро андозаларига мутаносиб, айни пайтда Ватан ва Миллат учун фидойи мутахассислар билан таъминлашга сафарбар этаётир.

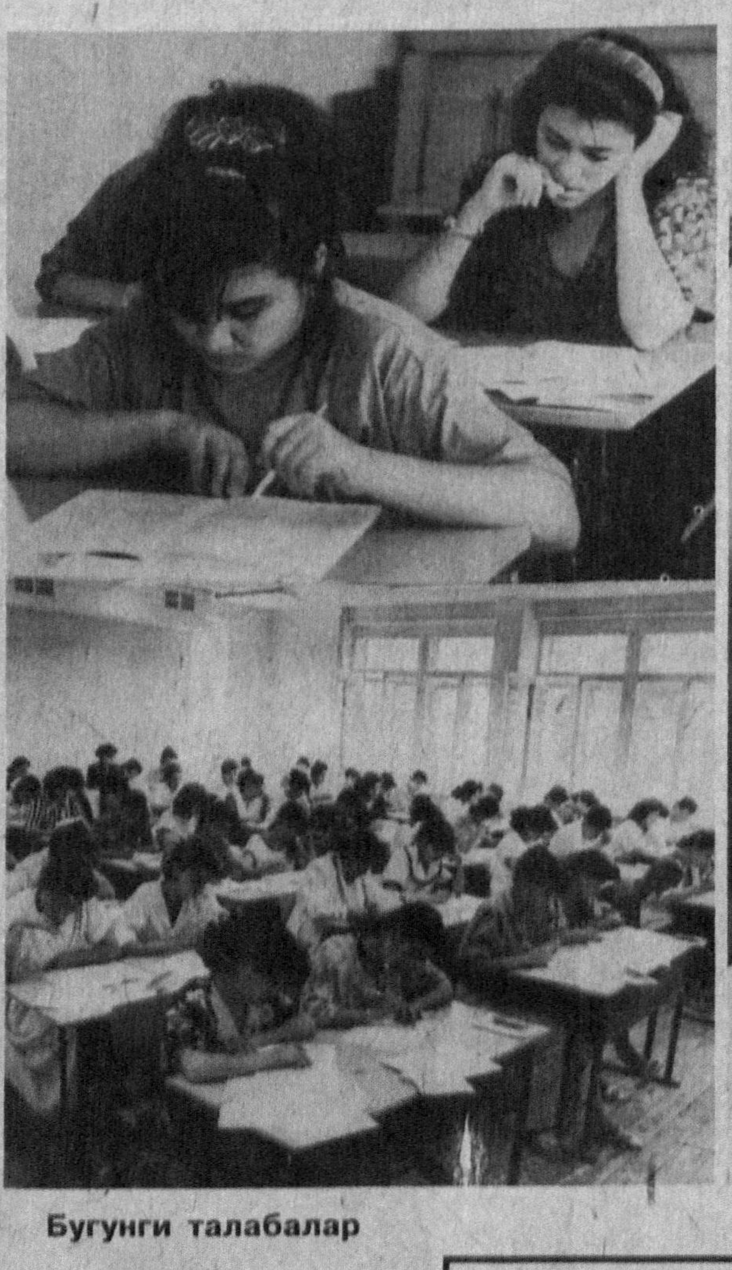

Бугунги талабалар

ХИЗИР НАЗАРИ

Юртнинг ободлиги бозорнинг қиёфасида акс этади. Бозор тўкин-сочин, ноз-неъматларга сероб экан эл дастурхони ҳам файзли деяверинг. Бозор муносабатлари ривож топаётган, янги иқтисодий тизимлар шаклланаётган бугунги кунда бу ҳақиқат янада тўкисроқ намоён бўлаётир.

Барчани — сотувчию харидорни бирдек мамнун этаётган жиҳатлар бозорларимизнинг турли ноз-неъматлар, буюмларга тўлиб-тошиб кетганлигидагина эмас, янги иқтисодий тизимларга ўтилган йилларда бозорларнинг қиёфаси, ободончилиги ҳам таниб бўлмас даражада ўзгариб бораётганлиги элимизни хурсанд қилмоқда.

Бу юрт пешволарининг, шаҳар ва туманларимиз маъмурларининг чинакам жонкуярлиги шарофатидир. Бироқ яна бир жиҳатни ҳам айтмасдан бўлмайди. Бозор иқтисодиётини ҳаракатлантирувчи куч ўзаро рақобат экан бу омил ҳам, энг аввало, бозорларимиз мисолида тўла намоён бўлмоқда. Қайси бозор одамларга гавжум, қайси бозор обод экан, билингки, ўша бозор рақобатда устундир. Қут-барака ҳам ўша бозорда. Одамларнинг харид учун фақат шундай бозорларга боргиси келади. Негаки, улар ҳам арзон, ҳам тўкин-сочин, буюмларга сероб бўлади.

Хўш, бозорни қандай қилиб рақобатда бошқа бозорлардан устун, арзон ва обод, ҳаммани ўзига маҳлиё этадиган этиш мумкин? Бу энди бозор мутасаддиларининг тадбиркорлигию ишбилармонлиги, элпарварлигига боғлиқ.

Бу жиҳатдан Косонсой бозорига ҳавас қилса арзигулик. Унинг довруғини фақат вилоятдагина эмас, бутун Фарғона водийсида яхши билишади. Сабаби бозор ўз манфаатини эмас, эл-юрт манфаатини ўйлаб иш тутадиган, халққа қайишадиган одамлар раҳбарлигида кун сайин чирой очиб бормоқда.

Иккинчи гуруҳ уруш ногирони Абдунаби ота бу масканда иш бошлаганда Косонсой деҳқон бозори бор-йўғи 4 та айвончадан иборат, умумий майдони эса ярим гектардан ошмасди. Абдунаби ота бозорни кенгайтиришни ўз олдига мақсад қилиб қўйди. Аввало, халқ талабини ўрганди. Катта бозорга яраша маҳсулот ҳам бўлиш керак-да. Қишлоқларни айланди. Миришкор деҳқонлар билан дилдан суҳбат қурди. Тажрибали деҳқонлар «сиз бозорни кенгайтираверинг, маҳсулот етказиб бериш биздан», деб уни қўллаб-қувватладилар. Абдунаби ота юрт кезиб, шаҳар кезиб, кўп бозорларни кўрди. Айниқса, Гуржистон бозорлари унга манзур бўлди. Уларнинг тажрибалари асосида миллий қиёфадаги, табиатимиз, ўз шароитимизга мос келадиган янги бозор лойиҳасини яратди. Дастлаб ёпиқ типдаги — 250 сотувчига мўлжалланган мева ва 150 сотувчига мўлжалланган гўшт-сут бозорлари қурилди. Ғалла, гуруч, полиз ва сабзавот расталари, кийим-кечак бозорлари қурилди. Мол-ҳол, ем-хашак сотиладиган махсус жойлар

тикланди. Бозорнинг умумий майдони 3 гектардан ошиб кетди. Унга республика туманлари аҳолисинингтина эмас, ҳатто Қирғизистон, Тожикистон жумҳуриятида яшовчи қўшниларнинг ҳам қизиқиши кучайди.

Ҳафтанинг исталган куни бозорни айлансангиз меҳмонларга кўзингиз тушади. Якшанба куни эса бу маскан катта сайилгоҳ бўлиб кетади. Расталар сархил меваларга тўлиб-тошади. Тўкинлик, сочинлик, қут-барака гувоҳи бўласиз. Бу ерда мева-чева, сабзавот-полиз, гўшт-сут дейсизми — ҳамма ноз-неъматлар бошқа туманларга, вилоят марказига қараганда тенг баравар-га арзондир. Картошканинг килоси 2 сўм 50 тийин, сабзи 1 сўм, пиёз 50 тийин. Мол гўшти 25 сўм, қўй гўшти 35 сўм. Кўриб турибсизки — арзончилик.

Меҳнаткашларнинг оғири енгил, узоғи яқин бўлишида ҳам бозорнинг ўрни беқиёс. Косонсой бозорининг яна бир қулай томони шундаки, бу ерда деҳқонларга аъло даражада шарт-шароит яратиб берилган. 50 нафар деҳқонга мўлжалланган икки қаватли деҳқонлар уйи, 5 та умумий овқатланиш корхонаси, 3 та қассобхона улар хизматида, радиолашган телефон ишлаб турибди. Шароит яхши бўлгандан кейин деҳқонлар маҳсулотини олиб-сотарга пулламасдан ўзлари бемалол ўтириб сотишар экан. Истаган деҳқон ва харидор билан суҳбатлашинг: ҳамманинг оғзидан бол томиб бозор маъмуриятига самимий ташаккурларини билдиради.

Қарияларнинг айтишига қараганда, қайси бозорга Хизир буванинг назари тушса ўша жой гуллаб-яшнармиш, арзончилик, серобчилик бўлармиш. Косонсой бозорига Хизир буванинг назари тушган, дейиш мумкин. Шунинг учун бу маскан ҳамиша файзли. Деҳқонларга қатор қулайликлар яратилган. Айтайлик, деҳқоннинг маҳсулоти кўп-у, бироқ сотишга вақти йўқроқ. Бундай пайтда олғир олиб-сотарлар, устамон чайқовчилар деҳқон атрофида гирди-капалак бўлиб маҳсулотни арзон-гаровга олиб қўядилар, сўнг бирни ўнгта пуллаб бозор мувозанатини бузадилар. Абдунаби ота бундай ҳолларнинг олдини олиш учун антиқа бозор хизматини ташкил қилди. Маҳсулотни кўтарасига сотмоқчи бўлган деҳқон ҳеч иккиланмай бозор маъмуриятига учраса бас. Бу ерда деҳқонлар маҳсулотини сотиб берадиган 6 та махсус жой мунтазам ишлаб турибди. Олиб келинган маҳсулотнинг кира ҳақини ҳам бозор маъмурияти беради. Бунинг эвазига деҳқон олиб келган маҳсулотининг 10 фоизи ҳақи миқдорида хизмат ҳақи тўлайди, холос.

Бозор маъмурияти хўжаликлар, деҳқон ва фермерлар билан ҳам шартномалар тузган. Учта қассобхонадаги иш ҳам шу йўл билан ташкил этилган. Бир нечта олиб-сотиш дўконлари ишлаб турибди. Бозор фақат фойда келтирмоқда. Етти ой якунида 192 минг сўм фойда олинди.

Бозорнинг умумий кўринишини яхшилаш борасида ҳам катта ишлар қилинди. Бозор дарвозаси замонавий руҳда янгиланди. 42 сотувчига мўлжалланган 3 қаватли янги бино қурилиб Мустақиллик байрами арафасида ишга туширилди. Шунингдек, хўжаликлар томонидан келтирилган маҳсулотларни сотишга мўлжалланган 10 та магазин қуриб битказилди. 4 янги савдо тармоғида ҳам иш бошланди, уларга бир неча айвончалар қурилди, канализация уланди.

Катта кўламдаги қурилиш ишларини бажаришда 151-хўжалик ҳисобидаги механизациялашган кўчма колонна, 147-хўжалик ҳисобидаги кўчма колонна, 1-қурилиш-ремонт ташкилоти бунёдкорлари тиним билмай ишладилар.

Абдунаби ота бозорқўм бўлганига яқинда 22 йил тўлади. Шу ўтган йилларда у кўпгина хайрли ишларни рўёбга чиқарди. Баъзи бировларга ўхшаб у ишни қилдим, бу ишни қилдим деб мақтанишни сира хуш кўрмайди. Ҳамма қатори оддий ҳаёт кечиради. Шоҳона яшашни эса хаёлига ҳам келтирмайди. Уй-жойларини ҳам оддийгина қилиб қурган. Айни пайтда ота юртимизнинг пири-бадавлат кишиларидан биридир. Турмуш ўртоғи Раҳима опа билан биргаликда 8 ўғил ва бир қизни ҳалол фарзандлар қилиб тарбияладилар. Уларнинг ҳаммаси олий маълумотли, бир-биридан одобли, хуш-муомалалидирлар.

Абдунаби отанинг уруш давридаги хизматлари Биринчи даражали Ватан уруши ордени, «Жасурлиги учун», «Мардлиги учун» медаллари билан тақдирланган. «Меҳнатда ўрнак кўрсатганлиги учун» ва шу сингари 20 дан ортиқ турли нишонлар унинг қамтарин, аммо улуғ ишларига берилган муносиб баҳодир.

Косонсойда яшовчи Абдунаби ота Ғаниевнинг ҳаёти гоҳи сўқмоқли бўлди, гоҳи гулларга тўлди. Жасоратга тўла юраги, беором қалби ҳамон яхшиликка, эзгулик ундайди. Юртимиз Хизир назари тушган шундай фидоий инсонлар билан гўзал ва файзли.

Анорбой ОЛИМОВ

ЧИНОРЛАРДАН БИРИ...

1966 йил. Машъум Тошкент зилзиласидан кейин кўп ўтмай Ғафур Ғулом ҳаётдан кўз юмди. Сўнг Мақсуд Шайхзода бандаликни бажо келтирди. 1968 йилда эса Ойбек оламдан ўтди. Ўшанда одамлар «адабиётимизнинг забардаст чинорлари қулади» дея фиғон чекиб, кўп озурда бўлишган эди... Икки кундан кейин таваллудига 88 йил тўладиган Абдулла Қаҳҳор ҳам ўша чинорларнинг бири эди. «Эди?» «Эдими?» Бугунчи? Наҳотки, орадан ўттиз йил ўтар-ўтмас бу сифат ўзгариб қолган бўлса? Менимча ўзгаргани йўқ. Чинор дегани бақувват бўлади, унча-мунча бўрон уни қўпора олмайди. Назаримда, Абдулла Қаҳҳор бугун ҳам адабиётимиз боғида чинордай кўкариб, яшнаб турипти. Бу гапимни маъқул кўрмайдиганлар ҳам топилса керак, албатта. Айниқса, қайта қуриш қозонида обжўш бўлиб, ошкоралик шаробидан эсирган, ўзини янгича тафаккур дулдулини жиловлаб олган моҳир чавандоз ўрнида кўраётган айрим одамлар «домласи тушмагур яна дийдиёсини бошлабти-ку! Қўйинг ўша коммунистик мафкура маддоҳларини!» деб бурнини жийиришлари мумкин. Албатта, бу эътирозларга кўниб, Абдулла Қаҳҳор ҳақида таваллуд топган куни муносабати билан мақола ёзмай қўя қолса ҳам бўларди. Бироқ гап фақат Абдулла Қаҳҳорда эмас-да!

Абдулла Қаҳҳор бировнинг мақтовига ҳам, ҳимоясига ҳам муҳтож эмас. Унинг асарларини холислик билан синчиклаб қайта ўқисангиз бу адиб ўз-ўзига муҳташам бир ҳайкал яратиб кетганига амин бўласиз. Эҳтимол, унинг шоҳсупаси чирик заминга қурилгани учун, бугун ҳайкал бироз қийшайиб қолгандай кўринар, лекин у ҳамон виқорли ва мағрур. Гап Қаҳҳорда эмас, бошқа нарсада. Гап яқин тарихимизга муносабатимиз ҳақида. Шундай бўляптики, бугун баъзилар шўро замонини қоралаш баҳонасида кечаги 70-йиллик тарихни бутунлай рад этишяпти, унда йилт этган ёруғлик кўринмаяпти. Шу жумладан, уларнинг фикрича, ўзбек совет адабиёти ҳам расво адабиёт, социалистик тузумни мадҳ этишдан бошқага ярамаган адабиёт, ёзувчилар ҳам ҳукмрон мафкуранинг оқсочлари, партиянинг югурдаклари, уларни бугуннинг кемасидан улоқтириб ташлаш керак!

Бундай мулоҳазаларда жон бордай кўринади. Чиндан ҳам замон ўзгарди, замон билан бирга ўзимиз ҳам ўзгардик. Чиндан ҳам шўролар замонида сиғиниб келган қадриятларимиз, ардоқлаган эътиқодларимизнинг кўпи чиппакка чиқди. Айниқса, мустақилликка минг раҳмат — кўзимиздаги оғир пардаларни олиб ташлади, тафаккуримизни мустамлакачилик кишанларидан халос этди, эркинлик берди. Кечаги тарихни, кечаги эътиқодларни, кечаги одамларни, шу жумладан, ўзимизни ҳам қайта баҳолаш, қайта таҳлил қилиш бугунги куннинг энг муҳим вазифаси бўлиб турипти. Шўролар замонида холислик деярлик йўқолиб кетган эди, ҳамма нарсани ялтиратиб, пардозлаб кўрсатиш қон-қонимизга сингиб кетганди. Бугун адабиётимиз ҳақидаги, ёзувчиларимиз тўғрисидаги ёлғон тасаввурларга, сохта мақтовларга, ялтироқ пардозларга барҳам бермоғимиз, ҳамма нарсани холис таҳлил чиғириғидан ўтказмоғимиз керак. Аммо қайта баҳолаш зинҳор-базинҳор 70-йиллик тарихни рад этиш, унинг устидан қора тортиш деган маънони англатмаслиги керак. Бурунни сассиқ деб кесиб ташлаб бўлмаганидек, яқин тарихимизни ҳар қанча қора ва кир бўлмасин, уни ахлат қутисига улоқтириб юбориш мумкин эмас. Чунки 70 йил ичида мислсиз азоблар ва машаққатлар ичида халқ барпо этган не-не улуғ ишлар бор, зўр тўсиқлар-талофатлар ва ҳатто фожеаларга қарамай яратилган янги маданият, янги санъат ва адабиёт бор, энг оғир шароитларда ҳам ўзининг жуда юксак фазилатларини намоён қила олган, етук ва баркамол шахслар сифатида фаолият кўрсатган ажойиб одамларимиз бор! Уларни унутиш, уларга лоқайдлик билан муомала қилиш сира йўл қўйиб бўлмайдиган бир ҳол бўлур эди. Мен бу ўринда кечаги арбоблардан, шу жумладан, ёзувчилардан ҳам бугун ҳиндиларнинг сигирларини ясашга, яъни уларни ҳар қандай танқиддан холи қилиб, фақат оғиз кўпиртириб мақташга чақираётганимиз йўқ. Мен фақат шуни айтмоқчи бўляпманки, ким тўғрида фикр юритсак ҳам холис бўлайлик. Кечаги арбобларнинг қусурларини гапирганда хизматларини таъкидлашни ҳам унутмайлик, бир хулосага келишдан аввал дўппини олиб қўйиб роса ўйлаб кўрайлик. Чунки маънавий меросимизга, яъни уни яратган аждодларимизга нисбатан адолат ва инсоф билан иш юритиш ҳамиша юксак фазилат бўлиб келган ва бундан кейин ҳам шундай бўлади.

Абдулла Қаҳҳор ўз даврининг одами бўлган. Яъни у яшаган даврдаги вазият, шароит, қарашлар, тартиблар ва қоидалар унинг ижодида ҳам, шахсиятида ҳам муайян из қолдирган. Аммо кейинги йилларда унинг тўғрисида эълон қилинаётган айрим мақолаларни ўқисанг, шундай таассурот қоладики, гўё кечаги адабиётимизнинг жамики кир ва қора томонлари фақат унинг ижодида мужассам бўлган. Социалистик тузумнинг маддоҳи ҳам Абдулла Қаҳҳор, замонасозлик қилган ҳам Абдулла Қаҳҳор, асарлари билан Абдуллаевларни тарбиялаб етиштирган ҳам Абдулла Қаҳҳор, одамларга, қаҳрамонларига меҳрсиз бўлган ҳам Абдулла Қаҳҳор, партияга югурдаклик қилиб, одамларни сохта гаплар билан лақиллатган ҳам Абдулла Қаҳҳор! Унинг ўзини кўрмаган, гапларини эшитмаган, асарларини кам ўқиган ҳозирги одамлар бу гапларга лаққа ишонади. Ҳолбуки, аҳвол батамом бошқача бўлган. Ва, албатта, кейинги 30 йил ичида замон неча айланган бўлса-да, Абдулла Қаҳҳорнинг ўзи ўзгармаган. У жуда истеъдодли, донишманд ва ақлли одам эди. У ўз даврининг моҳиятини ҳам, адабиётнинг санъат сифатидаги табиатини ҳам анча-мунча одамдан чуқурроқ тушунган. У ижодда партиявий ёхуд мафкуравий талабларга бўйсунишга мажбур бўлган, лекин ҳеч қачон фақат шу талаблар доирасида қолиб кетмаган, жиндай бўлса-да, шу доирадан чиқишга, умуммиллат манфаатига ҳам хизмат қилишга уринган. Буни у баъзан хуфия, баъзан ошкора тарзда қилган. Шуни ҳисобга олиб унинг шахсиятига баҳо берадиган бўлсак, уни ўша кезлардаёқ истиқлол йўлида фаол курашган ўтюрак адиблардан бири деб аташ керак бўлади. У авжи турғунлик йилларида, ҳали оммавий қатағонлар бирозгина тусини ўзгартириб, аслида моҳиятини сақлаб турган бир шароитда халқни эркин бўлишга, мустақил фикрлашга, ҳар хил «темир қозиқлар»дан нари кетишга чорлашдан қўрқмаган эди. Абдулла Қодирийга бағишланган йиғинда Абдулла Қаҳҳор Ўзбекистонда биринчи бўлиб унинг улуғ адиб эканини, миллий ифтихоримиз эканини баралла айтган ва бу ҳақиқатан тан олишдан чўчийдиганларни танқид қилиб, фил ҳақидаги чиройли рамзий ҳикояни айтиб берган эди: одамлар филни оёғидан темир қозиққа боғлаб қўйишипти, 200 йил давомида занжирлар занг босиб узилиб тушипти. Фил эса яна юз йил нари кетолмай, қозиқ теварагида айланаверипти. Адиб қиссадан ҳисса чиқариб, «биз нега культ даври қоқиб кетган темир қозиқ атрофидан йироқ кетолмаймиз» деб хитоб қилган эди. Бу хитоб одамларнинг юрагига чўғ ташлаган, чунки уларнинг кўпчилиги «темир қозиқ» деган мавҳум ибора замирида қандай маъно яшириниб ётганини яхши англаган эди.

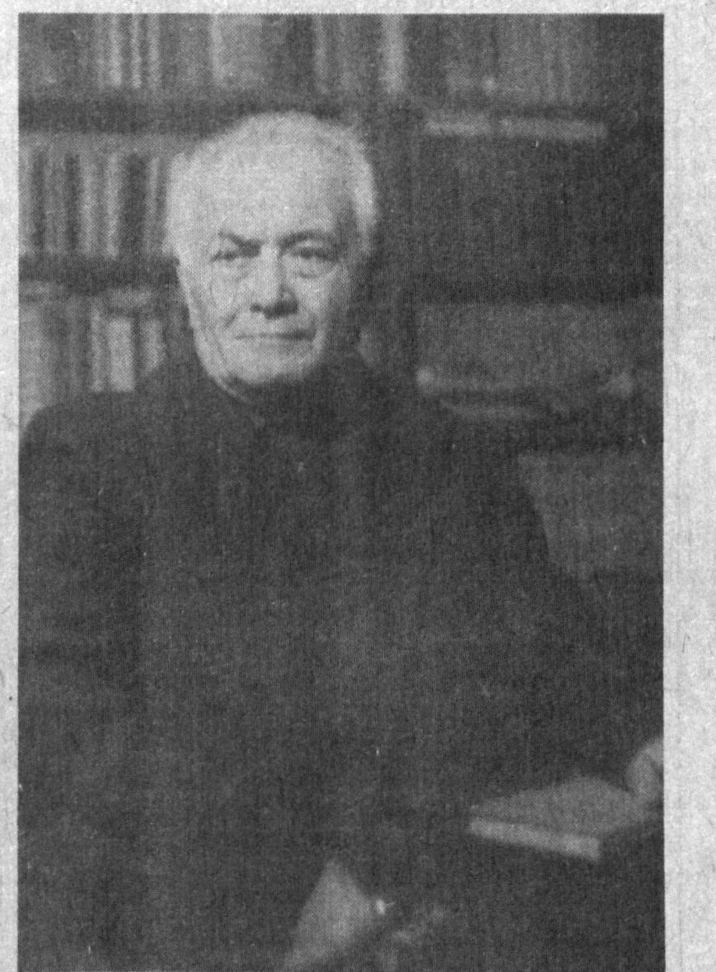

Бошқа бир мисол. 1967 йил. Сентябрь ойининг сўлим оқшомларидан бири. Алишер Навоий номидаги театрнинг [illegible] муҳташам зали. Адибнинг олтмиш йиллик тўйи нишонланмоқда. Ҳайъатда партия ва ҳукумат раҳбарлари, атоқли арбоблар, адиблар ва санъаткорлар. Зални лиқ тўлдириб ўтирган одамлар Абдулла Қаҳҳорнинг нутқини кутишяпти. Ниҳоят, унга сўз берилди. У шошилмай битта-битта босиб минбарга чиқди, бафуржа кўз ойнагини бурнига қўндирди, ёнидан қоғозини олиб, ёйиб текислади-да, ўзига жуда ярашадиган баркут овози билан нутқини бошлади. Нутқ жуда қисқа эди, лекин шу қисқа нутқ залда бўрон ясади. Кўп ўтмай бу бўрон залдан ташқарига чиқди. Шаҳарга, вилоятга, республикага ёйилди. Ўшанда адиб нима деган эдики, бу гаплар ҳаммани бу қадар ларзага солган эди? «Мен партиянинг солдати эмас, онгли аъзосиман!». Бу гап залда бомбадай портлади. Қизиғи шундаки, унинг Тошкентнинг қоқ ўртасида туриб кечаси айтган гапи ярим соатда Москвага — Марказий Комитетга ва бошқа тегишли ташкилотларга етган эди. Негаки, ўша пайтда партия аъзоси юқоридан айтилган ҳар қандай буйруқни сўзсиз бажармоғи керак эди. Унинг ўйлаб ўтиришга ҳаққи йўқ эди. Партия раҳбарлари шуни дастак қилиб, «партия солдатлари»нинг қўли билан не-не жиноятларни қилмадилар, неча минглаб одамларнинг ёстиғини қуритмадилар. Қизиқ, ўша кезларда ва ундан кейин ҳам бутун Совет Иттифоқида бошқа биронта ёзувчи буйруқни сўзсиз бажарадиган итоаткор солдат бўлиш ғоясига қарши лом-мим деган одам йўқ. Абдулла Қаҳҳор ўша нутқида, аслида инсон эркини, инсон ақлини ҳимоя қилиб ҳайқирган, инсон устидан зўравонлик қилишга қарши норозилик билдирган эди. Абдулла Қаҳҳор бу нутқдан кейин умрининг охиригача ва вафотидан кейин ҳам анчагача таънадашномлардан қутулмади.

Абдулла Қаҳҳор фаолиятидан бундай мисолларни кўплаб келтирса бўлади. Уларнинг ҳеч қайсиси бугун эскиргани йўқ. Улар халқнинг онгини тарбиялашда, унинг юрагида эркинлик ва мустақиллик иштиёқларини уйғотишда катта рол ўйнаган. Шунинг учун Қаҳҳор фаолиятининг бу қирралари бугунги кунларимизга ҳамоҳанг дейиш мумкин. Умуман, тоталитар тузум шароитида шундай «куфрона» гапларни тап тортмай айтган одамнинг жасоратига тан бермай илож йўқ. Абдулла Қаҳҳор қирқ йил ижод қилди, лекин шу қирқ йил мобайнида у жуда камдан-кам рўшнолик кўрди. Аксинча, унинг ёзганларининг ҳаммаси ҳам маъқул бўлаверган эмас. Улар муттасил танқид қилинган, қораланган, саҳнадан олиб ташланган, турли айблар қўйилиб келинган. Унинг биринчи романи «Сароб»ни «миллатчиликка хайриҳоҳлик билан ёзилган асар» сифатида урдилар. 30-йиллардаги ҳикоялар «социалистик реализмдан узоқ, ижобий қаҳрамонлар бўш кўрсатилган» деб қораланди. «Қўшчинор» романи қишлокдаги синфий курашни кўрсатмагани учун ғоявий зарарли асар, деб эълон қилинди. Ҳатто «Шоҳи сўзана», «Синчалак» каби асарлардан ҳам кир қидирилди. «Тобутдан товуш», асари ҳам «совет воқелигини бузиб кўрсатган, социалистик жамиятни қоралаб ёзилган асар» сифатида саҳнадан олиб ташланди. Фақат бадиий асарлари эмас, унинг публицистикаси ҳам «партиявий танқид»дан бенасиб қолган эмас. Масалан, шапалоқдеккина «Ҳуснбузар» деган мақола баъзиларни шунақа ғазабга келтирдики, қўяверасиз. Адиб бу мақола учун ҳам анча вақтгача маломат тошларидан қутулолмай юрди. Фақат авваллари Абдулла Қаҳҳорни асарлари билан социалистик жамият манфаатларига яхши хизмат қилмаганликда, партиявий принципдан чекинишда, айримлар совет воқелигини бузиб кўрсатишда айблаган бўлсалар, айримлар худди шу асарлари учун социализмнинг маддоҳи бўлганида, партияга югурдаклик қилишда, коммунистик мафкурага хизмат қилишда айбламоқдалар. Тақдирнинг ўйини шунақа қизиқ бўлар экан-да!

Аммо бунақа айб қўйишдан аввал ҳар томонни пухта ўйлаб иш юритган маъқул. Мен бу ўринда биргина «Синчалак» мисолида айрим мулоҳазаларни ўртага ташламоқчиман. Чиндан ҳам «Синчалак» биринчи қарашда, ўта юксак «ғоявий» асардек кўринади. Лекин, назаримда, унинг бундай кўринишига ёзувчи эмас, биз — танқидчилар кўпроқ айбдормиз. Қисса майдонга келгандан кейин унинг тўғрисида юзлаб мақолалар ёзилди. Шу жумладан, мен ҳам бу қисса ҳақида бир неча марта ёзган эдим. Буларнинг ҳаммасида «Синчалак» социалиятик реализмнинг энг ёрқин намунаси деб эълон қилинган, ундаги қаҳрамонлар чинакам коммунистлар, давримизнинг ижобий қаҳрамонлари деб талқин қилинган эди. Бундай якдилликнинг сабаби шунда эдики, биз — танқидчилар вулгар социологизм касалига қаттиқ чалинган эдик ва адабиётнинг моҳиятини ҳам, қаҳрамонлар образларини ҳам социологизм қаричи билан ўлчар эдик. Шунинг учун кўпинча мақолаларимизда асарнинг реал мазмуни бир ёқда қолиб кетиб, унинг қулоғидан тортиб социалистик реализмга юпиштираверар эдик. Яқинда «Синчалак»ни қайта ўқиб чиқдим ва бир нарсага ҳайрон қолдим — Абдулла Қаҳҳор 1959 йилдаёқ «Бўстон» колхози ва унинг атоқли раиси Арслонбек Қаландаров тимсолида тоталитар тузумнинг моделини ифодалаган экан-ку! Энг муҳими — бу тузумнинг ичдан чириганини, чуқур таназзул ҳолини кечираётганини кўрсатган экан. Бу таназзул иқтисодий характерга эмас, ижтимоий-психологик характерга эгалиги ҳам очилган. Ҳар ҳолда, «Синчалак»ни янги кўз билан ўқилса, унда колхоз тузумининг ички емирилиши тасвирланганига ишонч ҳосил қилиш мумкин.

Давоми еттинчи бетда

ИШҚ ИЛА РАВШАН ТАРИҚАТ

ТАҚРИЗ

Афғон адабиётининг таниқли ва саноқли тадқиқотчиларидан бири шарқшунос олим Абдураҳим Маннонов ўзининг чорак асрлик илмий фаолиятини XVI асрнинг йирик дин арбоби, Ҳиндистон ва Афғонистондаги сўфийликнинг равшаний оқими ҳамда шу таълимот замирида пушту тилида вужудга келган «равшанийлар адабиёти» деб аталувчи адабий жараённинг асосчиси Боязид Ансорийнинг ҳаёти ва ижтимоий-сиёсий, адабий фаолиятини ўрганишга бағишлади. Шу изланишлар самараси сифатида юзага келган салмоқли илмий асар эса унда адабиётшунослик соҳасидаги масалаларнинг фалсафа, тарих ва тилшунослик йўналиши қамровида теран ифода топганлиги билан олимнинг бошқа тадқиқотларидан ажралиб туради. Шуниси қувончлики, бу йирик тадқиқот яқинда китоб шаклида, ҳозирча рус тилида «У истоков афганской классической литературы» («Афғон мумтоз адабиёти сарчашмаларида») номи билан УзФА мухбир аъзоси, профессор Н. Иброҳимов таҳрири остида «Фан» нашриётида босилиб чиқди. Китобда Боязид Ансорийнинг (1521-1572) ҳаёт йўли ва унинг тариқати асослари баён этилиб, XVI аср пушту адабиётининг нодир ёзма ёдгорлиги «Хайр ул-баён» асари ҳар томонлама чуқур таҳлил қилинган.

XVI аср пушту халқи ижтимоий-сиёсий, маданий ва адабий омилларининг ривожи тарихида алоҳида ўрин тутади. Пушту халқи кўчманчиликда яшаётган Ҳиндистон ва ҳозирги Афғонистоннинг кўп ерлари бобурийлар, шайбонийлар ва сафавийларнинг кучли давлатлари томонидан тақсимлаб олинди. Ўз тарихий анъаналарига эга афғон халқи эса улардан ҳеч қайсисига тобе бўлишни истамади, ҳар жиҳатдан мустақил яшашга, давлат барпо этишга бел боғлади. Ана шундай бир пайтда ислом таълимоти асосида ўзининг диний-фалсафий қарашларини кўтариб чиққан олим ва адиб Боязид Ансорийнинг сиёсат майдонига келиши бежиз эмас эди.

Боязид Ансорий 1521 йили Панжоб вилоятида қози Абдулла бин Шайх Муҳаммаднинг иккинчи хотинидан дунёга келади ва болалиги Афғонистоннинг Конигуром ноҳиясида кечади. Угай она сабабли юзага келган ёмон оилавий шароит зеҳнли ёш Боязидда ҳаёт муаммоларига ҳушёрроқ қараш ҳиссини уйғотади. У ўқишини давом эттира олмайди, отасининг топшириғи билан савдо юмушларига қарашишга мажбур бўлади. Аммо илмга чанқоқ, қизиқувчан Боязидни бундай турмуш тарзи ўзидан бездиради, у олам сирларини билувчи дарвишлар суҳбатига мойиллик кўрсатиб, улар даврасига кириб, маросимларида қатнаша бошлайди. Бундан ранжиган отаси Боязиднинг бу ишини таъқиқлайди ва яна савдо ишларини давом эттиришга ундайди. Афтидан, дарвишлар билан суҳбатлар ўспирин Боязидга ўз таъсирини кўрсатиб бўлган эди — у савдо сафарларига отланаркан, энди бошқа мақсад — дўстлар ҳаётини кўриш, мазҳабу тариқатларни ўрганиш, дунёқарашини кенгайтириш учун Хуросон, Мовароуннаҳр каби ўлкалар сари йўлга чиқади.

Юртига қайтиб, оила қургач эса, бутунлай сўфийлик таълимотини эгаллаш учун пир-устодлар ҳузурида олинадиган илмлар қўйига тушади. А. Маннонов китобнинг «Боязид Ансорий ва унинг таълимоти» деб номланган бобида Боязиднинг бу соҳадаги машаққатли йўли тасаввуфда маълум поғонага етиб, кўпчилик томонидан тан олиниши, унинг тариқати мазмуни, халқчиллиги каби хусусиятлари, хато ва камчиликлар ҳақида ўз кузатишлари, қиёсий таҳлиллари орқали батафсил баён қилади.

Боязид Ансорий ўз маслагида Мансур Халлож, Боязид Бастомий, Шибли, Жунайд каби илк сўфийлар таълимотини ривожлантириб, улар ақидаларига содиқ қолса-да, замон таъсири остида у ўзига хос йўлдан борди — ислом ҳукмларини бузувчи шахс, амалдору руҳонийларга, зулмпеша истилочиларга қарши ўзини девоналикка солиб ёки сўфиёна истилоҳлар рангига бўялган фикрлар тўла рисола, шеърлар билан эмас, балки мазмунли йирик бир таълимотни мужассам этган тариқат ва уни улуғлаган махсус китоб ҳамда ўз ғоясини ҳимоя қилиш учун қўлда қурол билан ўртага чиқди. Бир томондан, маҳаллий амалдору қозилар, мулкдору заминдорлар, иккинчи томондан, бобурий ҳукмдорлар жорий этган давлат қонунлари остида қолган пушту халқи эса ўз ичидан чиққан халоскор пирга бора-бора мурид бўла бошладилар, эргашдилар. Аммо замон шароитларига ҳамоҳанг ҳолда ислом асосларидан сарчашма олган бу таълимот

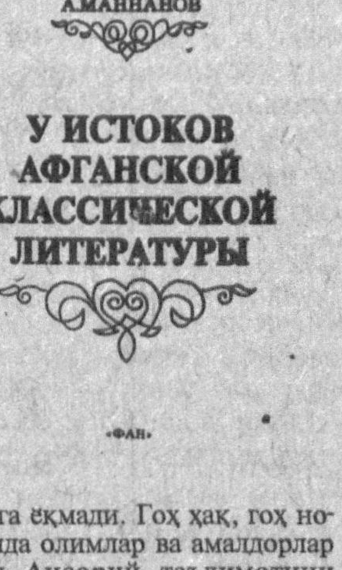

кўпларга ёқмади. Гоҳ ҳақ, гоҳ ноҳақ ҳолда олимлар ва амалдорлар Боязид Ансорий таълимотини рад этишга киришдилар, уни кофир деб эълон қилдилар. Ота ва инилар ҳам ундан юз ўгирдилар. Хўш, халқчил бу тариқатнинг ғанимларига унинг асосчисини «мулҳад» — худосиз деб аташга дастак бўлувчи сабаблар нимада эди? Боязид Ансорий таълимотининг кўпчилик асослари сўфийликнинг умумий йўналиш, фикр, қоидалари билан бир хил, унинг ғояси, марказида турган: ***1) шариат; 2) тариқат; 3) ҳақиқат; 4) маърифат; 5) қурбат; 6) васлат; 7) ваҳдат; 8) сукунат*** каби сўфийлик пиллапоялари ҳам бошқаларникидан унчалик фарқ этмайди. Гап шундаки, Боязид ана шу таълимотни мутлақ таълимот деб атайди ва у менга бевосита Оллоҳ томонидан берилди, уни ўзгартириб бўлмайди, деб таъкидлайди. Албатта, ўша ўрта аср тугул ҳозирги кунда ҳам масаланинг бундай қўйилиши ҳар кимда ҳар хил фикр туғдириши аниқ гап.

Мансур Халлож «аналҳақ» дегани учун замонаси олимларининг кўпчилиги томонидан қораланди ва диний-маъмурий қонун олдида жони билан жавоб берди. Тўғри, ўша пайтда ва кейинчалик уни оқловчилар ҳам топилди.(Аҳмад Яссавий: ***Тушунмадилар муллалар аналҳақнинг маъносини).*** Боязид Ансорий ўзини «Пири Комил» ва «Пири Равшан» (худо томонидан тайинланган «равшан—аниқ пир») унвонлари билан атайди ва бошқа тариқатлардан ўзиникини устун тутади, гўё унинг таълимотига амал қилмаганлар кофир ҳисобланадилар. Унинг таълимотини баён этган «Хайр ул-баён китобининг ҳар бир қоидаси бевосита Оллоҳ тилидан (худо бу ерда ўзи ҳақида гапиради ва сўнг Боязидга буйруқ беради) айтилади— бу ҳолатда Боязидга кимлар қарши чиқаркану, кимлар уни ёқларкан? Тадқиқотчи ана шу масалаларга батафсил тўхталади ва Боязид Ансорийнинг Оллоҳдан илҳом маҳсули ўлароқ келган Қуръони каримдан иқтибослар билан далилланган таълимотини баён этгувчи «Хайр ул-баён» асари мазмунини очиб беришга ҳаракат қилади. Шундан сўнг эса, Боязид таълимотини қоралаб чиққан ва умрининг охиригача ҳам мафкуравий, ҳам сиёсий-маъмурий қуроллар билан курашган Охунд Дарвеза (Дарюза) нинг «Пири равшан»ни қораловчи «Маҳзан ул-ислом», «Тазкират ул-аброр вал-ашрор» асарлари мазмунини кўрсатиб беради ва унда кўтарилган муаммоларни диний, тасаввур назарий қарашлари, тарихий манбалар асосида таҳлил этади. А. Маннонов бу ўринда машҳур афғон шоири Хушҳолхон Хаттакнинг «Сватнома» рисоласи, Боязид Ансорий ва авлодлари, таржимаи ҳолига бағишланган «Ҳолнома» (Муҳаммад Мухлис, XVI аср) билан бирга Европа, рус ва совет даври тадқиқотчиларининг Боязид Ансорий таълимоти тўғрисидаги фикрларига ҳам муносабат билдирган.

Биринчи қарашда, А. Маннонов ўз даврида халқларнинг кўпчилик қатламлари томонидан тан олинган ва ҳозиргача ўз издошларига эга равшанийлар таълимоти ва унинг асосчиси Боязид Ансорий томонида туриб, талай фикр ва мисоллар ёрдамида уни мухолифлардан ёқлаган каби туюлади ва буни бир ёқламалик тарзида қабул қилиш мумкин. Зеро, Боязид худодан илҳом олгани ва унинг таълимотига амал қилиш худо томонидан уқтирилганини айтади, «Хайр ул-баён»ни пушту тилидаги илоҳий каломга тенглаштиради. Аммо бу биринчи қарашда шундай туюлади ва унинг таълимотига фақат ана шу шубҳа билан қаралса, албатта, Боязид ҳаққига ноҳақлик бўлади. Боязид Кобул ҳокими Муҳаммад Ҳаким бин Ҳумоюн ҳузурида ўзини етук далиллар билан ҳимоя қилади ва озод бўлиб, юртига қайтади. Булар ҳақида А. Маннонов батафсил ҳикоя қилган. Боязид ўз таълимотини фақат тоғда юрган афғонлар учун яратмаган,у ўз ғояларининг юртлар, элларaро кенг тарқалишига интилган — у ҳолатда эса ислом пайғамбаридан сўнг пайғамбар келишига одамларнинг фақат илмсиз кишигина ишонтиришга уриниши мумкин. А. Маннонов ана шу икки ноҳақ фикрнинг олдини олиб, тадқиқотчи олим сифатида иш кўрган. Китобда Боязид Ансорий фалсафий ғоялари тариқати поғоналарининг бошқа оқимлар қиёсида батафсил кўрсатиб берилиши рисоланинг Ўрта Осиё тасаввуф оқим ва намояндалари таълимотини ўрганишда ҳам қўл келишини таъминлаган.

Боязид Ансорий ўз таълимотини баён қилиш асносида яна бир йирик ишни амалга оширади. — XVI аср пушту адабиёти ёдгорлиги саналмиш «Хайр ул-баён» асарини яратади. Бунгача пушту тилида ёзилган адабий-бадиий асарлар жуда кам бўлиб, улардан айрим парчаларгина маълум бўлган. А. Маннонов китобнинг иккинчи бобини: «Хайр ул-баён» XVI аср афғонлар тили ва адабий ёдгорлиги» деб номларкан, унинг биринчи қисмида «Хайр ул-баён»гача бўлган пушту тилидаги асарлар ва улар орасида «Хайр ул-баён»нинг мавқеига тўхталади. Шундан сўнг «Хайр ул-баён»нинг ўрганилиш тарихи берилган. Бу асарни ўрганиш XVI асрдан бери давом этаётган экан ва А. Маннонов фикрича, «Хайр ул-баён» устидаги изланишлар тил, услуб, лексика, адабий-бадиий хусусиятлар, тасаввуф, Боязиднинг ижтимоий қарашлари бўйича янада чуқур, атрофлича амалга ошиши ҳамда унинг илмий-танқидий матнини тузиш лозим.

А. Манноновнинг таҳсинга лойиқ яна бир иши шундаки, олим мавзуни ўрганишдан олдин катта сабр-тоқат билан даставвал асарнинг чет элларда сақланаётган қўлёзмаларининг микрофилмларини қўлга киритиб, уларнинг китобат, матн соҳасидаги барча хусусиятларини ўрганиб, асарнинг тўлиқ қиёфасини аниқлашга эришган. Китобдаги қўлёзма ва «Хайр ул-баён» тузилиши тўғрисидаги маълумотлар шунинг учун ҳам мароқлидир. «Хайр ул-баён»нинг услуб ва тил хусусиятлари ҳақида ҳам А. Маннонов фикрлари истеъдодли тилшунос олимнинг назарий хулосалари сифатида ҳавола этилган.

Тадқиқотчи учинчи бобда Боязид Ансорийнинг равшанийлик таълимотига қарши аёвсиз кураш олиб борган XVI—XVII асрлардаги диний-сўфийлик ва дунёвий-тарихий адабиёт вакиллари асарлари ҳақидаги қизиқарли маълумотлар, улардан намуналар билан таништиради.

Хулоса қилиб айтганда, Абдураҳим Маннонов амалга оширган илмий тадқиқот самараси сифатида вужудга келган мазкур китобни ўқирканмиз, равшанийлик сўфиёна таълимот ва тариқатига асос солган, у орқали XVI—XVII асрлардаги афғон ижтимоий-сиёсий мафкурасига катта таъсир этган ҳамда шу таълимотни ёйиш асносида XVI аср пушту адабиётининг салмоқли ёзма ёдгорлигини яратган руҳоний олим, мутасаввиф, озодлик, адолатли жамият учун курашчи сиёсий арбоб, шоир ва ёзувчи Боязид Ансорий ҳаёти ва фаолияти билан яқиндан танишамиз. Яна, бу китобнинг аҳамияти шундаки, унда Баҳоуддин Нақшбанд, Хожа Аҳрор, Абдураҳмон Жомий фалсафий қарашлари ҳақида ҳам фикрлар билдирилади ва шунингдек, бу асар келгусида олимларимиз учун жаҳрия, кубравия, зайния, ишқия, қодирия, нақшбандийлик тариқатлари, Сўфи Оллоёр, Машраб, Хусомий каби ўнлаб ҳаёти ва ижодий фаолияти ҳаққоний ўрганилмай келаётган тасаввуф намояндалари таълимотини ана шу йўналишда ўрганишда қўлланма бўлишга арзийди деб ўйлаймиз.

Исмоил БЕКЖОН,
филология фанлари номзоди, ТошДШИ матншунослик ва манбашунослик кафедрасининг катта ўқитувчиси

ТИКЛАНГАН ҲАҚИҚАТ

Бир нарсани ҳеч ким ҳеч қачон унутмаслиги керак: бу дунёда ҳақиқат ва адолат албатта қарор топади.

И. КАРИМОВ

Ўзбек ғазалнавислигини ривожлантиришда оташзабон шоир Чустийнинг (1904-1983) алоҳида хизмати бор. Чустий 1939 йил, 28 сентябрда Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасига қабул қилинган. Афсуски, шоир шахсга сиғиниш даврининг зарбаларидан четда қолмади: 1950 йил, 23 декабрда турли бўҳтон ва уйдирмалар билан Уюшма аъзолигидан сунъий равишда четлатилди. Хайриятки, ҳақиқатга, адолатга, халқимизнинг сеҳру-муҳаббатига қаттиқ ишонган шоир бу кўнгилсиз воқеадан кейин ҳам ўз ижодий парвозини юксалтириб, халқимизнинг севимли ғазалхон санъаткори даражасига кўтарилди.

Мамлакатимизда юртбошимиз Ислом Каримов раҳбарлигида қарор топган ва изчил давом этиб бораётган мустақиллик одимлари Чустий домла қолдирган адабий меросга ҳам олийжаноб таъсирини кўрсатди. 1992-1994 йиллари Чустийнинг учта шеърлар мажмуаси — «Садоқат гуллари», «Кўнгил тилаги» ва «Ёд этингиз камтарин Чустийни ҳам» Наманганда чоп этилди. 1942 йилдан 1988 йилгача Чустийнинг еттита шеърий мажмуалари нашриётлар томонидан халққа ҳавола этилган эди: «Қўзгол» (1942), «Шамшир» (1943) «Лолазор» (1945) «Ҳаёт завқи» (1951), «Гул мавсуми» (1969), «Ғазаллар» (1978), «Ҳаётнома» (1988) деб номланган назмий тўпламлар бу фикримизнинг далилидир.

У «Зафарнома», «Тирик жаннатга кирган кампир» (1939), «Кийикнома» (1940), «Уйғуробод» (1948), «Боғи Эрам» (1976) сингари достонлар муаллифи ҳамдир. Шунингдек, шоир атоқли сўз санъаткорлари Ғафур Ғулом ва Яшин билан ҳамкорликда бир неча асарлар ҳам яратди.

Ҳам ўзбек, ҳам тожик тилларида бирдай ижод қилиш истеъдодига эга бўлган зуллисонайн ижодкор Чустий форс-тожик адабиётининг Саъдий, Ҳофиз, Хисрав Деҳлавий, Собир Термизий, Мирзода Ишқий, Мирзо Ғолиб, Жаъфар Ифтихор, Парвин Эътисоний, Али Сардор Жаъфарий сингари мумтоз ва замонавий сиймоларининг асарларини маҳорат билан ўзбек тилига ўгирди.

Ғазалсевар халқимиз Чустий ижодини доимо ардоқлаб келди, бу эса арузнавис санъаткорларимизга завқу илҳомлар бағишлаб турди. Мустақиллик шарофати туфайли Чустий ижодига бўлган меҳру оқибат янги сифат касб этди. Чунончи, мамлакатимиз пойтахти Тошкент шаҳридаги 278-мактабга, бир неча маҳалла, кўча, жамоа хўжаликларга Чустий номи берилди. Наманган вилояти раҳбариятининг ташаббуси билан Чуст шаҳрининг боғида шоирга муносиб ҳайкал қўйилди.

Шоир Чустий ижодига нисбатан адолатли муносабатнинг қарор топишида Азизхон Қаюмов, Иззат Султон, Алибек Рустамов, Неъматуллоҳ Иброҳимов, Жамол Камол, Эркин Воҳидов, Шариф Юсупов, Одилжон Носиров, Асил Рашидов, Тура Мирзо, Минҳожиддин Ҳайдар, Усмон Юсупов, Мурод Калонхонов сингари олимлар, адибу журналистларнинг беминнат хизмату ташаббуслари яхши омил бўлди. Адибнинг фарзандлари: қизи Нозимахон, ўғиллари Музаффар ва Бахтиёр Хўжаевлар ўз падари бузрукворининг мухлисларига доимо ҳамқадамлик қилишди.

Республикамиз матбуоти, нашриётлари: «Ўзбекистон овози», «Халқ сўзи», «Ўзбекистон адабиёти ва санъат», «Тошкент оқшоми» ҳамда «Наманган ҳақиқати» рўзномалари, жумҳурият радиоси ва телевидениеси бу борада савобли ишларини бажариб, шоир меросига бўлган беғубор меҳру садоқатни намойиш этди. Бу мароқли радиоэшиттирув ва телекўрсатувларда халқимизнинг машҳур ҳофизу ва хонандалари Чустий ғазалиёти билан ҳамиша ҳамнафас, айни чоғда, ўзбекона ғазал билан қўшиқчилик санъати доимо бир жону бир тан эканлигини амалда исботлаб келдилар.

1994 йил 19 августда шоир ижодининг барҳаётлигига дахлдор кўп қиррали адабий, илмий-эстетик ва бадиий жараёнга ўзига хос бир якун ясалди: шу куни Наманган вилояти раҳбариятининг ташаббуси билан Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси фаолларининг иштирокида Чуст шаҳрида Чустий таваллудининг 90 йиллигига бағишланган хотира анжумани ўтказилди.

Бунгача ҳам шоир ижодининг жонкуяр мухлислари унинг Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасидаги ҳаққоний ўрни тикланиши — ҳақиқат юзага чиқиши зарурлиги тўғрисида таклифлар киритишганди.

Мазкур анжуманда шоирнинг Ёзувчилар уюшмаси аъзолигига тикланиши давримиз ва маънавиятимиз тақозаси эканлиги баъзи нотиқлар томонидан қайта таъкидланди.

Республика Ёзувчилар уюшмаси бу хил таклифларни ҳисобга олиб, 1995 йил, 23 май куни котибият мажлисида шоир Чустийнинг уюшмадаги аъзолик ўрнини тиклаш масаласини муҳокама этди. Шуни алоҳида таъкидлаш зарурки, бу таклиф мажлис аҳли томонидан тўла-тўкис маъқулланди. Шундай қилиб, шоир Чустий ижодий фаолиятини сохталаштириш асосида 1950 йил декабрда йўл қўйилган ноҳақлик 1995 йил, май ойида бартараф этилди, яъни роса 45 йилдан кейин ҳақиқат тикланди.

Дарҳақиқат, улкан истеъдод соҳиби Чустийни (Набихон Хўжаев) Ёзувчилар уюшмасидан четлатилгани қизил империя даврида ҳукм сурган қонунсизлик ва адолатсизлик, гуруҳбозлик ва ҳасадгўйликнинг аянчли оқибатидир.

Хўш, ўшанда шоирга қандай «айблар» қўйилган эди?

Қандай уйдирмалар тўқилиб, шоир Ёзувчилар уюшмасидан четлатилганди? Бу табиий саволларга жавоб қидирар эканмиз, биз ҳозирги демократик нуқтаи назарларга таянамиз. Бу нуқтаи назарга кўра Чустийга тўнкалган айблару нуқсонлар кулгили туюлади. Бу «айблар» асосан қуйидагилардир: Чустий кичик ўғли Бахтиёрга атаб хатна тўйи ўтказган. Бу ҳодиса (аслида тўй эмас, адибу шоирларга бир муъжаз зиёфат берилган, холос) мухолифлар томонидан катта сиёсий «айб» ҳисобланган; Чустий гўё рус тилини яхши билмаган эмиш; тағин шуки, шоирнинг хулқи ва ахлоқи мухолифларнинг ғаразли талаблари доирасига сиғмаган.

Тўнкалган «айб»ларнинг асосан тўқима-уйдирмалардан иборат эканини шундан ҳам кўриш мумкинки, қатор истеъдодли ва ҳақиқатпарвар ёзувчилар ўша даврда қатағон қилиниб, қамоқларга ташланди, сургун қилинди, ноҳақ жазоланди. Чустий эса сиёсий ва ахлоқий жиҳатлардан жиддий хатоликларга йўл қўйилмагани учун ҳам рақиблари уни Ёзувчилар уюшмасидан четлатиш билан қаноатландилар. Уни қамоққа ташлай олмадилар.

Халқимизнинг атоқли раҳбари Шароф Рашидов шоир Чустийга нисбатан йўл қўйилган ноҳақликдан яхши хабардор бўлиб, бу ноҳушликни бартараф этиш тарафдори эди. Шароф Рашидов шоирнинг аризасига жавобан (ҳали у Ёзувчилар уюшмасига аъзо сифатида тикланмай туриб!), унга Республика миқёсидаги шахсий нафақа тайинлашда ғамхўрлик кўрсатди. Албатта, уюшмадан қувғин қилинган, куракда турмайдиган «айблар» тақалган шоир учун жумҳурият миқёсидаги нафақа тайин этилиши, аслида, бу — катта расмий мукофот эди.

Хуллас, орадан анча вақт ўтиб бўлса-да, адолатнинг қарор топгани кўпчилик учун ҳам ибрат ва ҳам сабоқ бўлди. Эндиги муҳим вазифалар шундан иборатки, Чустийнинг ижодий мероси ҳақидаги ҳақиқат илмий асосларда, ҳозирги демократия мезонларида қайта ўрганилмоғи керак. Бунинг учун энди ҳамма имкониятлар бор. Чунончи, бугун ёш тадқиқотчилар Чустийнинг адабий меросига доир илмий ишлар, мақолалар, китоблар, диссертациялар ёзишга киришишдан чўчиб туришарди. Энди бу тўсиқлар олиб ташланди.

Зеро, ҳар қандай бахтиёр адиб ва санъаткор қатори шоир Чустий уч шаклда умр кечиради. Биринчиси — Оллоҳ Таоло томонидан берилган умр. Чустий домла бу умрни яшаб ўтдилар ва Чуст тупроғидан жой олдилар. Иккинчиси: бадиий ижоддаги умр. Шоирнинг бу умри миллатимиз борича абадийдир. Зеро, ҳозирги давр ўзбек ғазалнавислигида унинг ғалабаси мутлақдир. Учинчи умр — адиб ёки шоирнинг ижодига доир яратиладиган илмий адабиётдаги, яъни илмий-эстетик умрдир. Чустийнинг бу умри илгари чеклаб қўйилганди. Эндиликда аҳвол тубдан ўзгарди. Натижада Чустийнинг илм-фандаги умрининг тикланиши, камол топиши ва барқарорлашуви учун кенг имкониятлар яратилди. Бундан буён мавлоно Чустий ижодий мероси тўғрисида салмоқдор илмий мақолалар, китоблар, тадқиқотлар ёзилишига бирор шубҳа бўлиши мумкин эмас.

Маҳмуджон НУРМАТОВ,
фалсафа фанлари доктори, профессор

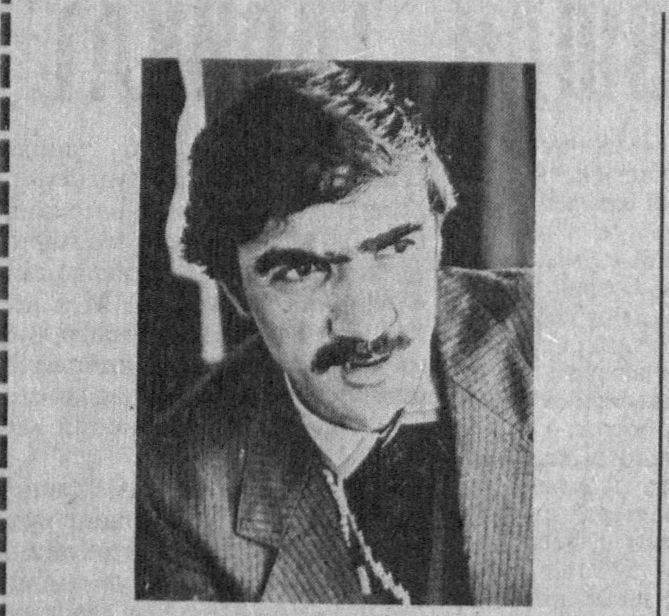

Шукур ҚУРБОН

ИЗҒИГАН ШУЪЛАЛАР ИЧИНДА

* * *

Дўл аралаш ёмғир ёғар бу кеча,
Шамол қуритади тинка-мадорни.
Юрак уст-устига пушаймон ичар,
Босарманми, дея кўҳна хуморни
Лекин бари бекор, бари беҳуда,
Файз кетиб боради оиласидан,
Хотиржам турмушни қўмсар у жуда,
Безган ҳалол-пок эр дағдағасидан.
Ниманидир сезар, айтолмас фақат.
Ҳа, ҳа сезиб юрар, сезмасин нечун?!
Барибир фош булар экан хиёнат,
Барибир садоқат енгаркан бир кун.
Гулдай яшайверса бўлмасми, деяр.
Кўрдай яшайверса, бўлмасми, деяр,
Валадизиноси тақдирин ўйлаб,
Кечикиб у энди ич-этин еяр.

ҚАТРАЛАР

Сенга шаҳар кенгдир, менга жаҳон тор,
Менда ҳеч нима йўқ, сенда эса бор.
Сен бор нарсаларинг билан хору зор,
Мен йўқ нарсаларим билан бахтиёр.

***

Дўстим, сени нима жин урди, кетдинг?
Бир ажиб туйғунинг бошига етдинг.
Олдимга шунча кўп похол солдингки,
Ичида ўзинг ҳам кўринмай кетдинг.

***

Ҳар галгидай юрак илгари бошлар,
Ҳар галгидай тиланг менга бардошлар,
Кулар душманлар ҳар галгидай, сизни —
Йиғлаб ва йиғлатиб кетурман ташлаб.

***

Сени мақтай туриб, кузингга боқдим,
Билдимки, ёмонмас, билдимки, ёқдим.
Бошқалардан фарқинг йўқми сенинг ҳам,
Наҳотки, наҳотки!... дея тутоқдим.

***

Худойим, сен менга нени кўрсатдинг,
Ҳусnda парига тенгни кўрсатдинг.
Бўзлатдинг, балоу ғамнинг кўзига
Унга мубталони — мени кўрсатдинг.

МЕН ЭНДИ...

Мен энди қайтмайман ҳузурингизга,
Мен энди айтмайман ўша бир сўзни.
Олисдан бахт-иқбол тилайман сизга
Ҳамда сукут сақлаб, юмаман кўзни.
Хотиротнинг маҳзун дарёсин кечиб,
Англадим, қарздорман не-не зотлардан.
Аямаган мени сизчалик ҳеч ким,
Ҳеч ким қизғонмаган мени ётлардан.
Ҳаётимга ҳеч ким келмаган кириб,
Сиз каби бемалол, сиз каби яшнаб.
Балки мен сиз учун мингларнинг бири,
Лекин йўқ, негадир, кўнглимда ғашлик.
Ним қоронғи ёток йўлакларида
Изғиган шуълалар қаторин кўрдим.
Ўтиб бораётган ёшлик бағрида
Меҳрингиздан қалбим илитиб турдим.
Кўкрагимда ёниб ажиб бир оғриқ,
Хайр ҳам деёлдим сиз-қадрдонга.
Ҳавас ҳам айладим ошкора-очиқ
Сизга ёр бўлгувчи ўзга инсонга.

СЕНИ КУЗАТМАЙМАН...

Сени кузатмайман, хайр, демайман,
Мен ёмон кўраман «хайр» сўзини.
Азоб кўчасида оёқ тирайман,
Ўйиб олгим келар ҳижрон кўзини.
Йиллар саҳросида кезиб ташналаб,
Ногаҳон қудуққа дуч келган зотдек,
Кўз қиймас йироққа кетгали ташлаб,
Қозиғидан нари кетолмас отдек,
Чир-чир айланаман теграngда бу он.
Айланавераман узоқлашиб ҳам.
Доира кенгайиб боради ёмон,
Кенгайиб боради юрагимда ғам.
Сен бундай қарама, имконсизликдир —
Мени мағрур этган, тошбағир этган.
Муҳаббатда англаб етмаганим сир
Кўнгилнинг бир четин ўпириб кетган.
Мен ёмон кўраман «хайр» сўзини.

МЕН АСРАРМАН ИШҚИНГНИ

Молдованинг жанубий сарҳадларида, Қора денгизнинг ғарбий соҳилларига яқин Днестр ва Дўнай оралиғидаги Бужоқ даштларида қадим турк улуси қавмларидан бири — гагаузлар истиқомат қилишади.

Улар славян ва роман халқлари яшаётган жойларда макон тутган бўлсалар-да кўп асрлар давомида ўзларининг она тили, тарихи ва маънавий илдизларини сақлаб келишмоқда. Ўрол тоғларининг шарқий жонибларида, Энасой, Иссиқ-кўл бўйларида яшаган ота-боболаримиз анъаналарини ҳамон кўз қора-чўғидай асрамоқдалар.

Мустақил Молдова давлати ҳудудида тузилган Гагауз республикаси демократия шароитида гагауз халқининг ижтимоий ҳуқуқлари, маънавий камолотига раҳнамолик қилмоқда. Гагауз мактаблари, университети, маданий-маърифий муассасалари миллий тараққиёт заминини мустаҳкамламоқда. Гагауз тилида дарслик ва қўлланмалар, газета-журналлар, бадиий асарлар, адабиёт нашр этилади.

Муштарийларимизни бугунги гагауз адабиёти билан таништириш мақсадида гагауз шоирлари ижодидан намуналар бераяпмиз.

Ушбу шеърлар мавзуи — Ватан, мазмуни — Ватан, оҳангги ҳам — Ватан.

Асрлар давомида кўчманчи ҳаётдан, ерталош урушлар ва сиёсий тазйиқлардан безиб кетган эрксевар халқ учун Ватан ҳар нарсадан муқаддас, буюк...

Шеърларни гагауз тилидан Марзазиз Аъзам таржима қилган.

Константин ВАСИЛИ ЎҒЛИ

ВАТАНИМ

Ватан сўзин қадри катта,
ўзи дилдор.
Ҳар ватаннинг битта
Она томони бор.
Одам, дерлар, ўрганади
Шу томонга,
Сўнг эътибор бермай қўяр
Бу каломга.
Ватанимсан —
Учар бўлсам қанотимсан,
Куйлар бўлсам баётимсан.
Ватанимсан —
Исматимсан,
Қисматимсан.
Юрагимдан чиқиб келган тиниқ сасим,
Менинг тоза нафасимсан.
Қувватимсан, энг баркамол маҳалимсан
Ҳамда гўзал тушларимсан,
Ажалимсан...
Оҳ, Ватаним!
Бужоқ деган масканинг бор
Усиз менга
Яшамоқнинг ўзи душвор.
Усиз
Мен бир сопсиз болта —
Қўлим калта.
Усиз
Мен бир онаманки боласи йўқ,
Ё боламан онаси йўқ,
Ватансиз — бу:
Одамсиз уй,
Балиқсиз сув.
На бир қўшиқ...
На бирон куй...
Ватансиз — шу!
Ватансиз — бу:
Келинсиз тўй,
Экинсиз ер,
Мевасиз боғ,
Юлдузсиз кўк...
Ватансиз — шу!
Ватансиз — бу:
Нонсиз тандир,
ўтсиз ўчоқ.
Кел, эй дўстим!
Ватанинг бор сенинг —
Бужоқ!
Кел, эй дўстим,
Қўриклагин
Бужоғингни!
Қизит қани
Тандирингни,
Ўчоғингни!
Зеро, кимки
Бўлса агар
Бир ватансиз,
Одам эмас,
Қуруқ гавда,
Қонсиз,
Жонсиз.

Степан Гўрўғли

СЕНСИЗ

Сенсиз
Очиқ кўк ҳам — булут,
Қасаба ҳам — одамсиз.
Текис йўл ҳам — шўм ва бекут,
Бол ҳам — аччиқ ва таъмсиз.
Сенсиз
Яқин ошна ҳам — ёт,
Қўшнилар ҳам — бегона.
Айриликдан юракда — дод,
Борлиғинг ҳам — сўзона.
Сенсиз
Ёруғ дунё — зулмат,
Тинчлик эса — жаҳаннам.
Ҳеч нарсада — йўқ фароғат,
Зебу зийнат — нурсиз шам.
Сенсиз
Қайга юкунарман
Ёш қўшилиб ёшимга?
Сен — ватансан, сенсиз кунни
Урарманми бошимга?

ЖОНАЛИ

Қалбдан ўчиролмам бу юрт суратин
Ва ёшлик фаслининг илк муҳаббатин.
Жонали, Жонали, Жонали неси?
Жонали — Комратнинг қадим водийси.

Қайга кетар эрсам,
Болми, шакар есам,
Оҳ, жоним, Жонали,
Шодман қайтиб келсам.

Жонали — Комратнинг жонин томири,
Ҳеч қачон яшолмам бу ердан айри.
Жонали, Жонали, жонимнинг жони,
Чақир мени, чақир, юмуш замони.

Қайга кетар эрсам,
Болми, шакар есам,
Оҳ, жоним, Жонали,
Шодман сенга келсам.

Қўл очинг дуога! Шукур дунёга:
Ҳайдалган тупроққа, гулда япроққа,
Қуёш, ой, аминлик, тинч замонага,
Ерда шаҳдам юрган ота-онага.

Қайга кетар эрсам
Болми, шакар есам,
Оҳ, жоним, Жонали,
Шодман сенга келсам.

Тодор ЗАНЕТ

МЕН БИЛАМАН

Мен биламан:
Ўтар бу чоғлар.
Мен биламан:
Ранглар дегишар
Ер юзида...
Шаҳар-қишлоқлар
Ҳам кенгаяр,
Ҳам юксаклашар.
Экар-тикар, ишлар
ҳар миллат —
Ҳукм сургай
Ерда фароғат.
Унутилиб
урушлар, жанглар
Ҳар давлатда
бахт куйи янграр.
Ва чароғон
далалар албат
Бергай
саҳоватли баракат.
Очликларни
Оч тупроқ ютар,
Ер юзини гуллар гуллатар.
Мен биламан...

НЕЧУН?

Нечун, нечун бу дунё
Бундай қурилган?
Уни бузишга гўё
Жавҳар сурилган.

Биров ўтказар ниҳол
Ва очар булоқ.
Биров келтирар завол,
Қўлида яроғ.

Турк шажараси

Бири яшнатиб ўлка
Ёқар чироғинг
Ва сенга тутар елка
Қийналган чоғинг.

Бири келар бошингга
Бўлиб бир бало.
Мангу шерик ошингга —
Ўлимсиз Юҳо.

Ўз ҳолингга қўймайди,
Бизча яша, дер.
Бизча қадам ташла, дер
Бизча оша, дер.

Тушундим, қандай қурбон
Лозимдир бунга:
Ўзгарсин ҳар бир инсон,
Кулсин очунга.

Бу қурбон: қурол-яроғ!
Вой-бў, кўп! — дема.
Ҳар аскар ҳар яроғдан
Ясагай тугма.

ЎГИТЛАР

Катта бўлдим, улғайдим ахир
Ер билан бир, халқим билан бир.
Юмшатай деб ернинг юрагин
Тер билан тўзитдим кўйлагим.

Қанча сувни шимгандай тупроқ
Ўгит йиғдим қулоқларимда.
Бўлсин дедим мен учун таёқ
Умримнинг қийин чоғларида.

Онам дерди: «Эҳтиёт бўл сен
Ёлғончию ўғридан ҳар он.
Улар жонин қўрқув қийнасин
Йўлдан ўтса бир тоза инсон.

Ер ютади уларни, ўғлим,
Сен уларга тенг бўлма асло.
Ҳасад ерга экади ўлим.
Ҳасадгўйлар умрга бало».

Ўгитлардан лекин бир замон
Четга чиқдим, қилганда алам...
Мана, энди билдим, онажон,
Ёрилганда бу ҳорғин каллам.

Д. Қора ЧЎПОН

ҲАЁТ...

Ҳаёт азон бўлиб
Таратар садо,
Ғулғула киритар
Сокин кўнгилга.
Нариги дунёни
Эслатар гўё
Ва чорлар ҳамиша
Муқаддас йўлга.
Қимирла,
Олға юр
Ёмғирми,
Қорми!
Тўхтама тоғ келса
Ёки тошқин сой...
Кўзимга урилар
Чангми,
Ғуборми...
Оёғимга эса
Илашади лой.

***

Биз тарафдан ўтар бўлсанг
Қарши чиқай қошингга.
Бир ширин сўз айтар бўлсанг
Гуллар сочай бошингга.

Йўлга чиқсанг, қалбингда ишқ,
Эрта билан эрталаб,
Ҳар пойингга битта қўшиқ
Ёзайин, куй басталаб.

Севги ипин кетсанг узиб,
Юрай юрган йўлингни.
Синган бўлса билакузук,
Унутмасман қўлингни.

Унутмасман қўйлагингнинг
Тонг сингари гулини.
Ёниб битса ишқинг агар,
Мен асрарман кулини.

***

Ер гўзал.
Хаёлим кўкларга ўсди.
Наздимда бор олам яркирар, порлар.
Аммо нигоҳимни кўз ёши тўсди —
Оҳ, кимнинг қалбига ёғмоқда қорлар?!

Ёзувчи Шукур Холмирзаев Сурхондарёнинг кўзга кўринган раҳбар ходимларидан бири Ҳимойиддин Шарафуддинов ҳақида «АРБОБ АРМОНИ» номли воқеий ҳикоялар яратди. Уларнинг айримлари рўзномаларда эълон қилинди.

Қуйида адибнинг шу туркумдаги янги ҳикояси билан танишасиз.

Шукур ХОЛМИРЗАЕВ

МАРДЛАР МАДАДГА МУҲТОЖ БЎЛАДИ

Ҳикоя

Юнонларда Худолар, ярим худолар ва қаҳрамонлар (титанлар) бўлган. Уларнинг аксари инсонларга ёрдам берган, оғирини енгил қилган.

Яхши. Башар қавмидан бўлган бу халққа (ўлиб кеттан халқ) шон-шараф дейишимиз мумкин, чунки улар қадр-қиммат бобида биз инсонларга кўп мезонларни ташлаб кетишган.

Биз ундай ўлчовлар тарозисига тушмоқчи эмасмиз. Аммо қўлимиздан келган айрим «қаҳрамонликлар» билан ичимизда фахрланишимиз мумкин.

Масалан, дейлик, хўш, Абдурашид Бўриевни биласиз. Бирга ўқигансизлар, дўстсизлар. Мен — Бойсунда Ижроқўм раиси, Эсергеп Муҳаммадиев Биринчи котиб бўлиб турганимизда, шу йигит Калламозорда совхоз директори эди.

Феъли қўрс, яъни, одамларга тикка келадиган, аёвни билмайдиган йигит эди. Яна айтиш керакки, жуда мард ва тўғрисўз эди; совхозининг кўрсаттичлари ҳам ёмонмасди.

Менинг бу таърифларим маъносини тушунган бўлсангиз керак: шундай йигитларга муҳтожмиз-а? Хуллас, Абдурашид Эсергеп акагаям, менгаям ёқарди. Шунинг учун баъзи йиғинларда қаттиқ кетишлариниям кўтарардик.

Кунларнинг бирида обкомда катта йиғин бўлиб қолди. Мазмуни — эртанги режалар, хўжалик раҳбарларининг ваъдалари...

Бундай бюроларда, одатда, айтилиши лозим бўлган гаплар айтиларди, лозим режалар тузиларди.

Бироқ ўша йили қиш қаттиқ келиб, қор қалин ёққан, кўп чўпонлар қуруқ таёғи билан қолишган эди. Обкомнинг биринчи котиби аҳвол ҳақида «паникасиз» гапириб, об-ҳавонинг бундай келиши ихтиёримизга боғлиқ бўлмаган ҳол, эканини айтди-да, колхоз раисларию совхоз директорларига сўз бера бошлади.

Минбарга чиққан раҳбар бир гапни қайтарар эди:
— Бажарамиз!

Бизлар эса, чапак чаламиз.

Бир маҳал Абдурашидгаям навбат тегди. У минбарга чиқди-да:

— Ўртоқлар, бизнинг «ВЛКСМ» совхози сут планини 50 процентга, гўшт планини 45 процентга бажаради, — деди-ю...

...Тамом.

Шукурвой, сиз раҳбариятда ишлаб кўрмагансиз, билмайсиз: ўшанда бунақа гапни айтиш, яъни, Ростини айтиш, нима десам экан, ёмон эди-да!

Бугун зал қотиб қолди: ким бу герой? Нималар деяпти?

Абдурашидга қадалган кўзларда шу маъно бор эди.

Шунда Обком котиби ўрнидан туриб кетди. Ҳамма у кишига қаради.

Котиб ўрисчалаб айтди:

— Искилючит из партии, убрат с работи!

Режалар ҳақида ёлғон гапириш қанчалик табиий бўлса, бу гап ҳам шунчалик табиий эди-да.

Энди нима қиламиз?

Абдурашид ўзининг совхозидаги аҳволни тўғри айтгани учунгина эмас, умуман, бу борадаги ёлғончилигимизни ошкоро этгани учун ҳам ишдан кетиши керак.

Муҳаммадиев менга қаради, мен у кишига. Абдурашид бўлса жим турибди.

Яна шу нарсани айтишим лозимки, тўғри гаплар ўртада — яъни тор давраларда айтиларди, холос.

Ўшандай гаплардан бири шу эдики, Абдурашид — бўладиган раҳбар, уни қўллашимиз лозим эди.

Ўзингиз ўйланг: у пачоқ-палағдалардан бўлса, шу «сирни очиш»га журъат этармиди?

Ким ўзига ўзи ёмонлик тилайди?

Қолаверса, Абдурашид ўша гапни айтиши билан кўзбўямачиликка қарши исён кўтарган эди!

Ёшлигида қандоқ эди у?

— Айтганингиздай, — дедим мен. — Аёвсиз эди, деганингиз ҳам рост.

Кечирасиз, мен ҳам бир кичкина тарихни айтсам. Буям унинг директорлик вақтида кечган эди.

— Марҳамат, — деди Ҳимойиддин ака.

— Қачон Термизга йўлим тушса, унинг уйига қўниб ўтардим. Бойсундан бораверишда ёки самолётда Термизга келиб, бу ёққа жўнаганимдаям эшигини бир тақиллатиб ўтардим.

Бир куни — ёз эди ўшанда — келинингиз билан Қаршига келиб тушдик. Бу ёғига такси кира қилдик. (Кира ҳақи арзон пайтлар). Дарбандга яқинлашганда, шофёрга Калламозорни айтдим. Мақсадим — келинингизни Абдурашиднинг хотини билан таништириш ва ўзим ҳам бироз — ҳалигидай дам олиш эди.

Уйига келиб, тушдик. Кун иссиқ. Ўзи йўқ экан.

Хотини яхши кутиб олди. Меҳмонхонасига кирдик. Совуттич йўқ. Кун ботаяпти. Дераза ойналаридан салафан қоғоздан ўтгандай иссиқлик ўтади. Ўзимиз ҳолдан тойганмиз. Пашшаям сероб.

Ўшанда хотинимнинг йиғламсираб айтган сўзи ёдимда қолган: «Бойсунликка тегмай мен ўлай».

Кун ботаётганда Абдурашид келди. Сал-пал кайфи бор эди. Аёли кулимсираб: «Тўйдан келаяпсизми?» деди.

Абдурашиднинг совхозида битта шопир йигит бўларкан. Ишдан озод бўлдими — ичиб олиб, текканга тегиб, тегмаганга кесак отиб юраркан. Нечалаб тўйларни бузган экан. Одамларни додга келтирган.

Абдурашид уни идорасига чақириб, кўп марта насиҳат қилади: натижасиз. Охири бир оқшом уни кабинетига олиб киради-да, айлантириб солади. Биласиз, Абдурашид полвон йигит...

Хуллас, уни уйига олиб бориб қўяди-да, тайинлайди: «Безорилик қилсанг, яна ураман!»

Турган гапки, у йигит...

— Ҳа, — деб кулди Ҳимойиддин ака. — Менга келганди. Бир қулоч ариза кўтариб. Суриштирдим. Совхознинг парткоми: «Ў безори коммунист бўлмасаки, ўчирсам», деб зорланди. Охири Эсергеп ака билан келишиб, унга: «Абдурашид Бўриев тўғри иш қилипти. Сени аллақачон милисага топшириши керак эди. Милисахонага тушганингда, биласанми...» дедим.

Кулишдик.

— Абдурашид ўша йигитнинг ўтиришидан келаётган экан, — давом этдим мен. — Йигит ичмас бўлиб кетипти. Оиласи тинч. Овул-ҳамсоя ҳам ундан рози экан. Хуллас, Абдурашидни тўн кийдиргани чақирган экан...

Абдурашиднинг ҳикоясидан кейин келинингиз ҳам сал жонланди. Ташқарига чиқдик. Шийпонга жой қилишган экан. Ўтирдик. Ҳадемий салқин тушди. Куйтантоғдан шабада эса бошлади...

Ҳимойиддин ака, менинг ҳикоям тугади.

— Яхши айтдингиз. Унинг феъли шундай. Кимдир билиб айтган экан: человек — это характер, — деди Ҳимойиддин ака.

Кейин у киши ўз ҳикоясини давом эттирди:

— Хуллас, Абдурашиднинг партиядан ўчиши, демак, ишдан кетиши, аниқ бўлиб қолди. Бунинг устига, биз ҳам роса эшитдик. «Ўртоқ Муҳаммадиев, бу директир сизнинг любимчигингиз эди, ҳимоя қилмайсизми?» деди биринчи котиб. Кейин совхозлар трестининг бошлиғи Нормўмин Туроповни тузлади: «Сизчи, ўртоқ Туропов? Бу директир сизнинг улфатингиз, деб эшитардик?»

Менга бошқачароқ калтак тушди: «Ўртоқ Шарафуддинов бойсунлик кадрларга ғайирлик билан қарайди, деган шикоятларда жон борга ўхшаб қолди. Балки Бўриевни бу правакацияга сиз ўргаттандирсиз?»

Шундай бўлди.

Котибнинг гапларида бир ҳисобда жон бор эди: Абдурашид Бўриевнинг Туропов билан яқинлигиям рост эди. Эсергеп аканинг унга муносабатиям.

Мен тўғримда «маҳаллий патриот»лардан шикоят тушаётгани ҳам... Бироқ Абдурашидни жарга қулатиш учун маккорлик қилгандирсиз, дегани, энди, у ёқ-бу ёғимдан ўтиб кетди.

Бизниям ўзимизга яраша феъли-хўйимиз бор.

Ўрнимдан тураётгандим, Муҳаммадиев билагимдан ушлади. У ёқда Абдурашид оёққа қалққан экан.

— Ўртоқ биринчи котиб, мен ёш бола эмасман... Мен виждоним буюрганини айтдим, — деди у.

Шу билан учовимиз ҳам оқланган эдик. Бироқ ҳар биттамиз ҳам ўз сўзимизни айтишимиз қолган эди. Аммо шундай айтишимиз кераккӣ, Абдурашид жувонмарг бўлмасин... Биласизми, кези келганда, одамлар кўз қарашларидан бир-бирининг фикрини англаб олишади.

Эсергеп Муҳаммадиев:

— Ўртоқ биринчи котиб, ҳурматли бюро аъзолари, — деб салмоқ билан гап бошлади. — Жудаям тўғри таклиф айтилди: Абдурашид Бўриев бундай гапларни айтиб қўйгани учун партиядан ўчирилиб, ишдан ҳайдалиши керак... Бироқ, ўртоқлар, Абдурашид Бўриев — олий маълумотли зоотехник. Соҳасини пухта билади. Ўзларингга маълумки, бизнинг районда бундай мутахассис эгалари бармоқ билан санарли...

— Ҳа, бармоқ билан санарли, — деб қўйди Туропов ҳам.

— Сизлардан ёлғиз илтимосимиз шулки, — деб давом қилди Эсергеп ака, — раз бу кадрга чора кўриб, ишдан бўшатар эканмиз, унинг ўрнини босадиган киши ҳақида ўйлаб кўриш керак. Бир сўз билан айтганда, уни топиш керак...

— Топинглар! — жеркиб деди биринчи котиб. — Бу масала ҳозир, шу ерда ҳал бўлиши керак!

— Балки танаффусдан кейин...

Котиб Муҳаммадиевнинг сўзини бўлди:

— Йўқ! Бирларинг райком секретари, бирларинг ижроқўм раиси, бирларинг трест бошлиғи бўлсанглару, қўл остингдаги кадрларни билмасанглар, бу қанақаси?!

Ана шунда камина сўз олди:

— Ўртоқ биринчи котиб, менинг билишимча, Абдурашид Бўриевнинг ўрнини босадиган учта киши бор, холос, — дедим. — Бири, мана, совхозлар трестининг бошлиғи ўртоқ Туропов, иккинчиси — хўш, район партия комитетининг биринчи котиби ўртоқ Муҳаммадиев, учинчиси — мен...

Шукурвой, Бойсунда Абдурашиддай зоотехник кадрни топиш қийинлиги рост бўлса-да, биз маккорлик қилаётган эдик: ўйлаб кўринг, ким, қайси обком секретари райкомнинг биринчи котибини ёки ижроқўм раисини ёки бўлмаса совхозлар трестининг бошлиғини шартта ишдан олиб, совхозга директор қилиб қўяди?

Ахир, бундай одамлар Марказқўмнинг ҳисобида туради. Юқори билан келишмасдан туриб...

Бу масалада келишиб ҳам бўлмайди!

Шунда, ишонинг-ишонманг биринчи котиб... кулиб юборди.

— Ну что же, — деди кейин. — Унчалик бўлса, Абдурашид Бўриевга чора кўришни орқага сурамиз. Майли, жойида ишлаб тура турсин.

Биз ютдик.

Балки пастда ўтирган колхоз-совхоз раҳбарлари ҳам ютишган эди.

Ахир, гапнинг тагидаги нимкосани ҳамма билиб турарди: биринчи котиб кулганидан кейин бошқалар кулмади дейсизми? Ҳе, бир жилмайишлар...

Ҳе, Шукурвой, ҳаётнинг кўп жабҳаларида кишилар ҳам, раҳбар-арбоблар ҳам ўзларини шундай тутишар экан.

...Ўшандан кейинми?

Абдурашиднинг совхози райондаги олди хўжаликлардан бўлиб кетди. Калламозор ҳам ўзгарди. Куйтантоғ остидаги адирларга насос билан сув чиқарилди. Хўжа Анқо адирида 1000 гектар ерга саксовул экилди. Совхоз марказида мактаб, боғча қурилди, уй-жой кўпайди; қоракўлчилик ўсди.

Абдурашид бизнинг ишончимизни оқлади. Ҳим, «оқлаш» учун бу ишларни қилмади-ю, лекин юзимиз ёруғ бўлди.

Ўзининг ҳам обрўси кўтарилиб, бюродаги гап-сўзлар унут бўлиб кетди.

...Ҳимойиддин ака ҳикоясини тугатган эди.

Бироқ мен:

— Кейин нима бўлди? — деб сўрадим.

— Мени Деновга горком секретари қилиб олишди. Эсергеп Муҳаммадиев Термизга кетдилар... — Ҳимойиддин ака ўйланиб қолди, ҳижолатомуз давом этди: — Биз Бойсундан кеттач, ҳим, Абдурашиднинг совхозига талабгорлар чиқибми, Абдурашиднинг феълидан фойдаланибми, ҳар қалай, уни директорликдан бўшатишди. Менимча, бироз вақт қийналиб ҳам юрди у.

— Ҳимойиддин ака, ўша кезларда мен Бойсунга бориб қолдим, — деб давом этдим мен. — Автобус Чилонзорда[1] тўхтамади. Ўзимам толиққан эдим. Уйга борсам, онам: «Тиллажон шу ерда, сени сўради», деди, У (Тилла Менглиев) амаки акасининг уйига қўнарди. Қўнғироқ қилсам, Тилла ҳе йўқ-бе йўқ: «Абдурашиднинг уйига тушдингми? — деб сўради.
— Йўқ.
—Бекор қипсан. У ишдан олинди. Шундай вақтда уни йўқлаш керак...»

Эртаси кечки пайт Абдурашиднинг ўзи уйимизга келди. Ўша-ўша: хотиржам. Кўришдиг-у, мен узр сўрашга тушдим.

У бирдан инжиқланиб:

— Шукур, ундай деманг-е, — деди. — Мен гиначи бўлсам, бу ерга келармидим.

Болахона айвонга чиқдик. Ўтирдик. Ёмғир ёға бошлади. Абдурашид асабданми қанд касалига йўлиққан, ичмас экан.

— Майли. Эллик грамм қуйинг. Кўришганимиз учун... Кейин бир гапни айтиб бераман, — деди.

Ниҳоят айтиб берди: институтда бирга ўқиган, ҳозир район совхозларидан бирини бошқараётган жўрасининг уйига борган экан, у рўйхуш бермапти. Кейин эса, ўзининг хўжалигида зоотехник ўрни банд экани, умуман, кадрлари тўлиқ эканини айта бошлапти.

Абдурашид бирдан портлапти:

— Ҳей, жўра, сендан иш сўраб келганим йўқ-ку? Дийдор кўришгали келиб эдим-е. Бир гурунглашайлик, деб... Кечагача қўл тегмаган эди. Ишни эса, топаман, жўра. Касбим бор, — депти-да, унинг уйидан чиқиб кетипти.

Кўчага бироз кезгач, бизникига келган экан. Мен яна қуйиб ичдим.

Кўнглим бузилди.

Абдурашид! Мана, ҳикояни битираётиб, яна кўнглим бузилди.

Сўнг бир нарса тасалли берди: — сиз «кўчада қолмайдиган кадр» эканингиз, сизни суюб, сизга мадад бўлгувчи инсонлар борлиги...

Улардан биттаси — Ҳимойиддин Шарафуддинов, у киши ҳозир пастроқ амалда (бу йўриғдаям ҳикоя битаман) эса-да, сиз ҳақингизда бутун бошли бир воқеани айтиб бердиларки, буни ўқиганлар сизни яхшироқ билиб олишади.

Ахир, буям — ардоқнинг, мададнинг бир тури эмасми?

1. Калламозорга кейин қўйилган ном.

ТАДҚИҚОТ ✱ АХБОРОТ

АМИР ТЕМУР ШАТРАНЖ ИШҚИБОЗИ

Оллоҳга шукрлар бўлсинки, мустақиллигимиз шарофати билан соҳибқирон Амир Темур ҳазратлари аста-секин ўз тарихий мақомларини эгаллаётир. Ўтган қисқа вақт мобайнида буюк давлат арбоби, фан ва маданият ҳомийси, моҳир саркарда ва лашкарбоши сифатида бутун мағрибу-машриққа донғи кетган Амир Темур ҳақида қатор мақолалар, рисолалар чоп этилди ва этилаётир, радио ва ойнаи жаҳон орқали муттасил равишда маълумотлар берилаётгани таҳсинга сазовордир. Шу билан бирга Мовароуннаҳр халқлари тарихида ёрқин сиймолардан бири бўлган шундай буюк зотнинг кўп қиррали ҳаёти ва жўшқин фаолиятини атрофлича ёритиш учун ҳали кўп ишлар қилиниши керак. Энг аввало ўша даврда яратилган тарихий манбалар — ёзма ёдгорликлар тўлиғича ўзбек тилига таржима қилиниб улар қиёсий равишда ҳар томонлама ўрганилиб, таҳлил этилиши лозим. Чунончи, мана шу манбаларда Соҳибқирон ҳазратларининг ҳаёти ва фаолиятининг турли жиҳатлари ҳақида аниқ ва хилма-хил маълумотларни учратиш мумкин. Шу нуқтаи назардан қаралганда, XV аср тарихнависларининг қатор асарларида Амир Темурнинг шатранж ўйинига ишқибозлиги ва умуман ўша давр шатранжи тарихига доир келтирилган айрим маълумотлар диққатта сазовордир. Жумладан, XV аср араб тарихчиси Ибн Арабшоҳнинг (1388—1450) «Ажоиб алмақдур фи тарихи Таймур» (Темур тарихида тақдир ажойиботлари», у қисқача «Амир Темур тарихи» деб ҳам юритилади») номли асари гарчанд маълум сабабларга кўра Амир Темур шахси ва унинг фаолиятига нисбатан бирқадар танқидий нуқтаи назардан туриб ёзилган бўлса-да, лекин тарихий манба сифатида соҳибқироннинг ҳаёти ва ўша давр сиёсий, ижтимоий, иқтисодий айниқса, маданий ҳаётига доир кўпдан кўп қимматли маълумотларни ўзида мужассам қилганлиги билан замондошлари томонидан яратилган қатор манбалардан ажралиб туради. Асар муаллифининг саккиз йилга яқин (1401—1408) — Самарқандда яшаб ҳукмдорлар, сарой аҳллари билан яқин муносабатда бўлганлигидан ҳам кўп воқеаларни у ўз шахсий мушоҳадалари ва ўзи кўрган ва бевосита эшитганларига асосланиб ёритади. Шулар қаторида соҳибқирон ҳазратларининг шатранж ўйинига ишқибозлиги ҳақида Ибн Арабшоҳнинг ёзганлари ҳам шу зайлдаги маълумотлардан дейиш мумкин. Бу хусусда муаррих шундай ҳикоя қилади: «Темур саройида шатранж ўйини усталаридан Муҳаммад ибн Уқайл ал-Хаймий, Зайн ал-Яздий ва бошқалар бор эди. Шатранж усталарининг алломаси, шубҳасиз Алоуддин ат-Табризий эди (ўша даврнинг бошқа муаррихлари, масалан, Хондамир ва Ҳофизи Абру уни Хожа Али аш-Шатранжий ат-Табризий деб тўлиғроқ атаганлар — У. У.). У фиқҳ ва ҳадис илмларида етук олим эди. Алсуддин Зайн ал-Яздийга ортиқча бир пиёда қўйиб, ундан ғолиб чиқар, Ибн Уқайлга эса битта от қўйиб уни устига чиқиб миниб оларди (яъни у билан хоҳлаганича ўйнаб уни енгарди). Темур Шарқу-Ғарб иқлимларини забт этибдики, ҳар бир шоҳу-султон жангу жадал майдонларида ҳам, шатранж ўйинида ҳам ундан мағлуб бўлиб мот бўлдилар. Темур доимо Алоуддин ат-Табризийга «Гўё мен салтанат сиёсатида ягона бўлганим каби сен ҳам шатранж оламида тенги йўқ битта-ю биттасан», деярди. Шунингдек, яна у: «Бизлардан, яъни мен ва мавлоно Алоуддиндан ҳар қайсимиз ўз санъатида кўп кароматларга эга бўлган беназир кишилармиз. Шатранж ўйини ва унинг мансубалари (комбинациялари) илмида менинг ҳам, Алоуддиннинг ҳам ўзига хос талқинимиз бор», — деярди. Дарҳақиқат, Алоуддин билан ўйнаганда чуқур ўйламасдан туриб бирон кимса унинг фикри ҳаддига етишга қодир бўла олмасди. У шофиъий мазҳаби бўйича фиқҳ олими, ҳадис илмини яхши билимдони, хайр-саховатли бўлиб, чиройлик юзлию ҳақ сўзлик инсон эди. Унинг ўзи менга шундай ҳикоя қилишича, у амир ул-мўмининйн Алини-каррам оллоҳу важҳаку тушида кўрган. Али ҳазратлари унга бир халтачада шатранж ўйинидаги фазилатларидан бири шу эдики, ўйин пайтида у ўйланиб сира тафаккур қилмас, фақат унинг рақиби узоқ вақт фикрга чўмиб, обдон ўйлаб дона сургандан кейин, у ҳеч бир ўйлаб нетиб ўтирмасдан юриб қўярди. Бир вақтнинг ўзида у ғойибона икки рақиб билан ўйнарди ва ҳисобини олиш натижасида ўз томонида қандай доналар бор ва рақиблари томонида қандай доналар борлигини ёддан биларди. Шайх Алоуддин ва Амир Темур доимо катта шатранжда ўйнардилар. Шунингдек, мен Алоуддиннинг олдида доирасимон ва узунчоқ шатранжларни ҳам кўрган эдим.

Мерос

Фикрни пешлаш хосияти борлигидан Амир Темур муттасил равишда шатранж ўйнарди. Унинг ҳиммати кичик шатранжда ўйнашдан олий бўлиб у катта шатранжда (шатранжи Кабир) ўйнарди. Катта шатранж тахтасининг эни ўн хона, бўйи эса ўн бир хонадан иборат. Унда ортиқча икки туя (жамол), икки жирафа, икки талийъа (илғор), икки даббаба, бир вазир ва булардан бошқа ортиқча доналар ҳам бўлган.

Кичик шатранж катта шатранжга нисбатан арзимас нарсадир. Катта шатранжда ўйнашни ўрганиш амалда осон бўлиб, уни қуруқ сўзлар билан шарҳлаш бефойдадир», — деб муаррих шатранж хусусидаги ҳикоясини тугатган.

Ибн Арабшоҳ келтирган ушбу маълумотлар соҳибқирон бобомиз шатранж ўйинига алоҳида аҳамият берганлигидан далолатдир. Дарвоқе, Амир Темурнинг ҳаёти ва ғолибона юришларига бағишлаб «Зафарнома» номли асар ёзган муаррих Низомиддин Шомийнинг гувоҳлик беришича ҳам соҳибқирон ҳазратлари кўп вақт шатранж ўйини билан машғул бўлганлар. Бинобарин, «Зафарнома»да бу хусусда: «Кунча Уғлон Амир соҳибқироннинг саодатбанд суҳбатига мушарраф бўлган, сафар ва қунимларда эҳсонлар билан тақдирланган, нарду-шатранж ўйинларида кўп кунларни соҳибқирон билан биргаликда ўтказган, ўз эл-улусида тархонлик ҳукмини олган эди...» деб ҳикоя қилинади.

Юқорида келтирилган фикр-мулоҳазалар буюк мутафаккир Алишер Навоий ҳазратлари ҳам ўз асари «Лисон ут-тайр»да зикр қилган «шатранжи кабир»да ўйнаш Амир Темур даврида кенг тарқалганлигини ва жаҳонгирнинг ўзлари ҳам қадимий бу ўйиннинг катта мухлиси бўлганлигини кўрсатади.

Убайдулла УВАТОВ,
Абу Райҳон Беруний номли Шарқшунослик институтининг катта илмий ходими, филология фанлари номзоди

МЎЪЖИЗАЛАРГА БОЙ КИТОБ

Қуръон Аллоҳ таоло томонидан пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссаломга туширилган ваҳий бўлиб, у зотдан бизларгача сон-саноқсиз кишилардан нақл орқали етиб келган ва самовий китобларнинг охиргиси ҳисобланади.

Яқинда Қуръони каримнинг ўрис тилидаги янги таржимаси босмадан чиқди.

Шу йилнинг август ойида, бутун дунё мусулмонлари Пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссаломнинг 425 йилликларини кенг-кўламда нишонлаётган бир пайтда Москвадан хушхабар келди: «Ладомир» номли илмий-нашр марказининг «Восточная литература» нашриёти профессор Муҳаммад Нури Османовнинг таржимасида Қуръоннинг янги тўла нашрини амалга оширди.

«Исломнинг Муқаддас китобини янгидан ўрисчага таржима қилишга қандай эҳтиёж бор эди?» деган саволга жавоб беришдан олдин мўъжизаларга бой бу китобнинг ўрис ўқувчисига етиб бориши билан боғлиқ тарихга назар ташлайлик.

Эслатиб ўтиш жоизки, «Қуръон» сўзи ўқимоқ, қироат қилмоқ деган маънони англатади. Пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссалом ҳаёт вақтларида яна ваҳий тушиб қолар, деган умидда Қуръон жамланиб, китоб шаклига келтирилмаган. Вафотларидан кейин Қуръон кишиларнинг қалбида ва ёзган нарсаларида сақланиб қолди. Муҳаммад алайҳиссаломдан сўнг мусулмонларга Абу Бакр бошлиқ этиб сайландилар.

Бу кишининг даврида диндан қайтганлар билан мусулмонлар орасида қаттиқ жанглар бўлди. Шу жангларда Қуръонни тўлиқ ёд олган кўплаб қорилар шаҳид кетдилар. Шунда ҳазрат Умар Абу Бакрга қорилар ўлиб кетаверса, Қуръонга зарар етиши мумкин, шунинг учун уни китоб шаклида жамлаб қўйиш керак деган маслаҳатни берадилар.

Саҳоба Заид ибн Собит ва ҳазрат Умар машаққатли уринишлардан кейин Қуръонни кийик терисидан бўлган саҳифаларга ёздилар. Усмон ҳазратлари эса Ҳафса онамиздан Абу Бакр давридаги бу саҳифаларни сўраб олиб, олти нусхада кўчиришга буйруқ берадилар ва 114 сурадан иборат бу нусхалар кейинчалик турли тилларга таржима қилинди.

Россияда мусулмон ва жаҳон маданиятининг юксак обидаси саналган Қуръон билан танишиш Пётр Биринчининг ташаббуси туфайли бошланган. Унинг замонида П. Посников деган маданият арбоби Муқаддас китобни биринчи марта ўрисчага таржима қилиб, 1716 йили чиқарган эди.

Бироқ бу нашр аслиятдан узоқ бўлиб, Дю Риенинг (1647) французча таржимасидан амалга оширилганди. Дю Риенинг французча таржимаси яна икки бор ўрисча таржимага асос бўлди. Шулардан бири — М. Верёвкин бажарган таржима А. С. Пушкинни «Қуръонга татаббу» асарини ёзишга илҳомлантирди. Французча ва инглизчадан ўрисчага бошқа таржималар ҳам қилинган. Екатерина II топшириғи билан 1787 йили Петербургда Қуръоннинг арабча матни Россияда биринчи бор чоп этилди ва бу нашр беш марта қайта чиқарилди. Қуръоннинг кейинги машҳур Қозон нашрлари ҳам мана шу нашрлари билан боғлиқ.

Ўтган асрнинг иккинчи ярмида бир пайтнинг ўзида аслиятдан қилинган алоҳида-алоҳида русча нашрлар пайдо бўлди. Китоб қилиб чиқарилмаган биринчи таржима (1871) генерал Д. Богуславскийга тегишли бўлиб, таржимон Шомил Калугада асрликда бўлганда у билан бирга бўлган, шарқшунослик бўйича яхши тайёргарлиги бор, узоқ йиллар Истамбулда рус дипломатияси миссияси таркибида ишлаган киши эди. 1878 йили чиққан бошқа бир таржима эса қозонлик профессор, машҳур туркшунос ва арабшунос, Н. Г. Чернишевскийнинг шогирди Гордий Саблуков қаламига мансуб. Гордий Саблуковнинг таржимаси кейинчалик ҳам бир неча бор арабча матн билан ёнма-ён нашр қилинди ва яқин вақтларгача Қуръоннинг рус тилига қилинган дастлабки тўла таржимаси ҳисобланиб келинди.

Албатта, газетхон Игнатий Крачковскийнинг таржимасичи, деб сўраши табиий. Бу ҳақда айтиш лозимки, бу таржима алоҳида варақларга ёзилган ва Игнатий Юлианович уттизинчи-қирқинчи йиллар Ленинград университетида лекция ўқиганда фойдаланган ўзига хос тайёр таржима-парчалар эди. Энг машҳур россиялик арабшунос, 1921 йилдан Россия Фанлар Академияси академиги, Сталин мукофоти (1951) совриндори И. Ю. Крачковский ўзининг кўп йиллик меҳнатини жамлашга улгурмади. Фақат олимнинг вафотидан сўнг шогирдлари ва туғишганлари унинг қўлёзмаларни тўплаб чиқаришди ва бу нашр қайта қуриш йиллари жуда кўплаб нусхаларда босилди. Худди Гордий Саблуковники сингари Игнатий Крачковский таржимасида ҳам камчиликлар анчагина.

Уларнинг таржималаридаги кўплаб ноаниқликлар ҳатто арабшуносларгагина аён, оддий ўқувчилар, қолаверса, кўплаб художўй мусулмонлар ўрта асрлар бошида тартиб берилган сураларнинг ва Қуръон тилининг мураккаблигидан муқаддас китобни ўқишда хийла қийинчиликларга дуч келишарди. Бундан ташқари, тарихий, лингвистик ва бошқа сабаблар, шунингдек, совет даври атеизми, қолаверса, коммунистик мафкура тазйиқи ҳам таржималарда ўзининг салбий таъсирини қолдирган.

Хуллас, муқаддас китобнинг ўрисчага тўла янги таржимасини амалга оширадиган олим олдида Қуръонни янада тушунарли, янада теран ўгириш, таржимани имкон борича мўъжизали сураларга яқин қилиб тақдим этиш вазифаси турарди. Бундай шарафли ишга қўл урган Муҳаммад Нури Османовнинг илм олами, хусусан, ҳозирги замон шарқшунослигидаги обрўси баланд. Бунга қўшимча сифатида унинг ўзига ўта талабчанлиги, ақли ва қалбининг бедорлигию пишиқ-пухталиги, ўз ишига (олим мусулмон динига ниҳоятда эътиқод қўйган ва буни у шўролар даврида пинҳон тутишга мажбур бўлган) эътиқодини ҳам айтиб ўтиш лозим. Бундай фазилатларга Муҳаммад Нури Османов умр бўйи қилган ҳалол меҳнати туфайли эришди. Мана, унинг таржимаи ҳолига доир айрим маълумотлар.

Ҳажалмаҳи номли доғистон овулида туғилган дарғин М. Н. Османов Москва Давлат университетини битирди, айни пайтда Россия Фанлари академияси Шарқшунослик институтининг бош илмий ходими, профессор, форс, араб ва етакчи оврупа тилларининг билимдони. Унинг докторлик иши X аср форс шеърияти услубига бағишланган.

М.Н. Османовнинг Абулқосим Фирдавсийнинг машҳур «Шоҳнома»си танқидий матнига доир иши лингвистлар орасида жуда эътибор топган. Олим Қуръоннинг янги таржимасига ўн йил тайёргарлик кўрди ва бу иш билан беш йил муттасил шуғулланди. Хуллас, 80-йиллар бошида ўша пайтдаги институт директори, ҳозирда Россия Ташқи разветка хизмати бошлиғи, академик Евгений Примаков, М. Н. Османовнинг айтишича, даб-дурустдан унга буйруқ бериб: «Қуръонни қайта ўрисчага таржима қилиш керак!» деб тайинлайди. Албатта, бу ғоятда шарафли ва ўта масъулиятли иш эди. Боз устига, бу ғоя қайта қуриш даврининг сиёсий шарт-шароитлари билан боғлиқ бўлмай, балки замонавий фан ва маданият талабларидан келиб чиқадиган соф илмий вазифа эдики, Қуръоннинг аниқ ва тўла таржимасига эга бўлиш ҳар бир маданиятли миллатнинг ютуғи ҳисобланади.

Ўзининг 71 ёшини қаршилаган Муҳаммад Нури Османовнинг бир эзгу орзуси бор: у ҳам бўлса Москвада Қуръоннинг Россия ва собиқ СССР халқлари тилларига таржимаси масалалари билан шуғулланадиган Халқаро институтни ташкил қилиш. Олим Муқаддас китобнинг ўзбек тилига таржима қилинганини ва Тошкентда Халқаро ислом тадқиқотлари маркази ташкил қилинганини эшитиб ғоятда хурсанд бўлди. Анъанага айланган россиялик ва ўзбекистонлик шарқшуносларнинг ўзаро ҳамкорликлари ҳар иккала томонга ҳам наф келтиришига умид билдирди.

Шаҳобиддин ЗАЙНУТДИНОВ

ИФФАТ—АЁЛ ЗИЙНАТИ

Бугун биз кўпроқ иқтисодиётимиз ҳақида гапирмоқдамиз. Бу зарур, албатта. Бироқ маънавиятимиз, одоб-ахлоқ ҳам долзарбликда иқтисодиётдан қолишмайди. Бу ҳақда сўз кетганда, аввало, ота-боболаримиз удумлари эсга тушади. Лекин сўнгги 70-75 йиллик тарихимизни таҳлил қилганлар биз азалий урф-одатларимиздан, иймондан бирмунча чекинганимизни эътироф этмоқдалар.

Ота-боболаримиз инсоннинг ҳалол ҳаёт кечириши унинг туғилишидан бошланишини хуш кўрганлар. Инсоннинг табаррук бўлиб туғилиши эса ота-онага, айниқса, онага боғлиқ. Ўзбек миллати ислом динига мансуб халқ. Шу боис бизнинг аёлларимиз ниҳоятда иффатли, андишали, ор-номусли,ҳалол-пок бўлишган. Афсуски, шундай бебаҳо хислатларни кейинги вақтларда ҳамма аёлларимиз ҳам сақлаб қололмадилар. Улардан айримлари ахлоқий нопоклик йўлига кириб қолдилар.

Инсоният зинони ҳамиша энг мудҳиш разолат сифатида қоралаб келган. Бу ҳодиса жамики динларда ҳам, тузумларда ҳам қабиҳлик, уят ва разолат ҳисобланган. Бироқ шўро даврида Ғарбда кенг қулоч ёйган «эркин ҳаёт» секин-аста бизга ҳам етиб келди ва кундалик ҳаётимиз офатига айланди. Баъзан ота қизини, эр хотинини, ака синглисини бу иллатдан қайтаришга ожизлик қилиб қолади. Буни қарангки, ҳуқуқ ҳақидаги қонунларда ҳам зинокорларга ва фоҳишаларга нисбатан тайинли жазо қўлланилмади.

Қуръони каримда Аллоҳ таоло мусулмонларга хитоб қилиб: «Зинога яқинлашманглар, албатта у фаҳиш иш ва ёмон йўлдир», деган. Пайғамбар алайҳиссалом «Қайси қавмда зино тарқалса, Аллоҳ таоло уларни ота-боболари билмаган касалликка мубтало қилади», деганлар. Яна бир ҳадисда пайғамбаримиз: «Зинокор зино қилганда мўъминлиги қолмайди», деб таъкидлаган.

Бугунги кунда дунё бўйича зино туфайли тарқалган кўплаб касалликларни даволашга миллионлаб маблағ харжланяпти. Зеро, зино насл-насабнинг бузилишига, оилаларнинг таназзулга юз тутишига, инсоний муносабатларнинг ёмонлашувига, ахлоқнинг қулашига, шарм-ҳаёнинг йўқолиб, бараканинг кўтарилишига сабабчи бўлади.

Ота-боболаримиз Худодан қўрққанлар, гуноҳ ишлардан ўзларини тийганлар, зинони хаёлларига ҳам келтирмаганлар. Шариатда зинокорларга нисбатан қўлланиладиган жазолар оғир ва қатъий бўлгани учун жамиятда зино тарқалишига йўл қўйилмаган. Шариат қонунига кўра, зино қилган шахс никоҳли, оилали бўлса ва унинг зино қилгани исботланса тошбўрон қилинган. Агар зинокорлар аввал никоҳда бўлмаган бўлса, халқ олдида юз дарра урилган. Кўриниб турибдики, зинокорнинг жазоси кўпчилик омма ҳузурида ижро этилган. Бизда эса шўро даврида зинокор фоҳишалар жазоланиш ўрнига эъзоз қилинди.

Айрим матбуот нашрлари, жумладан, Русияда чиқадиган «Комсомольская правда» газетаси фоҳишаликка қонуний йўл очиб бериш, ҳатто расмий фоҳишахоналарга рухсат бериш ғоясини олға сурмоқда. «Аргументы и факти»нинг «Я молодой» нашри, «Спид инфо» ва бошқа бир қанча газеталар эса фаҳшни тарғиб этишда бир-биридан қолишмаётир.

Никоҳсиз бола орттираётганлар аёллик ор-номуси ва иффатини йўқотган, айш-ишратга берилиб, фаҳш йўлига кириб, тубанлашиб кетган, ўз жинсига иснод келтираётган аёллардир. Бундайлар овруполиклар оилаларида кўп учрайди, чунки улар учун бу табиий, қадимдан давом этиб келаётган ҳол бўлиб, номус ҳисобланмайди. Улар учун турмушга чиқадиган қизлар бокира бўлиши ҳам шарт эмас. Мусулмон халқларида эса келин бокира бўлмаса, уйига олиб бориб қўйилади.

Энди савол туғилади: хўш, никоҳсиз туғилаётган болаларнинг оталари кимлар? Уларнинг бирортаси оддий ишчи, деҳқон, ҳунарманд-косиб ёки оддий зиёли эмас. Чунки улар оиласини боқиш ташвиши билан банд, гоҳида қийналсалар ҳам, ҳалол ҳаёт кечирадилар. Ташландиқ болаларнинг оталари асосан ҳаром пул топувчилар, ўғрилар, пораҳўрлар, маишатпараст шахслардир.

Жума ўгитлари

Бу жирканч ҳолатнинг яна бир аянчли томони шундаки, никоҳсиз туғилган бола онасининг фамилиясида бўлади. Буни маҳалла аҳли, қўни-қўшни ва қариндош-уруғлар яхши билишади. Улар ўша аёлга нафрат билан қарашади. Унинг боласига ҳам кўпда меҳр-шафқат кўрсатавермайдилар. Гуноҳлардан туғилган беайб бола доим кўнгли синиб, таъна-тазаррулар остида яшайди. Баъзилар эса онасининг фаҳш йўлига кириб кетганини сезгач, унинг юзига солади. «Отамни топиб бер» деб қистовга олади. Улар орасида онасидан бутунлай юз ўгириб кетганлари ҳам топилади. Маишатпараст, фақат ўз кайфу сафосини ўйлаган, мусулмончиликдан йироқлашиб кетган «она»лар ўз болаларига одоб-ахлоқ, ҳалоллик, поклик, инсонийлик каби олижаноб хислатлардан сабоқ бера олмайдилар. Туғилгач, ташлаб кетилган чақалоқлар болалар уйларида бошқа кишилар фамилиясини олиб тарбияланадилар. Улар на ота-она меҳрини ва на тарбиясини кўрадилар. Ҳатто ўз она тилларини билмайдилар, халқимиз урф-одати, тарихи ва маданиятидан бебаҳра бўлиб ўсадилар.

Бундан анча олдин трамвай бекатида турсам, ўттиз ёшлардаги иккита жувон гаплашяпти.

— Уй олибсан, табриклайман!— деди улардан бири.

— Яхшиям, Шуҳратни туғиб олганим, «мать одиночка» деб навбатсиз икки хонали уй беришди, ота-онамнинг лашномларидан қутулдим, энди маза қилиб яшайман,яқинда нафақа ҳам ошар экан,— деди иккинчиси.

Инсонпарварлик нуқтаи назаридан ўйлаганда, фарзанд қандай шароитда туғилмасин, у жамиятда ўз ўрнини топиши керак. Айрим аёлларнинг қилмишини юзига солиш ҳам эҳтимол бефойдадир. Бироқ бу ҳол уларга имтиёз яратиш ҳуқуқини бермаслиги керак. «Ишқ» бозорини авж олдириш билан шуғулланаётган, етим болаларнинг кўпайишига сабабчи бўлаётганларга нима учун бепарво бўлишимиз, кўнгилчанлик қилишимиз керак?!

Мустақиллик бизнинг яшаш тарзимизни ўз тартиб-қоидаларимиз, урф-одатларимиз асосида ташкил этишга катта имконият яратди. Биз Ғарбга тақлид қилиб яшаш келтириб чиқарган иллатларга қатъий барҳам беришимиз керак. Жумладан, фаҳшликка қарши жиддий курашишимиз зарур. Чунки инсон илк қадамлариданоқ жамиятга ҳалоллик олиб келиши керак. Шунда жамиятда ҳақиқат барқарор бўлади, фуқаролар орасида инсоф, диёнат, иймон қарор топади.

Исматулла АБДУЛЛАЕВ,
республикада хизмат кўрсатган фан арбоби

ҚЎШИҚДАН КЕЙИНГИ СУКУТ

Бир қўшиқ сеҳри

Болаликнинг ширин-ширин орзуларини эслатиб, ўзингизни ўзингиз билан юзлаштириб, жавобсиз сўроқларга ғарқ этгувчи қўшиқ янграйди:

Оқар сувдай ўтар умр,
Дилимдан ғам аримайди.
Бой дўстларим юзин бурар,
Мени биров танимайди.

Ҳа, умр — оқар сув, онлар, кунлар, йиллар ўтаверади. Қалбингизда эканини ҳис қиласиз кўҳна тегирмоннинг юргизик тошларини.

Кўзларда маъюс бир назар, қалбда ўчмас бир қасос. «Зулматдан аламингни олмоқ истасанг олов ёқ», деган донишмандни бураламоқдан ўзга чора тополмайсан. Чунки зулматда олов ёқиб ўч олиш мушкиллигини англайсан.

Гоҳи дерлар тўпорироқ,
Сал, девона, сал ғамгинроқ,
Бир бандаман мен ҳам гумроҳ,
Мени биров танимайди.

Китаруни[1] тинглаб бу ҳолга тушмаганингизни ўйлайсиз. Орпейни[2] эслаб жўшади ҳисларингиз... Нечун бунчалар асир этди бу қўшиқ? Шеърдаги «тўпори» ўйларми, мусиқадаги маҳзун оҳангми? Мақтовми, шон-шуҳратми, довруқнинг ёлғон осмонларида учмоқми пуфакдай? Йўқ, буларнинг бари ожиз дунё эртаклари.

Тамаки тутунидан бўғилиб кетганингизни англайсиз, бир вазмин сукут ҳукмрон хонангизда. Қўшиқ юрагингизда силкийверади.

Тутунларга тўла хонам,
Шеърларим суйган жононам.
Ғамга шерик фақат онам,
Мени биров танимайди.

Ғазалликлар билан тиллашган, ғазаллар билан сўзлашган, юлдузлар билан сирлашган дамлардан фарсаҳ-фарсаҳ узоқдадир инсонимиз. У «ўқимайди» дейишдан йироқман, ўқийди, тинимсиз ўқийди, қўлига тушганини ўқийди, ўқийверади. «Сайлаб» ўтирмайди у, худди телекўрсатувларни танловсиз кузатавергандай, ниманидир қидиради. У билади, қидиргани шеърмас, шоирмас... Бир муддат қониқиш ҳиссини бергувчи ҳаётий «реал» воқеалар — «ҳақиқатлар» қидиради бу насл.

Платон ўзи қурдирган университетнинг дарвозасига «ўзингни танит», деб ёздириб қўйган экан. Юракларга нақшланажак ҳикмат. Чунки «Ўзини таниган, Раббини танир» (ҳадис).

Нишонбек шунчаки танилиш, шуҳрат илинжи билан яшамайди. Шу илинж билангина шеър ёзмайди. У «мен» деркан, бедор инсонни назарда тутади.

Бу қўшиқнинг сеҳри тингловчини бир зум ўзи ҳақида, ўтмиши, келажаги ҳақида ўйлашга мажбур этишадимикан? Юрагининг қайсидир тубида ётган дардга тегиниб ўтганидамикан?

Ўқигандим: «Шоир — пинҳон дўстдир, ҳар нарсанинг сокин қардошидир», деб. У изтироб чекаётиб ҳам завқ олади. Шоир ҳар ким билан айри ҳолда ва бутун инсоният билан якдил қайғура олади: оқдан, қорадан, яхши ёхуд ёмондан ва тегранинг илҳом бахш эттувчи ўй-фикрларидан азобда яшайди. Бўш хаёллар, бўш замонлар, бўм-бўш инсонлар қийнайди уни. Уни инсонлар тан олиши ҳам, олмаслиги ҳам, ҳатто борлигини сезмаслиги ҳам мумкин. Бироқ барибир шоир кечалари тонгни кутиб, тонгда қуёшни, оқшом ой-юлдузни кутиб яшайверади.

Ўзинг қўлла мени Оллоҳ,
Ўзинг бўлгин менга паноҳ.
Бир қулингман девонароқ,
Мени биров танимайди.

Ҳа, биз «азоб» деб атаётган шоир оғриқлари унинг учун бир фарзанддек, бир ёрдек, қадрдондек.

У ўша маҳзун ўйлар оғушида яшайди.

Уни танишга интилишнинг йўллари ўзликдан бошланади.

Мана, бизни йўлларга ғарқ этиб, сукутларга кўмган қўшиқ тугади...

Ўйлаётганингиз аниқ — тонгни, шафақни, дунёларга қоришиб кетган Ўзни!..

Бу маъюс, дилрабо қўшиқ сатрлари муаллифи бувайдалик сўз ошуфтаси Нишонбек Турсуновдир. Нишонбек ҳозир йигирма ёшда, аммо унга ойдин орзулар, эзгу умидлар ва... улкан дард ҳамроҳ. Қўқонлик ёш, истеъдодли хонанда Тоҳирбек Маҳкамов Нишонбекнинг бу ўтли мисраларига мусиқа басталаб, гўзал қўшиқ қилиб айтмоқда. Улар дардни, мунгни, сукутни ва ўктам умидларни сайратиб, ўзликни англамоқдай хайрли йўл бошида турибдилар.

Маъруф ЙЎЛДОШЕВ,
Фарғона Давлат университети, ўзбек филологияси факултетининг V курс талабаси

1. Китару — япон мусиқачиси. «Ипак йўли» номли машҳур мусиқий албоми бор.
2. Орпей — юнон мусиқачиси.

МЕҲРНИНГ ЧЕКИ ЙЎҚ

Дунёда она меҳридек бебаҳо, буюк неъмат бўлмаса керак. Бироқ буни фарзанд учирма қуш бўлиб, онадан йироқлашгандан кейингина теран тушунади. Волидасининг яхши фазилатларини, ўгитларини бот-бот эслаб, у билан фахрланиб юради. Фарзандлар нечталигидан қатъий назар она меҳри ҳаммасига етади.

Биз оилада тўққиз фарзанд эдик. Ёшлигимизда акам ёки опам кеч қолса, онам дам-бадам кўчага чиқиб келавераддилар. Мен: «Мунча хавотир олаверасиз? Ҳозир келиб қолар», десам, онам: «О, болам-а-а, ҳали боласан, билмайсан! Она бўлганингда, бир кун биласан», деб қофиядор гап қилардилар.

Ростданам, ўзим она бўлгач, оналар бағри қанчалик кенг, меҳри қанчалик чексиз, бардоши нақадар чўнг эканлигига иқрор бўлдим. Онам бир этак боланинг инжиқликларини кўтарардилар, биз ёш аёллар эса икки-уч фарзандимизнинг харҳашасидан ҳам гоҳида безор бўламиз.

Кўпинча ўзимни онамга солиштириб кўраман. Барибир, у кишининг аёллик фазилатлари устун келади. Аҳён-аҳёнда бирор онам турмушидан нолиб келса, онам «Болам! Ширин тил ҳам ярим ризқ. Тушган хонадонингдан келинлик хизматинг билан ширин муомалангни аяма. Ҳаёт доим силлиқлик билан кетавермайди. Дадангни кўргансан-ку, уй сал тўзиса, фиғони ошарди. Ҳамма эркак ҳам саришталикни, озодаликни хушлайди-да», — деб унинг қўлига майда-чуйда тугиб бериб, тезда уйига қайтариб юборардилар. Ҳамма қудаларини яхши муомала, иззат-икром билан кутиб олиб кузатардилар. Эҳтимол, ўғил-қизларидан тинчиганларининг асл боиси шундандир.

Агар маҳалламиздаги аёллардан бирортаси турмуш ўртоғидан нолиб, куз ёши қилса, онам:

Бир яхшига бир ёмон
Ҳар қайда бор, ёр-ёр.
Икки яхши бир бўлса,
Кун қайда бор, ёр-ёр.

—деб шеър ўқир, сўнгра «Этагингизни тутиб турган мана бу қоракўзларни тирик етим қилманг, болажоним» деб ҳар хил ҳазил лапарлардан айтиб берар, пировардида, ҳалиги аёлни кулдириб, кўнглидаги изтиробини чиқариб юборардилар. Кейин сочиққа нон, узум ўраб бериб, кузатиб қўярдилар.

Онажонларимизнинг ҳаммаси болажон, қўллари очиқ бўлади. Онам кўчада бирор аёл боласини силтаалаб уришаётганини кўрсалар, «Болага зарда қилманг, қизим, бундан баттар қайсар бўлиб қолади», деб насиҳат қилардилар. Кейин чўнтакларидан қуртми, турпакми олиб йиғлаётган болага узатар, зум ўтмай уни овутардилар. Мен ёш гўдакка муомала қилишни, уни йиғлатмаслик сирларини онажонимдан ўрганганман.

Укаларим ёшлигида биров уларнинг шўхлигидан шикоят қилиб кирса, онам ҳеч қачон тарафкашлик қилмасдилар. «Майли, ўзингиз койиб қўяверинг, қўшни. Мен уйдаман, болам кўчада нима қилаётганини билмайман. Бир болага етти қўшни ота-она бўлади. Койишга ҳаққингиз бор» — дердилар.

Ҳозирги кўплаб ёш оналаримизда бунинг аксини кўраман. Улар бировни ранжитган боласига танбеҳ бериш у ёқда қолиб, уйига нолиб кирган одам билан жанжаллашиб кетишади. Айниқса, мактаб муаллимларининг танбеҳини тан олгилари келмайди. Боласига ҳам, ўзларига ҳам чанг юқтирмасликка интиладилар. Ҳолбуки, уйига кирган одамга аввал ўйлаб, мушоҳада юритиб, кейин муомала қилишни катта ҳаёт сабоғини ўтаган онажонларимиздан ўрганишса, уларнинг ўгитларига қулоқ тутишса, фойдадан холи бўлмасди.

Мен қайнонамни ҳам онам қатори кўраман. У киши мабодо қўшнилардан бири рўзғорга керакли майда-чуйда сўраб кирса, ҳеч вақт йўқ демасдан, дарров бериб юборинг, дейдилар. Қўшниларни ранжитмасликни кўп уқтирадилар. «Нарса сўраганнинг бир юзи қора бўлса, бор нарсани бермаганнинг икки юзи қора», деб насиҳат қиладилар.

Мана шундай имони бутун бақувват, саломат оналар бағрида тарбия топган фарзандлар юртини, халқини севадиган, оиласига меҳрибон, маънавий баркамол инсонлар бўлиб етишишларига шубҳа йўқ.

Матлуба САИДАЗИМОВА,
ЎзФА Алишер Навоий номли Адабиёт институти ходими

Сенга атаб хашак йиғдим...

Машҳур санъаткор Шукур Бурхоновнинг 85 йиллигига

ИККИ ТЕРАН БУЛОҚ

Ўзбекистон телевидениеси ижодий гуруҳи «Иля Муромец» бадиий фильмида Шукур Бурхонов билан бирга ўйнаган машҳур кино актёри Борис Андреевни учрашувларини суратга олиш учун Москвага жўнаб кетди...

«Москва» меҳмонхонаси маъмурияти олдига: «Бўш жой йўқ!» деб ёзиб қўйилган эди. Нима қилиш керак?

Директор ҳузурига кириш бефойда. Шукур акамни ишга солмоқчи эдилар, бироқ бу ишда уничалик ўқувлари йўқлигини ўйлаб, безовта қилмай қуя қолишди. Режиссёр Хожимурод Иброҳимов таваккал қилиб:

— Биз Тошкентдан келганмиз, — деди.

— Хуш келибсиз!

— Борис Андреев деган машҳур кино актёрни билсангиз керак. Ўша одамни кинога олишимиз лозим.

— Олаверинг, уни кимлар кинога олмайди, — деб қўйди у.

— Биз шунинг учун азай Тошкентдан келганмиз, — деб илтимос қилди фильм директори Муҳаммаджон Қориев.

— Йўқ! Бирорта ҳам бўш жой йўқ! — кескин жавоб берди аёл.

— Орамизда машҳур бир киноактёр бор. Жуда бўлмаганда уша оламга битта жой топиб беринг...

— Ким экан у?

— Шукур Бурхонов.

Хоним меҳмонхонада истиқомат қилган машҳур киноактёрларнинг исм-шарифларини бир зумда хотирасидан ўтказиб шекилли, бош чайқаб:

— Йўқ, унақа актёрни танимайман,—деди.

Хожимуроднинг ҳам, Муҳаммаджоннинг ҳам тарвузи қўлтиғидан тушди. Хоним дарчани ёпай деб турган эди, оператор Ким Ян шошилиб ундан сўраб қолди:

— «Иля Муромец» филмини кўрганмисиз?

— Кўрганман.

— Ушандаги Калиншоҳ ролини ўйнаган актёрни биласизми? Аёл ўйланиб қолди.

— Шукур Бурхонов ўйнаган.

Хониминг юзига табассум ёйилди:

— Уху, жуда зўр ўйнаган, «Мурзи мои, Гурзи мои», Қани у!

Хожимурод шошилиб қолди:

— Ана ўриндиқда қора кўзойнак тақиб ўтирган ўша одам булади, — деди қувонганидан. — Ҳой Шукур ақа, кўзойнагингизни олиб қўйинг, — деб бутун меҳмонхонага эшиттириб бақириб юборди. Шукур акам тушмагур шу қадар содда одам эдики, кўзойнакни қулига олиб: «Тавба, менинг қора кўзойнагим шу пайтда нимага керак булиб қолди буларга», деб анграйиб қараб турардилар.

Хоним шитоб билан ўрнидан туриб катта тошойна устидан мўралади:

— Қизлар! Ҳой қизлар, бу ёққа келинглар! «Иля Муромец» фильмидаги Калиншоҳ ролини ўйнаган актёр диванда ўтирибди. Қизлар тошойнага ёпишиб чугурлаб қарай бошладилар.

—Кўрдингларми? Энди аҳа шу артистга битта хона топиб беришингиз керак.

Қизлардан бири:

— Менинг қаватимда битта «люкс» бўш. Эҳтиётдан олиб ўтирган эдим, — деди.

— Жуда яхши! Ёзиб беринг!

Хожимурод, Муҳаммаджон ўзида йўқ хурсанд. Хонанинг калитини Шукур акамга бериб:

— Сиз хонага чиқиб ўтираверинг, биз чемоданларни олиб чиқамиз, — дейишди.

Шукур ака «люкс» хонани топади. Энди эшикни очиб киргани хонадан «Пошел, вон отсюда!», — деган овоз эшитилиб қолди.

Шукур акам бирдан чучиб кетди-ю, худди биров кўкрагидан итаргандек орқага тисарилиб, эшикни шартта ёпди: «Эҳ, тавба, бу шумтакалар нима қиляпти ўзи? Менга банд хонанинг калитини беришибди-ку», деб гудранди. Азбаройи ҳижолат чекканидан хонадан бирорта одам чиқиб қолмасин деб, орқасига қарамай югурди. Лифтда пастки қаватга тушиб кетмоқчи эди, лекин қайси кнопкасини босишни билмай, қочган жой тополмай лифт ёнидаги пана жойда турган ўриндиқлардан бирига ўзини ташлади.

Худди шу пайт Хожимурод билан Муҳаммаджон иккита оғир чемоданни кўтариб лифтдан чиқиб келдилар.

Хожимурод ўриндиқда ҳомуш ўтирган акамни кўриб таажжубланди. Шукур акам воқеани гапириб бердилар. Ҳамма ҳайрон.

Муҳаммаджон хонани қулфиб топиб, қараса, калит эшикда турибди. Аввал эшикни аста-секин қоқди, жимжит. Охиста юриб ичкарига кирди. Хоналарда ҳеч ким йўқ. Фақат радиоприемник бутун хонага вангиллаб гапириб ётибди. Унда Москва Бадиий академик театрининг қандайдир спектакли берилади.

Хожимурод Шукур акамни чақириб келди.

— Хонада ҳеч ким йўқ-ку, — деди у. — Жуда ажойибсизда. Хизматчилар хонани йиғиштирганда радиоприемникни ўчириш эсидан чиққан булса керак. МХАТнинг қандайдир спектакли бўляпти. Сиз эшикни очиб хонага кирганингизда спектаклдаги «пошел, вон отсюда» деган сузларни эшитиб қолган булсангиз керак.

Шукур акам аввал таажжуб билан ҳайрон бўлиб турди, сўнг бирдан шарақлаб кулиб юборди. Кимдир ўриндиққа, кимдир диванга ўзини ташлаб бутун «люкс» хонани бошига кўтариб кулишарди...

Эртаси куни ижодий гуруҳ Борис Андреевнинг Подмосковедаги Дмитровский шоҳ кўчасида жойлашган дала ҳовлисига жўнаб кетди. Операторлар 30 метр чамаси қолганда машинани тўхтатишни сўрашди. Улар дала ҳовлининг тўғрисидаги катта дарахт ёнига кинокамераларини ўрнатдилар. Мақсад Борис Андреев билан Шукур акамнинг учрашувини яширин тарзда суратга олиш эди. Шундагина учрашув табиийлик, ҳаётийлик касб этарди. Сценарий муаллифи Динара Абдуллаева Андреевни чақириб чиқиш учун ҳовлига кириб кетди. Бироз ўтгач уйдан баланд бўйли, кенг яғринли, жуссаси рус паҳлавонларига ўхшаш девқомат бир одам чиқиб келди. У қувончга сиғмаганидан тўрт томонга аланглаб зўр бериб бақирарди:

— Шукур! Қани Шукур!

У тиззасига кўм-кўк ўт босганялангда кулиб турган Шукур акамга қулоч ёзиб келди. Икки дўст қучоқлашиб кўриша кетдилар. Андреев акамни белидан даст кўтариб улоқтиргудек бўлди. Икки буюк актёрнинг қалбларни ларзага солгудек бу учрашуви шу қадар самимий, шу қадар ҳаяжонли эдики, буни кўриб турганларнинг кўзларида беихтиёр қувонч ёшлари ялтиради.

Улар курашиб бўлгач, ижодий гуруҳ секин-аста улар ёнларига борди. Шукур акам гуруҳни бирма-бир таништирди.

Андреев меҳмонни қаерга ўтказишни билмасди:

— Наталя! Наталя! — деб чақира бошлади.

Уйдан баланд бўйли, тўлагина рус аёли чиқиб келди.

— Наталя, Шукур келди! Шукур! Танияпсанми? Ахир бу Калиншоҳ-ку! Шукур кўриш, бу менинг рафиқам — Наталя! — деди.

Гўё биз рус эртак филмларида кўрган аёллардан бири ҳозиргина экрандан тушиб қолгандек кулиб турарди. Наталя ҳақиқий рус аёлининг ўзгинаси эди. Гўё Оллоҳ Таоло эр-хотиннинг тупроғини бир жойдан олгандек. У акамдан кўз узмасди.

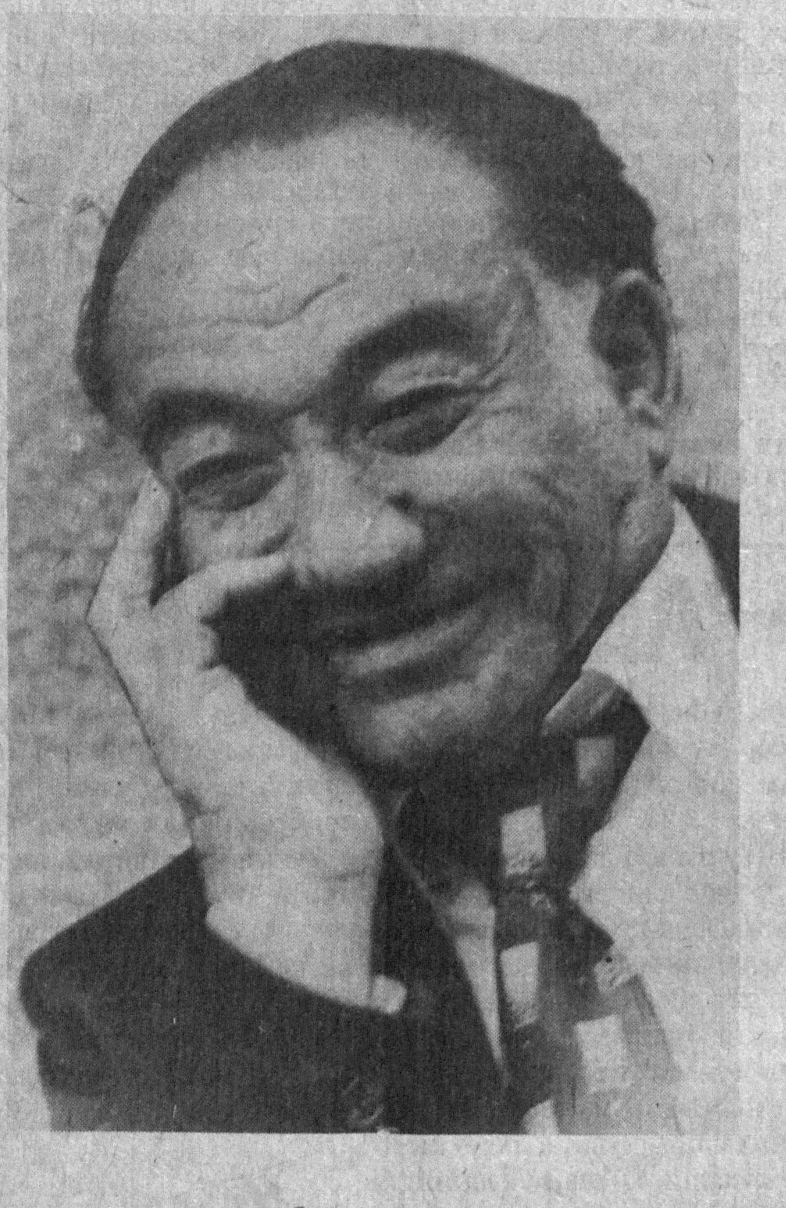

— Мен сизни ҳаётда кўриш орзусида эдим. Тасаввур этганимдек оддий инсон экансиз. Баъзи актёрлар саҳнада эмас, ҳаётда артистлик қиладилар, бундайларни жиним суймайди.

— Борисничи? — Ҳазил аралаш гап қотди акам.

— Борисними? Буни унинг ўзидан сўраш керак.

— Қани нега қараб турибсизлар, уйга кирамиз.

Акам эътироз билдирди: — Йўқ — йўқ, ана шу сайҳонда ўтирамиз. Урмонзорнинг ҳидини қаранг, мусаффо ҳавосини айтмайсизми? Меҳмонлар ўртада тахтадан қоқилган стол, атрофида пўстлоғи шилинган ходачалардан чиройли қилиб ясалган скамейкаларга ўтиришди. Борис Андреев уёқ-буёққа аланглаб, нимадир қидира бошлади:

— Мошинангиз борми?

— Бор, ҳов анави ерда турибди. «РАФ» машинаси, — деди Муҳаммаджон.

— Сизлар гаплашиб ўтиринглар, мен ҳозир келаман — деди-ю, шошилинч машинага ўтириб қаёққадир кетди. Ярим соат ўтар-ўтмас ҳалиги машина рўпарага келиб тўхтади. Шофёр билан Андреев машинанинг орқа эшигини очиб катта бир думли қўйни туширдилар. Андреев қўйни Шукур акамнинг олдига етаклаб келиб:

— Шукур, мен Ўзбекистонда бўлганман. Қишлоқларда яёв кезганман, ўзбекларда ажойиб миллий бир одат бор. Энг азиз меҳмон келганда оёғи остига қўй сўяди. Афсус, мен сўйишни билмайман. Эсингда борми, ўша мени ўлдирмоқчи бўлган Калиншоҳнинг ханжарини оласану, ўзинг сўясан, — деди.

Ҳамма ҳайратда қолди. Шукур акам хохолаб кулиб юборди:

— Ие, мен умримда қўй сўймаганман. Ҳатто беданани ҳам қўлимда ушлашдан қўрқаман, ўлдириб қўяман деб.

Ҳақиқатан ҳам Шукур акам жуда меҳр-шафқатли, раҳмдил одам эди. Жониворларга озор беришдан қўрқарди. Уйимизда қўй сўйилганда қассоб ёнидан қочиб кетарди ёки тескари қараб турарди.

Ҳамма қўйнинг атрофида ҳангу манг бўлиб серрайиб қолди. Қўй сўядиган бирорта ҳам мард йўқ эди.

— Хожимурод! Сен сўя қол, — деди акам.

— Йўғ-е, Шукур ака, мен сира сўймаганман.

Хуллас, орамизда бирорта одам қўй сўйишни билмас экан.

Ҳамма серрайиб турарди. Пичоқни қўлига оладиган бирорта азамат йўқ эди.

— Муҳаммаджон! — Чақирди акам, — ол пичоқни, ўзинг сўясан, мен қанақа қилиб сўйишни айтиб тураман. Рустам сен бошидан ушлаб тур.

Муҳаммаджон қўйнинг бўғзига пичоқ урди. Қон отилиб кетди. Қўй жон аччиғида силкинган эди, бир оёғи камардан чиқиб, ўрнидан туриб кетди. Қон отилиб ҳамманинг кийим-бошига сачради. Уни ярим сўйилган калласи осилиб турарди.

— Ушланглар! Ушланглар! — деб бақирарди Хожимурод. Ҳамма бирдан қўйнинг устига ташланди. Яна ётқизишди. Оёқларини камар билан янада қаттиқроқ қилиб боғлашди. Жонивор хир-хир қилиб типирчилаб ётарди. Муҳаммаджон унинг бўғзига яна пичоқ урди. Қўй жонивор қаттиқ бир силкинди-ю, жон берди.

Хожимурод ўрмон ичига қараб:

— Шукур ака! Келаверинг, бўлди! — деб чақирди.

Акам оҳиста қадам босиб ўрмон ичидан чиқиб келди-да бу ҳангомаларни кузатиб турган Борис Андреев ва унинг рафиқасига қараб кулиб юборди:

— Шукур, сен фақат экранда ботир эқансанда, битта қўйни сўёлмадинг, баракалла — деб елкасига уриб қўйди Борис.

Янги сўйилган қўй гўшти ва девзирадан қилинган тўғрама палов катта сирли тоғорага сузиб олиб келинди. Ана энди Подмосковенинг хушманзара ўрмонзорида шинам ва салқин дала ҳовлида икки қадрдон дўст, икки буюк халқнинг икки буюк актёри шарафига базми жамшид қурилди.

Борис Андреев бир қултум ҳам ичмади.

— Йўқ, ўша «Иля Муромец»ни сувратга олиш пайтидаги тўполондан кейин оғзимга олмаяпман, шифокорлар ҳам қатъий ман қилиб қўйди. Юрагим ҳам бетоб. Кинофестивалга ҳам бормадим — деб кўкрагини ушлаб қўйди.

— Нима тўполон бўлган эди ўшанда? — деб қизиқиб қолди Динора Абдуллаева.

— Сал бўлмаса, Шукур менинг калламни олиб ташлай деганди, ке қўй, ўзинг айтиб берақол Шукур. Менга ноқулай.

Акам кулиб юборди-ю, секин ҳикоя бошлади.

— Мана шу Подмосковеда Калиншоҳнинг Иля Муромец билан тўқнашув саҳнаси суратга олиниши керак эди. Оммавий саҳнада қатнашувчи неча минглаб мужиклар, князлар, ясовуллар, турли-туман қўшинлар дашти биёбонда турибмиз. Постановкачи режиссёр Птушко, бир неча кинооператорлар ҳам шу ерда. Прожекторлар қўйилган. Ҳамма кийимда, гримда. Иля Муромец — Андреевдан дарак йўқ. Вақт ўтиб боряпти. Ҳамма жиғи-бийрон. Менинг белимда қилич, ханжар. Бошимдаги тожнинг ўзи 18 килоча келади. Буларни кўтариб юришнинг ўзи бўлмайди. Анча вақтдан сўнг бир машина келиб нарироқда тўхтади. Машинадан жаноблари, бўй баланд эмасми, зўрға чиқдилар. Оёқда туролмайдилар, ғирт маст. Ҳамма ҳангу манг бўлиб қолди. Жим турсалар ҳам майлийди-я, ким ёнига борса бақириб, сўкиб ҳайдайди... Ҳеч кимни ёнига йўлатмайди. Шунда Птушко мени ёнига чақирди:

— Шукур, энди сен бормасанг бўлмайди. Борис сени яхши кўради, — деди.

Мен — Калиншоҳона даҳшат ва ғазаб билан унинг ёнига бориб босиғи билан:

— Бўлди энди, Борис! Бас қил! — дедим, — мен ахир ана шу киносёмка учун Тошкентдан, театрдан зўрға жавоб олиб келганман. Эртага қайтишим керак. Спектаклим бор. Билет ҳам қўлимда. Мана.

Бирдан менга ҳам ташланиб қолди:

— Ҳа, энди сен ҳам бормидинг, йўқол, — деб менга ҳам ўшқирди.

Олдинига ёлғондан пўписа қилган бўлсам — бу гаплардан кейин менинг ҳам қоним қайнаб кетди. Шартта ханжарни қинидан суғуриб:

— Каллангни узиб ташлайман! — деб тикка борган эдим, Борис астойдил қўрқиб кетди шекилли бирдан ўзига келди. кайфи ҳам тарқаб, бўшашиб қолди. Икки қўлини осмонга кўтариб:

— Ҳей Шукур! Сенга нима бўлди! Мана, мен таслим бўлдим! Таслим! Ол ханжарингни, — деб мени қаттиқ қучоқлаб олди.

Иккимиз бошлашиб режиссёр Птушкони олдига келдик. Кинога олиш бошланиб кетди...

Ўтирганлар қотиб-қотиб кулишарди.

— Ҳа-ҳа, худди шундай бўлганди, — деб бош чайқаб тасдиқлаб қўярди Борис Андреев. — Мен Шукурни жуда яхши кўриб қолганман. Мен мана шу ижодий жараёнда бирга ишлаб, унинг ҳақиқий туғма истеъдод соҳиби эканига ишонч ҳосил қилдим. Сизлар филмни кўргансизлар, эсингизда борми, қуллар елкасида кўтариб турган тахт устида ўлтираркан:

— Ҳамма олтинларни оёғим остига тўк! — деб буюради, — олтинларни кўриб — шуми ҳамма олтин! Иля Муромецнинг ўзини тутиб келтиринглар! — деб буюрганда мен шундоқ қаршисига чиқиб:

— Мана мен Иля Муромец! — дедим-да устимдаги либосимни ечиб ташлаб рўбарўсида пайдо бўлдим. Эсингиздами, ўша саҳна, репетиция қилдик. Сўнг кинога олиш бошланди. Режиссёр Птушко:

— Мотор! — деб бақирган эди, Шукур уч метр баландликдаги тахтдан ғазаб билан менинг олдимга шердек ташланди. Режиссёр билан репетиция қилганимизда ўзини бунақа итқитмаган эди. Ҳамманинг ўтакаси ёрилгудек бўлди. Режиссёр аввалига ҳайрон бўлиб қотиб қолди, сўнг хурсанд бўлганидан:

— Баракалла! Қойилман Шукур! — деб қичқириб юборди. Кузатиб турган артистлар ҳам қарсак чалиб юбордилар, — Андреев завқ билан гапирарди, — Шукурда бир ажойиб одат бор эди. Ўзининг бутун актёрлик маҳоратини репетицияда эмас, кинога олиш пайтида кўрсатарди. Буни режиссёр ҳам билиб қолган эди. Қани, бу саҳнада Шукур яна қандай каромат кўрсатар экан, деб турарди.

Акам ерга қараб жилмайиб ўлтираркан:

— Жуда мақтаб юбордингку, Борис! — деб қолди.

— Шукур Калиншоҳни шарқ халқларига хос эҳтирос билан ўйнайди, — деди Андреев.

— Кўп саҳналарни режиссёр монтаж пайтида қисқартириб ташлабди-ку, — деди акам.

— Ҳа, ҳа, мен Птушкога айтдим. У, менга: «Ахир филм Калиншоҳ ҳақида эмас, Иля Муромец ҳақидаку» дейди. — кўп саҳналарда Шукур сени босиб ўйнаяпти, биз ахир Иля Муромецни бўрттириб кўрсатишимиз керак. Шундоқ ҳам томошабин хотирасида Калиншоҳ сиймоси ўрнашиб қолди. Томошагоҳдан чиқиб кетатуриб «Мурзи мои, Гурзи мои» деб такрорлагани-такрорлаган. Ҳа, — қўл силтади у; — барибир мен унинг фикрига қўшилмадим.

Суҳбат қизғин мунозарага айланиб кетди. Энди Шукур акам ҳам жим туролмади.

— Салбий образ қанчалик кучли бўлса ижобий образ ҳам шунчалик кучли бўлишга, ундан устун келишга интилади. Филмда на фақат драматик жиҳатдан, актёрлик маҳорати жиҳатидан ҳам ўз-ўзидан ижодий тортишув кетади.

Энди Андреев ҳам гапга берилиб кетди.

— Бир саҳнада Шукур мени босиб ўйнаса, иккинчи саҳнада мен уни босиб ўйнашга интилдим. Бу филмдаги драматик зиддиятни янада кучайтириб юборади.

Акам дастурхонга тўкилган гуруч доналарини йиғиб ликопчага ташлади-да, унинг гапини бўлди:

— Барибир Птушко зўр режиссёр! Рус халқ афсоналарини, ривоятларини яхши билади. Бизда ҳалиги нима эди, яжуз-мажуз, дев, аждаҳолар дейишарди. Филмдаги оғзидан олов пуркаган аждаҳо ёдингиздами, бир пуфласа бутун мавжудот, одамзот осмону фалакка учиб кетади.

Суҳбат тобора қизиб борарди. Бу икки актёрнинг мулоқоти ўтирганларни маҳлиё қилган эди. Оператор Ким Ян агар кинолентам кўп бўлса шу суҳбатнинг ҳаммасини сувратга олардим, афсус, минг афсус деб ичини ит тирнагандек ўтирарди.

Бирдан Борис Андреев:

— Шукур, сен Иброҳим ўғри, Қора Ботир, мана Калиншоҳни ўйнадинг. Энди биласанми, Чингизхонни ўйнашинг керак! — У баланд овоз билан урғу бериб гапирди, — Чингизхон!! Уни бутун дунё билади. Оламшумул образ бўлади.

Шукур акам жиддий қиёфага кирди. Қошлари чимирилиб ўйчан кўзлари билан бир нуқтага тикилиб қолди. Ўртага бир зум сукунат чўкди. Ниҳоят кескин тарзда:

— Йўқ! Мен Чингизхонни ўйнамайман! Мен Чингизхонни юртимиздан қувган Жалолиддин Мангубердини ўйнаганман. Энди худо насиб қилса Амир Темурни ўйнайман. Сен уни биласанми, Чингиздан ҳам буюк, соҳибқирон Темур! Буюк саркарда! Биласанми Борис, дунёнинг ярмидан кўпини забт этган. Рус тупроғида Волгагача борган. Лекин Москвага, русларга тегмаган. Ёшлик чоғимда буни менга Муродхўжа домла деган амакимиз айтиб берарди. Кўп ўқимишли, доно одам эди.

Даврадагилар ҳали унинг қалбида қанча-қанча орзулар, яхши ниятлар тўлиб-тошиб ётганига ишонч ҳосил қилдилар.

Дастурхон йиғиштириб олинди.

Борис Андреевич Шукур акам билан ўрмонни сайр қилиш учун туриб кетдилар. Улар қудуқ ёнига бориб тўхтадилар. Андреев ғалтаги йўғон арқонга боғлаб қўйилган челакни қудуққа тушириб, сув тўлдириб тортиб олди. Челак-пелаги билан кўтарди.

— Шукур, ма сен ҳам ич, — дея челакни узатди унга, — бунақа булоқ сувини ҳеч қаерда ичмагансан, қоялардан оқиб тушадиган ирмоқлар сувидан ҳам тоза, тиниқ, муздек, — деди.

Акам «ичсаммикан, ичмасаммикин?» деган хаёлга борди. Чунки совуқ саҳна шароитида эҳтирос ўтида ёниб аъзойи баданидан тер қуйиб ўйнаган спектаклларидан бирида қаттиқ шамоллаб, зотилжам касалига чалиниб қолган эди. Бу дард то умрининг охиригача унга қаттиқ ёпишиб олди. Шунинг учун ҳам совуқ ичимлик ва таомдан ўзини эҳтиёт қиларди. Бироқ у ҳозир энг яқин дўстининг қўлини қайтаролмади. Челакни Борис Андреев қўлидан олиб, муздек булоқ сувидан шимирди. Лекин буюк санъаткорлар шу туришда икки тиниқ ва мусаффо булоққа ўхшашарди. Уларни мангу қайнаб турадиган булоқлар дейиш мумкин.

Икки дўст бир-бирларининг елкаларига қўл ташлаб, жиддий суҳбатга берилиб, ўрмонга кириб кетдилар.

Убай БУРХОН,
Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби

Мустақиллик — менинг тақдиримда

МАЛИКАНИНГ ФАРИШТАЛАРИ

Агар бундан бир неча йиллар олдин Малика Аҳмедовага «Сиз мустақилликнинг тўрт йиллиги нишонлаётган кунларда фахр ва ғурур билан истиқлолнинг сизга берган имкониятлари ҳақида тўлиб-тошиб сўзлайсиз»,— десалар, эҳтимол, ишонмаган буларди. Ҳозир эса у қаршимда ўзининг имкониятларини ишга солишга, юрагига тугиб қўйган режаларини амалга оширишга шароит туғилганидан ва бундан унумли фойдаланаётганидан мамнун қиёфада, кўзлари порлаб ўтирибди. Суҳбатимизнинг мавзуини билгандан кейин эса бир қадар жиддий қиёфада сўз бошлади:

— Биласизми, аввало, менинг шу даражага етиб, рақс оламидан муносиб ўрин олишимда ўзининг ишончи, самимий қўллаб-қувватлаши билан мадад бериб турган барча мухлисларимдан, халқимдан миннатдорман. Мустақиллигимиз барқарор, юртимизнинг келажаги порлоқ бўлишини истайман ва шунга ишонаман. Албатта, мустақиллик республикамизнинг ҳар бир фуқароси ҳаётида маълум бир из қолдираётгани, унинг ўтган тўрт йили ҳаммамизнинг дилимизда келажакка, Ватан истиқболига умидни мустаҳкам жо этаётгани шубҳасиз. Шу маънода мустақиллик мендек бир санъаткор учун катта имкониятлар очиб бердики, бугун ана шу хосиятнинг дастлабки меваларидан баҳраманд бўлиб, ўтган йилларга мамнун назар ташлаб турибман. Тўғри, ҳеч қачон жиддий ишлар шунчаки бир уриниш билан ҳал бўлиб кетмайди. Қийинчиликларга, муаммоларга дуч келиниши табиий. Жумладан, биз ҳам муқим шуғулланадиган жойимиз йўқлиги туфайли бир қадар қийналдик. Лекин асосийси бу эмас. Муҳими, ана шуларнинг барчасини енгишга ўзингда куч-қувват топа билишда, кўзлаган мақсадинг сари дадил ҳаракат қилишда қолган.

Мустақиллигимизнинг дастлабки йилиёқ мен учун қутлуғ келди. Бу ишда менга санъаткорлар сулоласининг давомчиларидан бири, халқимизнинг севимли хонандаси, Ўзбекистон халқ артисти Фарруҳ Зокиров, Тошкент Авиация ишлаб чиқариш бирлашмаси, республика Болалар ва ўсмирлар ижодиёти маркази раҳбарлари катта мададкор бўлдилар. Ташаббус асосан ота-оналардан чиқди. Зеро, ҳамма ҳам фарзандининг ҳар томонлама баркамол инсон бўлиб етишишини жуда истайди. Студиямизнинг асосий мақсади келажагимиз бўлган жажжи фарзандларимизни ҳам жисмонан, ҳам маънан гўзал, нафосатли, маданиятли қилиб етиштиришда ўз ҳиссасини қўшишдир. Чунки биз болаларга фақат санъатдан, рақсдан сабоқ бермаймиз. Балки уларга этика, эстетика асосларини ўргатишга, инглиз тилидан зарур билимлар беришга ҳаракат қиламиз. Ахир, фарзандингиз бир вақтнинг ўзида ҳам санъатнинг сеҳрли олами сари дастлабки қадамларини ташласа, ҳам ёшлигидан маданиятли бўлиш сирларини тушуна борса, ҳам инглиз тилидан маълум малакага эга бўлса, қандай яхши! Ҳаммамизнинг мақсадимиз, истиқлолнинг мақсади Ватан келажагини таъминлаш, миллий маданиятимиз ва маънавиятимизни жаҳон аро кўз-кўз қилиш эмасми! Бу йўлда дастлабки қадам, шубҳасиз, фарзандлар тарбияси бўлиши керак. Студиямиз фаолиятини бошлаганидан сўнг тез орада кўпчиликнинг назарига тушди, телевидениеда чиқишлар бўлди. Натижада 1994 йили бизни Туркияда ҳар йили ўтадиган «Дунё болалари» фестивалига таклиф қилишди. Қизлар ўзбек миллий рақс санъатини у ерда муносиб намойиш этишга муваффақ бўлишди. Ёш раққосалар шунчалик яхши таасурот қолдиришдики, бу йил яна шу фестивалда қатнашиш учун таклифнома олдик. Шунингдек, «Артек» оромгоҳининг 70 йиллик тантаналарида қатнашдик. Мен буларни нима учун айтяпман? Сабаби, студиямиз болалари фақат санъатни, рақсни ўрганиш билан чекланиб қолаётганлари йўқ. Юқорида айтилганидек тадбирларда қатнашиш улар учун катта ҳаёт мактаби ҳам бўлмоқда. Чунки улар сафарлар давомида чет эллик дўстлари оилаларида турдилар, улар билан яқиндан мулоқотда бўлиб, урф-одатлари, маданиятлари, қизиқишлари доираси билан танишдилар. Яъни болаларимиз бугун республикамиз ташқарисига чиқиб, жаҳонни билишга, уни ўз фантазиялари билан таҳлил қилишга ўрганмоқдалар. Истиқлолдан олдин шундай имкониятлар бормиди? Йўқ, албатта. Бугун эса бутунлай бошқача. Биз энди фарзандларимизни жуда эрта жаҳонни бевосита билишни ўргатишга муяссар бўлмоқдамиз.

Бир нарса мени ҳамиша фахрланишга ундайверади. Чет элда бўлганимизда турли ёшдаги ва жинсдаги одамлар қизларимизни кўриб, ҳавас билан «Бу ўзбекистонлик қизлар қандай чиройли, нафосатли экан-а!» деганларини кўп эшитдим. Ғурурланмай бўладими! Бугун бизнинг фарзандларимиз жаҳонни мафтун этмоқда, энди ман-ман деган давлатлар ҳам уларнинг санъати ва маданиятига ҳавас билан қарамоқдалар. Мустақиллигимизнинг бизга берган энг катта шарофати шу эмасми?

— Малика, албатта, бундай ютуқларга эришиш осонлик билан бўлмаса керак. Умуман, катта, жиддий ишга қўл уриш учун бир одамнинг интилишлари камлик қиладигандек назаримда...

— Албатта, жиддий ишлар ўз-ўзидан юришиб кетмайди. Аввало, ишимизнинг бориши учун дастлабки шуғулланадиган жойни тавсия этган республика Болалар ва ўсмирлар ижодиёти уйининг директори Галина Ҳамзаевадан миннатдормиз. Биз у ерда анча муддат шуғулландик. Кейин эсар республика Қўғирчоқ театрининг директори Ширин Мунавваровна театр биносида шуғулланишимизга шароит яратиб бердилар. Айниқса, Туркиянинг Ўзбекистондаги элчихонаси маданият бўлимининг бошлиғи Жавдатбей Туркер ўғли санъатни чуқур тушунадиган, қадрига етадиган одам экан. Унинг ташаббуси билан Туркия телевидениеси ходимлари қизларнинг чиқишларини суратга олиб, Туркияга юборди ва бизни у ерга таклиф қилдилар. Евроосиё телевидениеси ҳам бир неча марта кўрсатди. БМТнинг Тошкентдаги Ваколатхонаси вакили Холид Маликнинг рафиқаси Картер хоним ҳам санъат шайдоси эканлар. У киши бизни Тошкентдаги дипломатия мактабига таклиф этиб, ҳам концерт, ҳам дўстлик дарслари ўтказишга имконият яратди. Қизларимиз синфларга кириб, чет эллик болалар билан биргаликда дарсларда қатнашдилар. Бу ҳар икки томон болалари учун катта сабоқ бўлгани шубҳасиз. Картер хоним бизнинг миллий маданиятимиз ва санъатимизни ниҳоятда қадрлайди. Шунинг учун ҳам менга чет эллик болаларга ўзбек санъатини ўргатишни тавсия қилдилар.

Орзуларимнинг ҳақиқатга айланишида, имкониятларимнинг юзага чиқишида яқиндан ёрдам берган Тошкент Хореография билим юрти педагоги Елена Вишинская, америкалик дўстимиз, Тошкентдаги инглиз тилини ўрганиш марказидан Эдвардз Лайнлдан миннатдорман.

Энди мен суҳбат бошидаги мавзуга яна бир қайтмоқчиман — мустақиллик менга берган имкониятлардан қандай фойдаландим? Шуни очиқ айтишим керакки, болалар билан ишлаш кишига ором бағишлайди. Аслида хайрли бўлган бу иш инсоннинг ўзини ҳам саховатли, мурувватли, бағри кенг бўлишга ўргатади. Болалик — софлик тимсоли. Шунинг учун ҳам болалар билан қанча кўп ишласанг, ўзингни шунча поклангандек беғубор, соф сезасан, фаришталар олами ҳамиша сенга ошно бўлади.

Яна бир нарсага амин бўлдимки, болаларга санъат сирларини, айниқса, рақс оламини тушунтириш учун ўзинг ҳали ижодий қиёфангни йўқотмаган бўлишинг катта аҳамиятта эга экан. Чунки ҳар бир ҳаракат, ҳолатни сўзлагандан кўра, кўрсатиб берган яхши эсда қолади, тез ўзлашади. Болалар билан ишлар эканман, инсон имкониятларининг нақадар чексизлигини чуқур ҳис этдим. Ҳатто касб маҳоратим ортиб бораётганини сезяпман. Демак, мустақиллик менга жуда кўп нарса берди. Биргина менга эмас, кўпгина санъаткор дўстларимга ҳам. Мана, биргина Фаррух Зокировни олайлик: у халқ депутати бўлди, энг гўзал, муҳташам масканлардан бўлмиш «Туркистон» саройига раҳбарлик қиляпти. «Қозоғистон халқ артисти» юксак унвонга мушарраф бўлди. Бизнинг студиямиз бундан буён ўзининг муайян қароргоҳига ўтди. Яъни биз «Туркистон» санъат саройида машғулотларимизни ўтказадиган бўлдик. Бир сўз билан айтганда, Фарруҳ Зокиров студиячиларимни ўз қаноти остига олди. Илгари улар машғулотларга қувонч билан худди байрамдек, югуриб-югуриб келарди. Энди эса муҳташам, нафосатга тўлиқ бу саройга учиб келадиган бўлдилар. Мен, умуман, болалар ҳамма турдаги мактабларга мажбурият юзасидан эмас; ички интилишлари билан, ўйнаб-қувнаб бориб келишларини истайман. Ана шундай кайфиятта имконият яратиш эса биз катталарнинг биринчи галдаги вазифамиздир. Ниҳолларни ҳам яхши, унумдор ерга эксангиз, яхши ҳосил беради. 16-17 сентябр кунлари яна танлов ўтказамиз. Барча қизиққан дўстларни «Туркистон» саройига таклиф этамиз...

Маликахон тўғри айтди. Бола ҳам ниҳолдек гап. Агар у ўсаётган муҳит покиза, равшан бўлса, қалби ҳам, кўриниши ҳам шунга яраша бўлади. Бундай болаларга сарфланган меҳнат зое кетмайди. Ўтган йиллар давомида Малика Аҳмедова студиясида таҳсил олган қизларнинг кўплари республика Хореография билим юртига кириб ўқимоқдалар. Демак, унинг хамиртурушидан ҳосил бўлаётган зувалалар пишиқ. Бу зуваладардан ҳамма ҳавас қилса арзийдиган ширмой нонлар пишишига шубҳа йўқ. Бир аёл, бир раққоса сифатида Малика Аҳмедова учун бундан ортиқ бахт борми!

Гулчеҳра УМАРОВА

ЧИНОРЛАРДАН БИРИ...

Боши учинчи бетда

Саида образига келсак, нима дейиш мумкин? Менимча, Саида ҳам жуда пухта ўйланган, атайин қиссага киритилган, қиссанинг бош ғоясини ўтказишга, унинг кескинлигини юмшатишга хизмат қиладиган образ. Чинданда Саида образида ҳаётийликка хилоф бир жиҳат бор — ўша йиллар шароитида бунақа қиз Қаландаровдек одамга рўпара келиб қолса, албатта, соғ қолмаган бўларди, Қаландаров уни икки ямлаб бир ютарди, хоҳлаган кўйига солиб ўйнатарди, айтган йўлига юрмаса, «қонуний» тарзда қаматиб юбориши ҳам мумкин эди. Абдулла Қаҳҳор реал ҳаётий вазиятни билмаганми? Менимча, билган ва билиб туриб, Саидани киритган. Бундан мақсад битта бўлган — Саида воситасида қишлоқда партиявий раҳбарлик ролини «кўрсатиш» орқали тоталитар тузумни фош қилиш ғоясини ўтказиб олмоқчи бўлган. Ахир «Синчалак» Саидасиз бўлса, унда Қаландаров фаолияти кўрсатилган бўлса, ўша кезларда бундай асарнинг босиб чиқарилишини тасаввур ҳам қилиб бўлмасди.

«Сароб»нинг замонасозлиги, миллатчиликни «фош қилувчи» асар экани ҳақида кўп гапирилади. Лекин чуқурроқ ўйлаб қаралса, романда миллатчиликни фош қилиш руҳи унча сезилмайди. 30-йилларда романни ўқиган мунаққидлар «адиб Саидага хайрихоҳлик билан қалам тебратди», деб бежиз айтишган эмас. Табиийки, мен бу мулоҳазаларни узил-кесил хулосалар тарзида айтаётганим йўқ, фақат бир нарсага ишора қиляпман, кечаги асарларни баҳолашдан олдин бугунги кўз билан янгидан ўқиб чиқиш керак.

Абдулла Қаҳҳор баркамол адибгина эмас, баркамол инсон ҳам эди. Унинг қалби яқинларига, дўстларига нисбатан, адоқсиз меҳрга, муҳаббатга тўла эди. Фақат адиб бу меҳрини кўкрагига уриб, ҳайқириб эълон қилмас, шоирларга солиб айтмас, ҳаммани бир-бирини севишга чақирадиган хитоблар айтмас эди, аммо кундалик фаолиятида, муайян ишларида унинг меҳри муттасил намоён бўлиб турарди. Мисоллар келтирайми? Марҳамат. Абдулла Қаҳҳор кўп йиллар мобайнида Кибриёхоним билан бирга Жуковский кўчасидаги икки хонали торгина уйда истиқомат қилган. Ниҳоят, ёзувчиларга бир неча хонадон иборат ҳовлили участка қурилгану, шунинг биттаси Абдулла Қаҳҳорга бериладиган. Абдулла Қаҳҳор эса... уни Маъруф Ҳаким деган ёзувчига берган, чунки унинг болалари кўпроқ, аҳволи жуда ночор экан.

Хўжандда Ашурмат деган шоир яшарди. У бетоб бўлиб, кундан-кун оғирлашаверади. Шунда Абдулла Қаҳҳорни кўриб, у билан видолашмоқчи эканини одамлардан айттириб юборади. Албатта, у пайтларда бензин анча арзон бўлган, лекин Хўжанд ҳазилакам йўлда эмас. Бориб-келиш учун камида икки кун керак. Абдулла Қаҳҳор ҳеч нарсага қарамай, ҳамма ишини йиғиштириб йўлга отланади ва оғир ётган одамнинг кўнглини кўтариб қайтади.

Унинг меҳрибонлигини ёш ижодкорларга муносабатида ҳам аниқ кўриш мумкин. Шукур Холмирзаев, Ўлмас Умарбеков, Ўткир Назаров, Ўткир Ҳошимов каби ёш ёзувчиларнинг ҳаммаси Абдулла Қаҳҳорнинг қаноти остида эди. Ўша кезларда Эркин Воҳидов билан Абдулла Орипов дадил қадамлар билан адабиётга қадам қўяётганда, кимдир уларнинг жиловидан тортиб, қанотини қайирииб қўймоқчи бўлди. Бу икки ёш ноҳақ «партиявий» танқид бўрони остида қолди. Шунда адиб бу икки ёшнинг шеърларидан ҳикоялари учун эпиграф олди. Бу шеърлар ҳикояларга шунчалар меҳр-муҳаббатга тўла экан, бу меҳр асарларига кўчиб ўтмадими? Яқинда бир мунаққид «Ўғри» ҳикоясини таҳлил қилиб, ҳикоя мазмунидан эзилган, китобхон Қобилбобога ачинмайди, деган маънода гапирипти ва буни адибнинг коммунистик мафкура, ғоя таъсирида бўлгани билан изоҳлабди. Менимча, ҳикояда меҳр йўқ, деган гапга қўшилиб бўлмайди, фақат бу меҳр яланғоч айтилмайди, ҳикоя тўқимасига сингдириб юборилади. Қобилбобога ачиниш-ачинмаслик ҳар кимнинг ўзига боғлиқ — дийдаси қаттиқ одамга бу шўринг қурғур ночор деҳқоннинг аламли тақдири таъсир қилмаслиги мумкин. Лекин мен ҳикояни ўқиганда кўзлари жиққа ёшга тўлган ўнлаб одамларни кўрганман.

Бугун бу улуғ инсон ва улуғ адибнинг таваллуд кунлари унинг хотирасини ёдлаб ўтириб, бир нарсани ўйлаб қолдим: ҳар қалай, нима учун унинг тўғрисида босиқлик ва холислик билан ёзиш ўрнига хом-хатала гапларни айтяпмиз. Унинг устига бунақа гапларни янги тафаккур меваси сифатида тақдим этяпмиз. Менимча, бу янги тафаккур эмас, аксинча, эски тафаккурнинг талвасаларидан ўзга нарса эмас. Гап шундаки, социалистик тузум ҳаммамизни ҳам мантиқ қонуниятлари асосида эмас, муайян қолиплар асосида фикрлашга ўргатиб қўйган эди. Биз ҳамма нарсага синфийлик нуқтаи назаридан қарар эдик. Синфийлик эса фақат иккита рангни — оқу-қорани, яхши-ю ёмонни танарди. Кимки биз билан бўлмаса, у бизнинг душманимиз. Бугун ҳам шу рангпарастлик ҳақиқатни тугал кўришимизга халақит бермаяптимикан? Ёки Герострат шуҳратига эришиш иштиёқи ғолиб келиб кетадими?

Бугун Абдулла Қаҳҳор хотирасини ёд этиб, руҳини шод этар эканмиз бир ҳақиқатни унутмайлик — у адабиётимизнинг қудратли, забардаст чинорларидан бири эди. Бу чинорнинг қуюқ соясидан баҳраманд бўлайлик.

Озод ШАРАФИДДИНОВ

БАРКАМОЛ ЁШ

Ҳамкасбимиз Эркин ака ҳам элликка кириб қўйибди...

Журналистика нонини ҳалоллаб ейиш — бу нозик касбнинг «инжиқлик»ларига, шиддатига ва фавқулодда талабаларига бардош бериш ҳар кимнинг ҳам қўлидан келавермайди. Кундузлари турли воқеалар, хабарлар, фактлар, мақолаю суҳбатларга кўмилган қизғин меҳнат, кечалари ижодий ҳаёт...

Уйинг ҳам редакцияга айланади. Тун ў куннинг ўрин алмашинаётганини ҳам унутасан. Бир фасл ўрнини бошқаси эгаллаганини газетанинг навбатдаги сонини режалаштираётганда эслайсан...

Умр ўтаётганлигини эса ҳамкасбларингнинг юбилейларида ҳис этасан...

Эркин Эрназаров ўз меҳнат фаолиятини оддий мухбирликдан бошлади. «Тошкент ҳақиқати» газетаси бўлим мудири... Тошкент вилояти партия комитети матбуот бўлими бошлиғи... етти йилдан буён «Тошкент оқшоми», «Вечерний Ташкент» газеталари бош муҳаррири.

Республиканинг турли марказий газеталарида босилган «Деҳқон буйруқбозликдан чарчади», «Бор тавоғим, кел тавоғим», «Бозор», «Сўм яккаҳокимми?» каби мақолалар у кишини элга танитди.

Йўловчилар ўқир «Тошкент оқшоми»ни,
Лапанглаб кетаётган трамвайларда.

Шоир айтганидек, «Тошкент оқшоми» ўқувчилар орасида машҳур. Бу газета — шаҳар газетаси, оддий шаҳар эмас, пойтахт газетаси. У пойтахтнинг ижтимоий, сиёсий, маданий ҳаётини, пойтахт аҳолиси турмуш тарзи ва кайфиятларини акс эттириши керак.

Ушбу вазифаларни уддалаш газета ижодий коллективидан, айниқса, бош муҳарриридан катта куч-ғайрат талаб қилади.

Эркин акада бундай куч-ғайрат сероб.

Эллик ёш ижодий ҳаётда ҳали унчалик кекса ёш эмас, аксинча, баркамол ёш ҳисобланади. Биз Эркин акани мана шу ёш билан қутлаймиз. У кишига ижодий муваффақиятлар, соғлиқ-саломатлик тилаймиз.

Қутлаймиз!

ИМТИҲОН

Профессор Полвон Бобоевич Азизов кўпчилик катта ҳурмат ва чуқур миннатдорчилик билан эсга оладиган инсонлардан бири эди. У кичик фронтдан қайтганидан кейин бутун умрини ёш авлод таълим-тарбиясига бағишлади. Узоқ йиллар мобайнида ТошДУнинг биология тупроқшунослик факультети декани, университет проректори, ректор, Олий таълим вазирлигининг олий мактаблар бошқармаси бошлиғи лавозимларида ишлади.

Полвон Бобоевич қачон, қаерда меҳнат қилмасин, ўз ҳузурига бирор муаммо билан кирган кишига ҳеч вақт «Бу масала менга тааллуқли эмас», демасдилар. Аксинча, ўша муаммони ё ўзлари, ёки шу масалага дахлдор бошқа кишилар билан ҳамкорликда ечишга ҳаракат қилардилар. Шу боис ўқиш, ўқитиш, илм борасида бирор жиддий мушкулот пайдо бўлса, кўпчилик уни Полвон Бобоевич билан муҳокама қилишни лозим топарди.

Полвон Бобоевич билан бирга ишлаган кишилар хотирасида домланинг одамийлик, инсонпарварлик, хушмуомалалик, оталарча ғамхўрлик хислатлари билан боғлиқ кўплаб воқеалар сақланиб қолган. Қуйида мен ана шундай воқеалардан бири ҳақида тўхталиб ўтишни маъқул кўрдим.

Олий мактаб ҳаёти шундайки, имтиҳонлардан сўнг унинг якунлари ректоратда деканлар иштирокида муҳокама қилинади. Шу аснода талабаларга янгидан нафақалар белгиланади, синовлардан ўтолмаган талабалар ўқишни давом эттириш ҳуқуқидан маҳрум этилади. Полвон Бобоевич ўқув ишлари бўйича проректорлик вазифасини бажарган йилларда бу жараённинг ўзига хос анъанаси мавжуд эди. Тайин қилинган вақтда ҳамма деканлар тегишли ҳужжатлар билан мажлисга етиб келишарди. Полвон Бобоевич навбат билан уларга сўз берардилар. Бу муҳокамалар тартиби ва руҳига кўра, устозлар жамоалари ва деканларнинг маънавий камолоти имтиҳонга ўхшарди. Фараз қилайлик, бирор деканга сўз берилди. У талабалар сафидан чиқарилиши лозим деб топилган ўқувчининг исм-шарифини айтади. Бу таклиф домла томонидан қабул қилиниши учун декан унинг қатор саволларига жавоб бериши лозим эди. Саволлар мазмунан қуйидагича бўларди:

— Бу талаба асли қайси тумандан, қайси қишлоқдан келган?

— Қандай оиладан, ота-онаси кимлар, оиланинг ижтимоий-иқтисодий аҳволи қай даражада?

— Оилада нечта фарзанд экан? Улар орасида олий маълумотлилари яна борми?

— Талаба мактабда қандай ўқиган, кириш имтиҳонларини қандай баҳоларга топширган?

— Талаба топшира олмаган фанлардан домлалар неча марта маслаҳат ва имтиҳон уюштирдилар? Имтиҳонларда ўзингиз иштирок этдингизми?

— Факультетнинг талабани ўқувчиликдан ўчириш ҳақидаги қароридан унинг ота-онаси хабардорми? Балки талабанинг қоқилганлиги сабаби оилададир, бирор воқеа бўлгандир?..

Декан бу каби саволларга тўла-тўкис жавоб бера олган тақдирдагина таклиф қабул қилинарди.

Зеро талабаларни ўқувчилик сафидан чиқаришни Полвон Бобоевич ғайритабиий жараён, деб ҳисобларди. У кишининг бошчилигида ўтказилган йиғилишлар амалда инсонийлик сабоқларига айланиб кетарди.

Домла ноҳуш вазиятларда ҳам одамларга ўта мулойим, ширин муомалада бўлардилар, катта ҳаётий тажрибалари, маънавий салоҳиятлари туфайли энг чигал, қалтис ҳолларда ҳам адолатли ечимлар топа билардилар. Ноҳақлик, адолатсизлик билан келиша олмасдилар. Мен домланинг жуда норози бўлган икки ҳолда айтган гапларини ҳали-ҳанўз эслаб юраман. Улар талабаларнинг фанларни ўзлаштиришига бағишланган муҳокамаларда айтилган эди. Бири муҳокамага яхши тайёргарлик кўрмаган деканга қаратилган «Ҳурматли декан, бу яхши эмас, масалани тузукроқ ўрганинг!» деган танбеҳ эди. Ғоят мулойимлик билан берилган бу танбеҳ ўша декан учун бир неча ҳайфсандан ҳам оғирроқ эди. Чунки ўзингиз беҳад ҳурмат қилган кишингизнинг сиздан ўринли хафа бўлишини ҳис қилиш осон эмас. Одатда бундай танбеҳ олган киши домлани иккинчи марта ранжитмасликка ҳаракат қиларди.

Бошқа сафар бир декан талаба имтиҳонни топшира олмаганлиги ҳақида гапираётиб, далил сифатида кафедра домласининг фикрига таянди. Шунда Полвон Бобоевич, «Бир мурғак йигитча илмга чанқоқлик билан узоқ қишлоқдан университетга келган бўлсаю, кафедрангизнинг икки-уч домласи унга, керак бўлса, икки-уч ҳафта давомида китобни қандай ўқиш, саволларга қандай жавоб бериш кераклигини ўргатишнинг уддасидан чиқмаган бўлса, садқаи олим кетсинлар!» дегандилар.

Узоқ йиллар ректор ва проректор сифатида бирга ишлаган С. Х. Сирожиддинов ва П. Б. Азизовлар юртимиздаги маърифий ишларни, ўрта ва олий таълимни ривожлантириш масалаларига бирдай куюнчаклик билан қарардилар. Шу билан бирга, бир-бирларига нисбатан катта ҳурмат ва ишончда эдилар. Бирор мураккаб муаммо чиқиб қолганида, Саъди Ҳасанович кўпинча, «Полвон Бобоевич билан бир маслаҳатлашиб олайчи», дерди ёки сизга «Полвон Бобоевич билан маслаҳатлашиб кўринг», деб йўл-йўриқ кўрсатардилар.

1967 йил сентябрида бўлган бир йиғилишда Полвон Бобоевич қуйидаги фикрни айтган эдилар: «Факультетлардаги баъзи бир ёш домлалар шаҳар мактабларида таълим олиб, қулай шароитларда олимлик унвонларига эришганлари туфайли чекка қишлоқлардан келган ёшларнинг билимига нисбатан одилона муносабатда бўлолмаяптилар. Бундайларни халқимиз «дўкондан ел ўтмаганлар» дейди. Уларни Республикамизнинг тоғ-чўллари мактабларига ўн-ўн беш кунга сафарга юборсак, улар халқнинг яшаш шароити, мактаблар аҳволи билан яхшилаб танишсалар, ўша жойларда 5-10 соат дарс берсалар-да, кейин университетда ёшларни ўқитсалар, қандай бўлардикин?». Бу фикрни Саъди Ҳасанович ҳам маъқуллаб чекка қишлоқлардаги мактабларда Тошкент Давлат университетида таълим олган мутахассислар жуда камлигини, ўша қишлоқ ёшлари университетнинг маънавий муҳитидан 4-5 йил нафас олиб қайтсалар, фақат ёшларга билим берувчи муаллим бўлиб қолмай янги маданият, маърифат тарқатувчи зиёкор сифатида ҳам ўз бурчларини ўтажаклари шубҳасиз эди.

Ректоримиз «Университетнинг маънавий муҳити» дейишларида, шубҳасиз, узоқ йиллар шу даргоҳда ҳалол ишлаган имонли, эътиқодли талабаларни билимини ҳам, меҳр-муҳаббатини ҳам аямаган олим-ўқитувчиларни назарда тутган эдилар. Полвон Бобоевич эса, ана шу зиё масканининг энг обрўли, билимдон ва сахий қалб кишиларидан бири эдилар...

Эргаш НАЗИРОВ,
ТошДД кафедра мудири,
профессор

ЁДНОМА

БИРИНЧИ КЎРГАЗМА

Шу йил октябр ойида Тошкентда республика Маданият ишлари вазирлиги ташаббуси билан биринчи марта «Ҳунармандлар кўргазмаси» бўлиб ўтади. Ушбу хайрли тадбир буюк соҳибқирон Амир Темур таваллудининг 660 йиллигига ҳамда БМТнинг 50 йиллик юбилейига бағишланиб, БМТнинг Ўзбекистондаги вакили жаноб Холид Малик иштирокида ўтказилади.

Ҳозир республикамизнинг барча вилоятларида тайёргарлик ишлари олиб борилмоқда. Дастлаб сентябр ойида вилоятларда халқ усталари ва ҳунармандларнинг анъанавий услубларига хос танловлар ўтказилиб, совриндорлар Тошкент шаҳрида ўтказиладиган республика халқ усталари ва ҳунармандлари ярмаркасида қатнашадилар. Шу муносабат билан маданият ишлари вазирлигида ишчи гуруҳи йиғилиши бўлиб ўтди. Бу йиғилишда вазирлик ходимлари, олимлар ва шу соҳанинг мутахассисларидан иборат ишчи гуруҳи таркибига кирган ЮНЕСКО дастури бош техник маслаҳатчиси Майкл Берри Лейн ва БМТнинг Ўзбекистондаги ваколатхонаси раиси Д. Абдураззоқова ҳам қатнашдилар. Жумладан, ишчи гуруҳи раиси Э. Ҳайитбоев ушбу тадбирнинг асосий мақсади республика халқ амалий санъатини, маданий меросини сақлаш ва ривожлантириш, мамлакатимиздаги бор ички имкониятларни ишга солиб, уларни халқаро жамоатчиликка намойиш этиш, бу соҳани ривожлантиришга чет эл сармояларини жалб қилиш эканлигини таъкидлади.

Г. ҚУРБОНОВА

ЎЗБЕК ШОИРИГА — «МАНАС» НИШОНИ

Қардош Қирғизистонда «Манас» достонининг минг йиллиги кенг нишонланди. Ана шу муносабат билан республика пойтахти Бишкек шаҳрида юбилей тантаналари бўлиб ўтди. Унда Қирғизистон Республикаси Президенти мазкур достоннинг таржимонлари — инглиз шоири Уолтер Мей, рус шоири Владимир Солоухин, қашқарлик қаламкаш Юсуф Мамай ва ўзбек шоири Турсунбой Адашбоевни тақдирлади. Уларга «Манас» достонининг минг йиллиги» эсдалик медали ҳамда қимматбаҳо совғалар топширилди.

Ўзбек болалар адабиётининг таниқли вакили Турсунбой Адашбоев кўп йиллардан буён қирғиз адабиёти намуналарини ўзбек тилига таржима қилиб келмоқда. Қондош ва жондош қирғиз элининг Тўхтағул, С. Эралиев, С. Жусуев каби халқ шоирларининг шеърий тўпламлари, Ж. Мавлонов, Т. Қосимбеков ҳамда Ш. Абдураманов сингари таниқли ёзувчиларнинг насрий асарлари шулар жумласидандир.

Шуниси қувончлики, Т. Адашбоев болалар учун мазкур достоннинг насрий баёнини ўзбек тилига ўгирди ва у 20 минг нусхада «Чўлпон» нашриётида чоп этилди.

(ЎзА).

Шу кунларда дунёдаги барча шахмат мухлисларининг диққат-эътибори Нью-Йорк шаҳрига қаратилган. Бу ерда ПША (профессионал шахматчилар ассоциацияси) системаси бўйича икки забардаст шахматчи — Г. Каспаров ва В. Ананд ўртасида жаҳон чемпионати ўтказилмоқда. Бу нуфузли мусобақа арафасида Германияда чиқадиган «Шпигель» ҳафталиги тождор билан журнал мухбирининг суҳбатини эълон қилди. Суҳбат республикамиз шахмат ишқибозларида ҳам катта қизиқиш уйғотишини ҳисобга олиб, «Труд» (№ 169) газетасида чоп этилган русча вариантини таржима қилиб босишни лозим топдик.

Гарри КАСПАРОВ: «ПУЛНИ ФАҚАТ МЕН ТОПАЯПМАН»

— Рақибингиз сизни ҳомий қидириб ўйинга яхши тайёргарлик кўролмаган деган умидда. Унинг умиди оқланиши мумкинми?

— Буни ўйин кўрсатади. Мен профессионал шахматчилар ассоциациясини тузиш ва унга ҳомий топишим керак эди. Энди пул бор ва сўнгги 50 кунда ўйинга яхшигина тайёргарлик кўришга ҳам улгурдим.

— Анандда тайёрланиш учун вақт икки баравар кўп бўлди. Сиз ундан қўрқмайсизми?

— Йўқ. Аммо унга анча енгил. Ўтириб фақат мен топган пулларни қўлга киритиш ҳақида ўйлади. Ҳомий топишни истаса, унга ҳам йўл очиқ эди. Аммо шуни ҳам айтиб қўйишим керакки, у Карпов ёки Камскийга ўхшаб ўзининг бемаъни хулқ-атвори билан бор ҳомийларни ҳам ўзидан узоқлаштиришга ҳаракат қилмади.

— Ананд ғолибга бериладиган мукофотнинг бир қисми бошқа мақсадларда ишлатилишидан хавотирда.

— Балки ростдан ҳам нималардир қурбон қилишимизга тўғри келар. Биз CNN, ESPN, BBC ва бошқа Eurosport телекомпанияларининг айрим харажатларига ўз улушимизни қўшишимиз керак. Бунга жавобан телекомпаниялар ҳомийларимизни реклама учун керакли вақт билан таъминлайдилар. Агар биз яхши шоу уюштира олсак, келгуси мусобақаларга ҳам кўнгилдагидек маблағ ундирамиз.

— 1990 йилда сиз Карпов билан ўйнаганингизда 3 миллион доллар мукофот ажратилган эди. ПШАнинг молиявий муаммолари туфайли ҳозир бу мукофот миқдори тенг ярмига қисқариб кетди.

— Тўғри, аммо 1995 йилги мусобақаларга мендан аввал ассоциация 13 миллион доллардан ортиқроқ мукофот ажратган. Лекин бу фақат биринчи ўйин учун эмас, балки биринчи марта ўтказилаётган Гран при учун ҳам. Мукофот миқдори аввалги ҳолатга қолди. Бироқ уни жаҳон чемпиони сифатида бошқа профессионаллар ҳам олади.

— Сиз ўз пулингизни бировларга бермоқчимисиз?

— Сўнгги икки йилда мен 1 миллион долларга яқин пул харажат қилдим.

— Аммо сизнинг айрим ҳамкасбларингиз аксинча ўйлашади. Уларнинг назарида ассоциациянинг пули биринчи навбатда сизга тегади.

— Бу каби вайсашлар менинг ҳам асабимга тегди. Зўр шахматчилар ҳеч қачон ҳозиргидагидек кўп пул ишлашмаган. Мен ўз ёғимга ўзим қовурилиб ётибман. Бошқалар эса бузғунчилик қилиш ва чек йиғиш билан банд. Мен бўлмаганимда бу катта миқдордаги пуллар ҳам бўлмасди.

— «Зюддойче цайтунг» газетасининг ёзишича, сиз 1995 йилнинг ўзида 2 миллион марка пул ишлабсиз.

— Бу ичиқоралар тўқиб чиқарган иғво. Сўнгги икки йил давомида мен ассоциациядан 300 минг долларга яқин совриндор олдим холос. Менга ҳеч ким маош ҳам, сафар харажатларимни ҳам тўламайди. Ассоциациянинг структураси ҳам, бюроси ҳам йўқ. Ҳамма пуллар мукофотга кетади.

— Шундай бўлса-да, барибир, кўпчилик шахматчилар сизга ишонишмайди?

— Сўнгги икки йилда бизнинг бош ҳомиймиз «Интел» 6 миллион доллар ажратди. Шу пулнинг қанчасини ким олганини хоҳлаган шахматчи келиб текшириб кўриши мумкин. Масалан, бу ҳақда ҳамма жойда жар солиб юрган Иванчук ва Камский мендан кўп пул олишган. Бундан ташқари, сизнингча «Интел»дек жаҳонга танилган концерн бизлардан ҳисобот талаб қилмайдими?

— Гап шунда, бирликнинг йўқлиги ўйинчилар ва ҳомийларни чалғитиб қўймоқда. Аввал чемпионат Кёлнда ўтади дейилган эди. Кейин Дортмунд танланди ва энди эса Нью-Йоркка кўчирилди. Булар бари сизга бўлган ишончни йўқотмайдими?

— Ўйиннинг Дортмундда ўтишига немис шахмат уюшмаси қаршилик қилди. Улар бизнинг ассоциациямизни йўқ қилиш тарафдори. Биз «Интел»га чемпионатни Германияда ўтказишни ваъда берган эдик. Бундан немис шахмат уюшмаси фойдаланмоқчи бўлди. Чунки агар ўйин Германияда бўлмаса, бу менинг юрагимга пичоқ санчиш эканлигини улар яхши билишарди.

— Шундай дейишга сизда асос борми?

— Фақат билвосита асослар бор. Немислар бизга ҳеч қандай ёрдам ваъда қилишмади. Кёлн масаласига келсак, фақат ташвиш, бироқ ҳеч ҳам ҳомий топилмади. Худди шу пайтда Нью-Йоркдан ажойиб таклиф келди. Биз жаҳон савдо марказида ўйнаймиз. Биздан бино учун ижара ҳақи олишмайди. Ҳар бир қаватда бизга қулай шароитларни яратиб беришган. Бундай шароитда биз ўз...

— АҚШни шахмат мамлакатлари сафига қўшиб бўлмайди. 1972 йилги Фишер-Спасский ўйини жуда сиёсийлаштириб юборилгандан сўнг бу мамлакатда шахматга қизиқиш жойида депсиниб қолди. Сиз нима билан америкаликларни ўзингизга қаратмоқчисиз?

— Бу сафар маданиятлар мусобақаси бўлади: учинчи дунёдан чиққан ёш тож даъвогари билан жаҳон чемпионига қарши кураш.

— Америкаликлар қандайдир шоу-шуҳратга қизиқишади-ку?

— Ананд бунақа рекламаларга анча назокат билан қарайди. Биз бу сафар шахматни спортнинг бир тури эканлигини намойиш этмоқчимиз. Бу мен ўтказган ўйинларнинг энг қийинларидан бири бўлади. Ўйин келгуси авлод шахматига намуна бўлиб хизмат қилади. Ананд жуда, жуда кучли. У Карповдан ҳам, Шортдан ҳам, Камскийдан ҳам зўр. У таърифлаб бўлмайдиган даражада тез ўйнайди. Ундан тезроқ ўйнайдиган бири. Бундан ташқари унинг ажойиб командаси ҳам бор.

— Сиз, агар Ананд ғолиб чиқадиган бўлса, ассоциациянгиз ҳоли не кечиши ҳақида ҳеч ўйлаб кўрганмисиз?

— Кўпчилик менга шундай вақт келадики, тожни ёшлар эгаллашади деб гапиришади. Аммо бундай пайтда бизнинг ассоциациямиз ҳам бўлмайди. Чунки пулни мендан бошқа ҳеч ким топаётгани йўқ. Профессионал шахмат бўйича бизнинг ҳам яшаш учун мен албатта ютишим керак.

— Сиз ўзингизнинг ассоциациянгиз ва ФИДЕ сизнинг таклифингиз бўйича чемпионат ўтказиш учун кўпчилик тарафдорисиз. Ва бу ўйин сизга яна бир неча миллион келтирган бўларди.

— Агар бу амалга ошса жуда зўр иш бўлар эди.

— Сизнингча, ким рақибингиз бўларди?

— Қўрқаманки, яна Карпов.

— Бирлашишни мумкин деб ҳисоблайсизми?

— Албатта. Агар биз келиша олсак, янада кўпроқ пул ишлай оламиз. Биз икки ташкилот сифатида қолаверамиз. Аммо жаҳон чемпиони битта бўларди.

— Бироқ сиз ҳокимиятни ўзингизда сақлаб қоласиз. Чунки кўпгина ўйинларда пул бор. Бундай шароитда узоқ вақт ҳамма нарса яхшилик билан тугашига ишонасизми?

— Мен анча тинчликсевар бўлиб қолганман. Ўтган ўн йилда шахсий ҳаётда ҳам, шахматда ҳам, сиёсатда ҳам доимо курашлар бўлди. Бу курашлар ўзини бахш этарди. Энди эса ҳаммаси ортда қолди.

— Гапингиз ишончсизлик уйғотади. Чунки фронтда ҳамон ўн йил олдингидек сиз, Карпов, Кампоманес турибди.

— Карпов коммунизм даврида ҳокимиятни қандай қўлга олишни ўрганиб олган. Яқинда мен унинг фамилиясини коммунистик блокдаги номзодлар рўйхатида кўрдим. Бу бошқа барча собиқ амалдорлар ҳам қилишган. Карпов уларга тўғри келади. Кампоманес ишнинг йўлини билгандан катта мутахассис. У шамолнинг қаёқдан эсишини олдиндан сезади.

— Бу таърифни сизга ҳам берса бўлади.

— Унчалик эмас. Агар Карпов ва унинг дўстлари декабрда парламентга бўладиган сайловларда ҳокимиятга келса, Россияда менга жой йўқ.

— Сизнинг ёрдамингиз билан Россия шахмат федерациясига президент бўлган адвокат А. Макаров билан дўстлигингиз кишида бироз эътироз туғдиради. Макаров шўро даври порахўр сиёсатчиларини ҳимоя қилган.

— У ҳатто Брежневнинг куёвини ҳам ҳимоячи бўлган. Нима бўпти, масалан, бутун дунё қотил деб ҳисоблаётган Симпсоннинг адвокатлари — жиноятчилар.

— Макаров шахмат олимпиадасини ўтказишга ҳомий сифатида қандайдир шубҳали фирмани жалб этди. Орадан икки ҳафта ўтгач, бу фирма синди.

— Бунинг ҳеч ажабланадиган жойи йўқ. Макаров Руцкой тузган «йўқотилиши лозим бўлганлар» рўйхатида тўққизинчи ўринда турган. Шунинг ўзи менга бу одамнинг жиддий инсон эканлигига етарли далил бўлади.

— Сиз қанақа бизнес билан шуғулланасиз?

— Менинг штаб-квартираси Лондонда жойлашган фирмам Россия бозорларига чиқмоқчи бўлганларга маслаҳат бериш билан шуғулланади. Бундан ташқари биз чартер рейслар уюштирамиз, машина сотамиз.

— Шахматдан кетишга тайёргарлик кўряпсизми?

— Нимага қодир эканлигимни исботлаб бўлдим. Мен яна ҳам кескин курашлар бўладиган сиёсатнинг даврига ҳам тайёрман.

— Сиёсат билан шуғулланмоқчимисиз?

— Ҳали вақтим бор. Бор-йўғи 32га кирдим. Яқинда бўладиган парламент сайловларида ютиб чиқишимга имкониятим бор эди. Аммо мен яна 3-4 йил шахмат билан шуғулланишни хоҳладим. Бизнесда ҳам ўзимни синаб кўриш билан давом эттирмоқчиман. Агар ўз имкониятларимнинг чегарасига етганимни сезсам, балки, сиёсатга ураламан.

— Устозингиз Ботвинник сизни сталинчи сифатида таърифлаган. Бу сиёсий шуҳрат учун қўл келадиган таъриф бўлса керак.

— Тэтчерни ҳам сталинчи деб атаганди. Бизнинг оламизда Ботвинникдан бошқа жуда кўпчилик сталинчи Ботвинникдир.

— Сиз сиёсий майдонда қандай мавқени эгаллашни истардингиз?

— Мен узоқ вақт иккинчи ролда қолиб кетадиганлардан эмасман.

Б. УММАТОВ
таржимаси

ШОИР НОМИДАГИ МАКТАБ — 75 ЁШДА

Муҳаммад Шариф Сўфизода номидаги 33-мактаб нафақат Тўрақўрғон тумани, балки Фарғона водийсидаги қадимий билим масканларидан биридир. Яқинда шу билим даргоҳининг 75 йиллиги тантанали нишонланди.

Тақдир тақозасига кўра Шаҳанд қишлоғига келиб қолган чустлик маърифатпарвар шоир Сўфизода 1919 йили шу ерда илк жадид мактабини очиб, болаларни ўқита бошлайди. Бир йил ўтиб, бу мактаб Нажмиддинбой меҳмонхонасига кўчирилади ва замонавий билим даргоҳи мақомини олади.

Ўтган йиллар мобайнида мактабни 5000 дан зиёд ўқувчи битириб чиқди. Улар орасида таниқли олимлар, қишлоқ хўжалиги ходимлари ва журналистлар бор.

Мактаб ҳовлиси байрам куни халқ хўжалигининг турли соҳаларида меҳнат қилаётган собиқ ўқувчилар билан тўлди. Улар мактабнинг тарихи ва бугуни акс эттирилган кўргазма билан танишдилар. Бир пиёла чой устида самимий суҳбат чоғида фахрийлар, илғор ўқитувчиларга халқ таълими вазирлиги, вилоят ва туман ҳокимлиги, жамоа хўжаликлари, тадбиркорларнинг фахрий ёрлиқ, эсдалик совғалари топширилди.

Таниқли болалар шоирлари Турсунбой Адашбоев билан Анвар Обиджон йиғилганларни мактабнинг қутлуғ тўйи билан муборакбод этди. Шеър ва қўшиқ жаранглади.

Тўрақўрғон тумани ҳокими Омонулла Исматуллаев мактаб жамоасига ҳокимликнинг совғаси — замонавий компьютер мажмуини топширди. Собиқ ўқувчилар — ҳомийлар ёрдамида нашр этилган «Сўфизода номидаги мактаб» китоби тадбир иштирокчиларига эсдалик сифатида тарқатилди.

Ўзбекистон Республикаси «Маънавият ва маърифат» жамоатчилик маркази жамоаси Марказ раҳбарининг ўринбосари, «Тафаккур» журнали Бош муҳаррири, Ўзбекистон Олий Мажлиси депутати Эркин Аъзамовга отаси

Нормамат АЪЗАМОВ

вафоти муносабати билан чуқур ҳамдардлик изҳор қиладилар.

Гиёҳвандлик—аср вабоси

СИЗНИ НИМА ЖИН УРДИ, НАСТЯ ХОЛА?..

Одамзот дунёга келибдики, мудом эзгу бир ният билан яшайди, ҳамма замонларда ҳам, ҳар қандай жамиятда ҳам тинч-осойишта ҳаёт кечириш учун интилади. Бу мақсадга эришиш эса биринчи навбатда унинг жисмоний ва ақлий соғломлигига — сиҳат-саломатлигига боғлиқ. Ҳаркалай, халқимиз бекорга «Саломатлигинг — бебаҳо давлатинг», демайди. Негаки, хаста-дардман одамга ҳар қанча катта бойлик ҳам, шоду хуррамлик ҳам татимайди. Беморнинг кўзига бутун олам бемор бўлиб кўринади. Фақат соғлом кишинингтина кўнгли хотиржам, дили равшан бўлади. У беҳуда ташвишлардан ортиб, яратувчанлик ва бунёдкорлик ишларига дадил қўл уради. Фуқаролари соғлом давлатнинг эса келажаги буюк бўлади. Бинобарин, халқ соғлиғи — юрт бойлиги ҳисобланади. Инсоният бу оддий, теран ҳақиқатни англаб етганига кўп замонлар бўлган, аммо у ҳали-ҳануз ўз орзусига тўла-тўкис эриша олгани йўқ. Сабаби — тараққиёт юксалгани, ер фарзандлари ақлан тобора камол топиб, ўз манфаатлари йўлида табиатни ўзлаштиргани, фан-техникани, ишлаб чиқаришнинг турли соҳаларини ривожлантиргани сайин хасталикларнинг тури ва сони ҳам кўпайиб бормоқда. Ёки аксинча, бир дарднинг илдизи қуритилса, бошқаси пайдо бўлмоқда.

Мана, бир мисол: ўта хавфли, ўткир юқумли ичак касалликлари жумласига кирувчи вабо узоқ даврлар мобайнида одамлар ҳаётига беомон чанг солиб келган. Ундан, вақти келганда, бутун бошли шаҳар ва қишлоқлар, ҳатто мамлакатлар аҳолиси азият чеккан. Бу балои қазога гирифтор бўлганларнинг 25-50 фоизи ҳаётдан бевақт кўз юмган. Албатта, кейинги авлод вакиллари бу гапга ишонмасликлари ҳам мумкин, Чунки эндиликда вабонинг олдини олиш ва даволаш йўллари топилган. Шунга кўра, ушбу хасталик билан оғриганлар муолажалардан сўнг асосан соғайиб кетишади. Бу, шубҳасиз, инсоний ақл-заковатнинг маҳсулидир. Бироқ ҳар қандай табиий мушкулотни ҳам бартараф этишга қодир одамзот баъзан билиб-билмай, ўз оёғига болта урмоқда. Сўнгра ана шу қилмиши туфайли келиб чиққан сунъий фожиаларнинг оқибатларини тугата олмай ожизлик қилиб қолмоқда.

Бугунги кунда инсоният ҳаётига жиддий хавф солаётган оммавий иллатлардан айримлари гиёҳвандлик ва орттирилган иммунитет танқислиги синдроми (СПИД) касалликларидир. Мутахассис олимлар уларни ҳақли равишда «Аср вабоси» деб аташмоқда. Агар вақтида олди олинмаса, бу иллатлар биргалашиб, келажак вабосига айланиб кетиши ҳам ҳеч гап эмас. Чунки бангилик СПИДнинг урчишига имконият туғдиради. Гиёҳвандликка ўрганиб қолган, жинсий нопоклик йўлига кирган одам фақат ўз ҳаётини заҳарламайди, балки зурриётларини ҳам бедаво дардларга дучор қилади. Ана шу боис дунё миқёсидаги нуфузли халқаро ташкилотлар бутун жаҳон аҳлини гиёҳвандликка ва СПИДга қарши курашга ундамоқдалар, турли давлатлар бу иллатларнинг илдизини қирқиш юзасидан зарур чора-тадбирлар белгиламоқдалар, Бирлашган Миллатлар Ташкилоти эса 26 июнни халқаро гиёҳвандликка қарши кураш куни деб эълон қилди. Бу муаммога жумҳуриятимиз раҳбарияти ҳам жиддий эътибор қаратмоқда. Чунончи, юртбошимиз 1993 йил БМТ анжумнида қилган маърузасида турли мамлакатлар ўзаро ҳамкорликда иш тутмасалар, Марказий Осиё минтақаси яқин келгусида гиёҳвандлик моддалари етиштириладиган марказлардан бирига айланиб қолиши мумкинлигини хавотир билан тилга олганди. Бундан 10 кунча олдин туркий тилда сўзлашувчи давлатлар раҳбарларининг Бишкекда бўлган навбатдаги учрашувида Президентимиз сўзлаган нутқида эса яна бир бор ушбу масала хусусида алоҳида тўхталди. Гиёҳвандлик ва наркобизнес мустақил давлатларимизнинг миллий хавфсизлигига катта таҳдид солаётганини эслатиб, уни бартараф этиш учун куч-ғайратларимизни бирлаштиришимиз лозимлигини таъкидлади.

БМТнинг яқинда Тошкентда ўтадиган хавфсизлик ва ҳамкорлик масалалари бўйича семинар-кенгашида ҳам бу масалалар атрофлича муҳокама қилинди.

Зеро, бу ташвиш ва хавотирлар бежиз эмас. Гиёҳвандлик моддалари кейинги вақтларда энг қимматбаҳо «маҳсулот» сифатида катта даромад манбаига айланиб қолди. Бангилик дардига мубтало бўлганлар уларни ҳар қандай ҳолатда ҳам сотиб олишга ҳамиша тайёрдирлар. Бу — биринчидан. Иккинчидан — Ғарбга олиб борувчи транзит йўллар асосан Марказий Осиё орқали ўтади. Қолаверса, бу минтақада ва унинг ён-атрофида жойлашган мамлакатларнинг табиий иқлими наша, кўкнори каби гиёҳвандлик ўсимликларини ўстириб парваришлаш ва улардан мўл ҳосил олиш учун анча қулай. Бундан ташқари, шу ҳудудда жойлашган Афғонистон ва Тожикистон жумҳуриятида сўнгги йилларда рўй берган қирғинлар ҳамда нотинчликлар турли жиноятлар қатори гиёҳвандлик билан дахлдор қонунбузарликларнинг ҳам авж олишига сабабчи бўлмоқда. Ана шунинг оқибатида Тожикистон ўтган йили энг кўп миқдорда наркотик моддалар тайёрланадиган мамлакатлар сафидан ўрин олди. Мўмай бойлик орттиришни кўзлаган кимсалар бундай имконият ва вазиятлардан унумли фойдаланмоқдалар. Баъзи бировлари пинҳоний равишда гиёҳвандлик ўсимликларини етиштириш билан шуғуллансалар, бошқалари улардан тайёрланган қорадориларни турли жойларга олиб бориб, катта пул эвазига сотиш билан машғул бўлмоқдалар. Шу аснода ўз жиноятларини беркитишнинг кўпчиликнинг хаёлига келмаган ранг-баранг усулларини ўйлаб топмоқдалар. Бунга ушбу йилнинг ортда қолган ойлари ва жумҳуриятимиз бўйлаб «Қорадори-95» тадбири ўтказилаётган кунларда қўлга тушган қонунбузарларнинг хатти-ҳаракатлари тимсолида яққол ишонч ҳосил қилиш мумкин.

25 июн куни Самарқанд темирйўл станцияси божхона пости ходимлари — «Душанбе—Москва» поездини текшириб кўраётганларида россиялик йўловчи Н. Мураханинг қўл юклари орасидан битта металл идиш чиқди. Устидаги ёзувга қараган киши унда қуюлтирилган сут бор деб ўйлаши табиий эди. Чунки идишнинг қопқоғи завод йўли билан мустаҳкам беркитилган эди. Қарангки, ана шу «чисто заводской» идиш ичига аслида сут қуйилмаган, балки 3 килою 163 грамм опий устамонлик билан жойлаштирилган экан. Энди жаноб Мураханинг бунақа «харидоргир маҳсулот» ишлаб чиқарадиган завод қаерда жойлашганини терговчиларга тушунтириб беришдан ўзга иложи йўқ.

Тожикистон фуқароси Георгий Мегрешвили ҳам анча пухта усулни кашф этган экан. У 1 килою 700 грамм заҳарли гиёҳни 3 та елим халтага солиб, сўнгра электр иситгич асбобининг спирали ўрнига жойлаштириб олган экан. Лекин, барибир, божхоначилар кўзини шамғалат қилолмай доғда қолди. «Сариосиё» станциясидан поездга чиқмай турибоқ, сафари қариди. Россиялик меҳмон Геннадий Бедарев эса сал бошқачароқ йўл тутибди. «Душанбе—Москва» поездининг ўзи ўтирган купесининг ёритиш чироғи орасига роппа-росса 1 килограмм қорадорини яширинча тиқиб қўйибди. Ўзи ҳар қанча тониб, инкор этмасин, сурхондарёлик божхоначилар бу «юк» айнан унга тегишли эканлигини аниқ далиллар асосида исботлаб беришди.

9 феврал куни худи шу йўналишдаги поездда бораётган Тожикистон фуқароси З. Худоёров ҳам Гулистон шаҳридан нарига ўтолмади. Сабаби — Сирдарё вилояти божхона хизмати ходимлари унинг сафар халтасидаги шиша банка ичидаги гўштга туз ва зира ўрнига 1200 грамм опий «тасодифан» аралаштирилиб юборилганини сезиб қолишди.

Бунга ўхшаш воқеаларни яна кўплаб келтириш мумкин. Чунки гиёҳвандлик моддаларини сотиб тарқатиш орқали бойлик орттириш қўйига тушганлар сафи тобора кенгайиб бормоқда. Биргина Ўзбекистон Республикаси давлат Солиқ қўмитаси божхона хизмати ходимлари томонидан ушланган қонунбузарлар рўйхатига назар ташлайлик. Улардаги маълумотларга қараганда, 1995 йилнинг дастлабки олти ойи давомида бундай ножўя қилмиши туфайли қўлга тушганлар сони ўтган йилнинг шу давридагига нисбатан беш баробарга ортган. Улар «тижорат сафар»ига отланганларида асосан нисбатан арзон ва қулай транспорт воситаси ҳисобланган темирйўл хизматидан фойдаланмоқдалар. Бундай дейишимизнинг боиси аниқланган ҳолатларнинг деярли тенг ярми поездларда рўй бермоқда.

Энг ачинарлиси, кейинги йилларда гиёҳвандлик моддаларини тарқатиш билан шуғулланаётганлар орасида биз ҳамиша эъзозлайдиган, шоирлар нозик гулга қиёслайдиган, инсон наслининг давом эттирувчилари — аёллар ҳам тез-тез учраб турибди. Улардан қай бирлари эндигина бўй етган гўзал-хушрўй қизлар бўлсалар, қай бирлари оилали, фарзандли жувонлар ёхуд ҳаётнинг аччиқ-чучугини тотган кекса онахонлардир. Мана, масалан, Тожикистонда яшовчи Анастасия Музичукни олайлик. Бу аёл ҳозир айни охиратни ўйлайдиган ёшда, аллақачонлар 70 ни қоралаб қўйган. Шу боис у мункиллаган ҳолда «Душанба—Москва» поездига чиқаётганда ёшлар кўмаклашиб юборган, айниқса, дам-бадам белини ушлаб, ихраб қўйганида ачиниб қараган бўлсалар, ажабмас. Тааж жубки, кейин маълум бўлишича, онахоннинг дарди бел оғриғи эмас, мутлақо бошқа нарса экан. У белига ўралган махсус даво белбоғи орасига 150 грамм қорадорини солиб олган экан.

Тожикистондан ўз юртига қайтаётган Россия фуқароси З. Макаевани кўрган киши уни саранжом-саришта, тежамкор аёл деб ўйлашига шубҳа йўқ эди. Боиси — у қўлидаги бидон идишга гўёки йўлда тамадди қилиш учун картошкали ва гўштли қовурдоқ солиб олган эди. Аслида, у ўзи билан бирга таом эмас, оғу олиб кетаётган экан. Қовурдоқ орасига роппа-росса 1 килограмм қорадори жойлаштирилган экан. Бу поезд «Сариосиё» станциясига етиб келганда ошкор бўлди. Акс ҳолда, бу аёлнинг «тежамкорлиги» қанчадан-қанча одамларнинг ҳаётини азобга қўйиши, гулдек оилаларнинг бузилиб кетишига сабабчи бўлиши эҳтимолдан холи эмасди.

З. Макаеванинг ҳамюрти Л. Мударова эса «Осилсанг, баланд дорга осил», дейдиганлар тоифасидан чиқиб қолди. «Андижон—Москва» поезди Наманган шаҳар темирйўл бекатида божхона назоратидан ўтказилган унинг юклари орасидан бир йўла 15 килограмм 530 грамм опий моддаси топилди.

Бизнингча, ўзлигини англаган она учун ҳаётда фарзандининг номини сотиб иш кўришдан, уни орқа қилиб жиноятга қўл уришдан оғирроқ гуноҳ бўлмаса керак. Лекин кейинги вақтларда баъзи аёллар бу аччиқ ҳақиқатни мутлақо унутиб қўйган кўринадилар. Акс ҳолда, Светлана Жибекова боласининг этикчасига 450 грамм опий билан ярим кило нашани, А. Березовская ўз жигарбандининг иштончаси орасига 180 грамм заҳри қотилни яшириб қўймасди, бу ҳолни кўриб сурхондарёлик божхоначилар афсус билан бош чайқамасдилар.

Жиноятнинг яхши-ёмони бўлмаганидек, қонунбузарликнинг ҳам миллати бўлмас экан. Шу жиҳатдан қараганда, эндиликда мусулмон аёллари орасида ҳам гиёҳвандлик моддаларини тарқатиш билан шуғулланаётганлар пайдо бўлаётгани ниҳоятда афсусланарли ҳолдир. Ишонмасангиз, мана, аниқ бир далил: шу йил 3 июл куни «Сариосиё—Тошкент» йўналиши бўйича кетаётган поезд божхона кўригидан ўтказилганда, Термиз туманининг «Халқобод» жамоа хўжалигида яшовчи йўловчи Майрам Каримованинг шахсий буюмлари орасида елим халтага солиб ўралган 100 грамм героин ҳамда 1340 грамм опий моддаси борлиги аниқланди. Шунга кўра, ушбу иш бўйича тўпланган ҳужжатлар далилий ашёлар билан биргаликда тегишли жазо чоралари кўриш учун Термиз темирйўли ички ишлар бўлимига топширилди.

Майрамхон-ку, майли, ўз қилмиши оқибатини ўйламаган, бировларнинг йўл-йўриғига юриб қонунни бузгандир. Аммо ҳамма нарсани теран тушунадиган, зиммасига ёш авлодга таълим-тарбия беришдек масъулиятли вазифа юклатилган ўқитувчи Нилуфар Ҳамроқуловани нима жин урдийкин? У 3 июл куни «Душанбе—Конибодом» поездида дугонаси Мунаввар Ғофурова билан бораётиб, Сурхондарёнинг «Узун» божхона постига етганда қўлга тушди. Асли хўжандлик бу аёллар жами 3 килою 600 грамм опийни оқ мато орасига жойлаб оёқларига боғлаб олишган экан. Уларнинг тушунтиришларича, бу моддаларни уларга «Душанбе» вокзалида 35-40 ёшлар чамасидаги аллақандай номаълум эркак бериб, «Сариосиё» станциясигача олиб боришларини сўраган, эвазига «ҳожатбарор»ларнинг ҳар бирига 100 минг Россия рублидан тўлашни ваъда қилган экан. Лекин кейинги ўтазилган тадбир чоғида бу гап исботини топмади...

Юқорида тилга олинган мисолларга эътибор қилган бўлсангиз, илғаб олгандирсиз — гиёҳвандлик моддалари билан ушланаётганларнинг аксарияти чет эллар фуқароларидир. Лекин бу бизда ҳамма ишлар кўнгилдагидек деган хулосага асос бўла олмайди. Чунки биз асосан божхона хизмати ходимлари аниқлаган ҳолатлар хусусида фикр юритдик. Гиёҳвандликка ружу қўйганлар ёки уни сотиб тарқатиш билан шуғулланаётганлар ҳамюртларимиз орасида ҳам топилади. Ҳуқуқ-тартибот идоралари ходимлари, кенг жамоатчилик уларга қарши кескин кураш олиб бориши керак. Чунки инсон саломатлигига ва тинчлигига таҳдид соладиган жиноятнинг катта-кичиги, уларнинг оқибатида келиб чиқадиган дард-қайғунинг эса бегонаси бўлмайди.

Абдумўмин ТИЛОВОВ,
Ўзбекистон Республикаси Давлат Солиқ қўмитаси Бош божхона бошқармаси ходими,

Абдунаби ҲАЙДАРОВ,
«Ўзбекистон адабиёти ва санъати» махсус мухбири

КЎНГЛИМДАГИ ЁР

ЎЗИНИ ЁЗУВЧИЛИК МАРТАБАСИГА КЎТАРГАН АЁЛНИ БАЛЗАК ШУНДАЙ АТАГАН

Биз де Берни хоним ҳақида сўзламоқчимиз. Балзакнинг гувоҳлик беришича, шу аёл боис у ёзувчилик мартабасига кўтарилган экан. Биринчи бор у хонимнинг хонадонида муаллим сифатида пайдо бўлди. Хонимнинг тўнғич қизи Балзакдан катта эди. Лекин бўлажак адиб қизни эмас, онасини севиб қолади.

«Ўша кезлари у исқирт ва озғин йигит эди, — деб эслайди замондошларидан бири. — Лаби-лабига тегмайдиган маҳмадана эди. Тутилиб гапирар эди, эҳтимолки, курак тишлари тушиб кетганлиги учун сўлаги оқиб, гапирганида оғзидан кўпик сачраб туриши нутқининг равон бўлишига ҳалақит бергандир». Шу алпозда аёллар кўнглини ром этади дейсизми?! Аммо... Шу аммоси бор-да. Балзакнинг фикрича, «офатижон аёлларни ақл шамчироғи ва феъл-атвор гўзаллиги билан ром этса бўлади».

Де Берни хонимнинг жозибасини 22 ёшли Оноре дарров пайқамади. «... бу хотин сули, дон ва мол-ҳол учун беда сотади. Бу ёруғ оламда қирқ йил умр кўриб, пул жаҳоннинг подшоси эканлиги у англаб етган ягона фалсафадир», — Балзак 1822 йилнинг феврал ойида де Берни ҳақида шундай деб ёзган эди. Лекин орадан кўп вақт ўтмай, март ойида эса: «Ёнингизда бир одам бор. У сиз билан бирга бўлиш бахтидан масрур бўлиш орзусида», — мазмундаги мактубни айнан шу аёлга жўнатган эди. «Бу одам сизнинг ҳаётингиз, ҳис-туйғуларингизга бамисоли пайванд бўлиб кетиш орзуси билан яшамоқда, — деб ёзади мактубида бўлажак романнавис — ... У баъзан сизга ачинади, интилади, аммо айни вақтда куч-қувватга тўлиб турган бу йигит ўзининг жўшқинлиги ва ҳис-туйғуларининг бокиралиги билан сизни севади». Учинчи шахс номидан гапириб келаётган Оноре бирдан ўз номидан очиқчасига, рўй-рост сўзлашга ўтади: «Сиз менинг саждагоҳимсиз. Эзгу орзуларимни, ўйларимни сиз билан боғлаганман».

Ҳайратдан ёқасини ушлаб қолган де Берни хоним муҳаббат ўтида қоврилаётган бўз йигитга етти фарзанднинг онаси эканлигини эслатиб қўяди (Аслида-ку у 9 та бола кўрган, лекин иккитаси мурғаклигида вафот этган...): «Сизга маълум бўлғайким, мен она бўлиш билан бирга, шукурки, буви ҳам бўлдим!»

Ҳа, бу Онорега маълум эди. Лекин болалар туғаноқ бўла олармиди?! Унинг қатъиятини «Водий нилуфари» номли романидаги қуйидаги сатрларда ҳам кўрамиз: «Ҳа, бора-бора биз аёлни аёл бўлганлиги учун ҳам севамиз! Муҳаббатимизни қозона олган хилқатга тегишли бўлган барча нарса бизга ҳам бирдек азиз ва суюклидир. Унинг болалари ҳам ўз жигаргўшаларингдай азиз ва севимли, унинг уйи ҳам ўз уйингдек қадрдон ва файзиёб»...

Балзак ушбу сўзларни анча кейин ёзди. Лекин у бундай сўзларни хаёлида кўп бора такрорлаган бўлса ажабмас. Ва фақат хаёлида эмас...

«Сизнинг ёшингиз менга чикора. Баъзида қирқ бешга чиққанингизни хаёлга келтирсам, бундан шундай хулоса чиқараманки, демак, эҳтиросим зўр экан!» Кейинчалик асарларидан бирида у қуйидагича сермаъно сўз айтди: «Ошиқ билан маъшуқа ўртасида бир-бирига ўхшамаган томонлар бўлиши лозим».

Хоним ҳам бу фикрга рози... лекин фарқ ҳам эви билан-да: «Ахир менинг ёшимда кимнинг ҳам майна бўлгиси келади»... Ошиқ унинг гапини бўлади (Умуман Балзак ҳамсуҳбатининг сўзини бўлишни яхши кўрарди. Афсуски, хушмуомалалик унинг феъл-атворига унчалик хос эмас эди): Агар мен сизни севиб қолмаганимда, эҳтимолки, буни шу ёшингизга ярашмаган қилиқ деб ўйлаган бўлар эдим. Энди эса ёшингиз кўзимга фазилат бўлиб кўринади».

Балзак бу каби мактубларни севгилисига ҳар куни битарди.

— Дунёда бундай хушомадларга бефарқ қола оладиган аёл зоти бормикан?! Де Берни хоним ниҳоят таслим бўлди. Ўшанда май ойи эди. Тун бирам мулойим, бирам илиқ эдики. Боғдаги бинафша атри димоққа урилиб турарди. Эртасига эрталаб эса, де Берни хоним шошилмай, хавотир ва шодлик аралаш Оноре юборган хатни ўқиди: «О, Лора! Сенга шу хатни ёзаяпману, қалбимни сен нурафшон этган тун сокинлиги қамраб олди. Ўтли бўсаларинг тоти ҳамон дудоқларимда! Уззукун хаёлимда фақат сенсан. Кўз ўнгимда фақат сенинг жамолинг. Ҳамон оққуш каби қўлларинг билан мени қандай титраб қучганингни эслайман. Ўша кунги гулларинг, гарчи энди улар сўлиб қолган бўлсалар ҳам, маст қилувчи атри ҳануз димоғимдан кетмайди».

Балзакка бағишланган хотиралар жуда кўп. Аммо буюк адиб ҳақида ҳеч ким унинг ёш дўсти ва ҳамкасби Теофил Готечалик топиб ёзмаган бўлса керак. Унинг эсдаликларида Балзак севган аёл ҳақида ҳам сўз бор. Гарчи Готе ўша аёлнинг номини тилга олмаса ҳам қуйидаги сўзлар албатта де Берни хонимга тегишли: «Балзак совуқ ва беҳис ҳайкални эмас, замонамиз аёлини севган эди. Эзгулик ва қусурлардан холи бўлмаган, бироз эрка ва шўх аёлни севганди. У аёлнинг нозларини кўтарар, аёлнинг рўмоли-ю, кўйлаклар, ҳаттоки у кийган шляпаларни ҳам бирдек садоқат билан севарди... У кўп йиллар бадалида севгилисига камдан-кам аёлга насиб этадиган бахтни, яъни ёшлигини қайта армуғон этди. Умр шомини меҳри муҳаббат нурлари билан чароғон қилди. Жувон ёшида ўтли муҳаббат комида қолган аёл қалбида қайтадан баҳорлар яшнади. «Сен менга кераксан, — деб ёзади аёл Балзакка. — Қуш самосиз, балиқ сувсиз, вужуд руҳсиз яшай олмаганидек, сен ҳам менга сув ва ҳаводек зарурсан!»

Ҳа, де Берни хоним умр шомидаги муҳаббат баҳори жўшқин ва тўфонли кечди. Балзак ҳеч қачон эҳтиёткорликни билмас эди. Тез орада уларнинг муҳаббати «тилларда достон» бўлди. Де Берни хонимнинг болаларидан тортиб, Онорениниг онасигача, табиийки, ҳамма уларни қоралай бошлади. Айниқса, Балзакнинг онаси улар ўртасидаги муносабатга жон-жаҳди билан қарши турди. Боз устига, Оноренинг турли тадбиркорлик режалари бирин-кетин пучга чиқар, маъшуқаси эса доимо унга молиявий ёрдам берар эди. Аммо энг асосийси... энг асосийси... вақт олий ҳакам деганларидек, Онорега илк бор омад кулиб боқди. (Ва ниҳоят унга шуҳрат юз бурди, албатта, маъшуқасининг мадади билан.) Бироқ кўп интизорлик билан исталган ана шу шуҳрат аёлнинг ғаддор душманига айланди. Ахир бу вақтга келиб де Берни хонимнинг ёши 50 дан ошиб қолган эди-да...

Лекин, ўша «Водий нилуфари» китобида айтилганидек: «... Қора сочларга қиров қўниб, оппоқ тусга кирганда ҳам, қалбдаги севги нилуфари гул-гул яшнаб тураверади». Бир сўз билан айтганда, де Берни хоним қалбида муҳаббат ўти ва эҳтироси янада жўш урарди. Яна қандай ўт, қандай эҳтирос эди-я!

— О, севикли маҳбубим! Агар мен самовий муҳаббатни орзу қилсаму яратган эгам шундай ҳузур-ҳаловатни менга ато этган тақдирда ҳам, бу бахт севгинг туфайли сен бахш этган маъсуд онлар қошида тупроққа тенгдир.

Аёл Оноре бахш этган жўшқин муҳаббат учун ундан жуда миннатдор эди. Ана шу миннатдорлик изҳори сифатида қийинчиликларни енгиш учун ўзида куч ва чидам, сабот ва матонат топа билди. Бўлажак романнавис қуйида қурбон бўлишга ҳам тайёр бу аёл эридан ажрашди, пок номи булғаниб киборлар даврасидан радди маърака бўлди.

Лекин ошиқнинг ёзувчилик шуҳрати кун сайин қанот ёзиб, у ёзувчилик шоҳсупасига тобора яқинлашар эди. Маъшуқа эса ўзининг маслаҳатлари ва маънавий мадади билан йигитга дармон берарди: «У ёки бу парчани қандай шароитда ўқиб берганинг, у ҳақда нималарни сўзлаганинг доимо ёдимда».

Балзак замондошларидан бирининг таъкидлашича, адибнинг назарига тушиш ва унга ёқишнинг биргина йўли бўлган: у ҳам бўлса — уни кўкларга кўтариш, ёзувчининг мақтанишларини қулоқ қоқмай тинглаш.

Табиийки, ўзганинг гапини тинглай билиш катта санъат, ҳаммага ҳам насиб этавермайдиган ноёб фазилатдир. Де Берни хоним ана шундай ноёб хислат соҳибаси эди. Устига-устак, у ошиғининг ижод қилиши учун аъло даражадаги шароитни яратишга ҳам омилкор эди. Неча-неча маротабалаб Оноре пойтахт шовқин-сурони ва судхўрлардан қочиб унинг уйида осойиш топар, беркиниб олиб ёзгани ёзган эди... Сўнг яна эркин қушдек париллаб учиб кетар, аёл эса ёлғиз ўзи ғам-ҳасрат исканжасида қоларди... Балзакка у: «Агар сени саждагоҳ деб билиб, ҳижрон ўтида қоврилмайдиган юрак бор деб ўйласанг, буёғи қандоқ бўлди?!.» — деб ёзган эди.

Буюк адиб бундай ўйламасди. У ҳаммасини жуда яхши биларди. Ёзган китоблари ҳам шундан далолат бериб турибди. У ҳаммасини маъшуқасидан кўра теранроқ англар эди. У китобларида ўз тақдирини ҳам, яқинларининг қисматини ҳам башорат қила билганди. Замондошлари уни «соҳибкаромат» деб аташарди:

1832 йилнинг сентябр ойида адиб «Тарк этилган аёл» асарини яратади. Юзаки қараганда, асар воқеаси ақлга сиғмайдигандек туюлади. Қаҳрамон ўзи илгари сира кўрмаган аёлга ошиғу-беқарор бўлиб қолади. Декабр ойида эса худди шу савдо муаллифнинг ўз бошига тушади — Ганскаяга ғойибдан кўнгил қўяди.

Романнавис «Кўнглимдаги ёр» деган иборани топади. Аммо бу ном фақатгина де Берни хонимга аталган эди. Шўрлик аёлнинг аччиқ қисматини ҳам адиб «Тарк этилган аёл» асарида олдиндан айтиб берди.

«Севгилим, ардоғлигим, ҳаётим сенга керак бўлмай қолдими? Этагингга маҳкам ёпишиб яшаш менга нечоғлик азобу уқубат, нечоғлик ғурбат эканини билсанг эди!» — Буни ким айтган? Бадиий асардаги қаҳрамонми? — Ҳаётдаги жувонми? Ўйлаймизки, ушбу сўзлар де Берни хонимнинг ҳам дилидаги гаплар эди:

«Ахир покиза ва оловқалб бўз йигитнинг муҳаббатига мушарраф бўлган мен эмасми?!. Бундай севилиш бошқа ҳеч қайси аёлга насиб этмайди!»

Ҳа, бошқа ҳеч қайси аёлга бундай севги насиб этмаган бўлса керак.

Хоним яна ёзади: «Муҳаббатим қудрати шу қадар кучлики, сенинг бахтиёр бўлишинг учун ҳаттоки ўз бахтимдан ҳам воз кечишга тайёрман». Шунинг учун ҳам бу доно аёл: «Агар сен икки ўт орасида қолиб, кимни танлашни билолмай қийналаётган бўлсанг, билиб қўйки, ўз эркинг қўлингда. Сен озод қушсан». Шундан сўнг Балзак уйланади. Лекин кўз очиб кўрган маъшуқаси билан муносабатини узмайди. «Қалбим бус-бутунича фақат сеникидир. Унга эса бор-йўғи вужудим тегишли». Бу бор-йўғи ошиқ ёзувчи яратган романдан бир парча холос. Бу сўзларни ҳар ким ҳар хил тушуниши мумкин. Аммо Балзак ўзига энг азиз бўлган «Луи Ламбер» романини де Берни хонимга бағишлар экан, сўз аввалида ёзади: «Ҳамиша ва абадий севгилимга».

Улар аввалгидагидек бир-бирларига мактублар битишади. У аввалгидек маъшуқасини ўз уй-хаёллари, режалари, сирларидан воқиф этади. Аввалгидек навбатдаги романини ёзиб туғаллаш учун аёлнинг уйида осойиш топади... Айнан маъшуқасининг уйида «Водий нилуфари» романининг сўнгги нуқтасини қўяди. Роман қаҳрамони — прототипи бўлмиш де Берни хоним муаллиф кўз ўнгида адойи тамом бўла бошлайди. Бу гал ушбу романда акс эттирилган воқеалар кароматгўй ёзувчининг башоратлари эмас, балки айни ҳаётий воқеликнинг моҳирона тавсир этилган инъикоси эди. «Де Берни хоним жуда хаста, — деб ёзади дўстига Балзак, — «Юрак аневризмаси» деган бедаво дардга йўлиқди. Юрак-бағрим эзилиб кетяпти. Агар ҳаётим шаъми сўнадиган бўлса, адойи тамом бўлганим шу!»

Аммо ўлим тўшагида ётган аёл аввалгидек ошиғи ижод этган асарларни ўта синчковлик билан таҳлил этади. Айниқса адибнинг шоҳ асари бўлмиш «Водий нилуфари» ўқувчилар қатори унинг ҳам кўнгил торларини чертади. Де Берни маслаҳати билан Балзак чоп этишга тайёр бўлган роман қўлёзмасидан 100 сатрни олиб ташлайди. Жорж Санднинг таъкидлашича, буюк ёзувчи бировдан маслаҳат сўраганда ҳам, ҳеч бир эътирозни қабул этмас, кўп ҳолларда эса ўжарлик билан барча таклифларни рад этиб ўз билганидан қолмас эди.

Ўша қийин кунларда Балзак барчага, эркагу аёлларга де Берни хонимнинг дарди ҳақида ёзди. Петербургда чоп этиладиган «Хорижий шарҳ»да илк бор эълон қилинган роман туфайли унинг бошига тушган кулфатдан ҳамма, айтиш мумкинки, бутун жаҳон хабар топди.

«Аёллар қалбимизни вафо ва эҳтирос билан мафтун этадилар.Де Берни хоним эса кўнглимни бир аёлдек шайдо этиш билан бир қаторда менинг ҳаёт ва мамотим эди. Бизлар икки танадаги бир жон эдик. Юракларимиз зарби уйғун эди. У мен учун бамисоли Беатрича эди. Мен эса флоренциялик* шоир эдим. У бокира Лаура бўлса мен бамисли венециалик** шоир эдим. Де Берни хоним буюк фикрлар сарчашмаси эди. Мен ундан чанқоғимни қондирдим. У мени эзгу аъмоллар сари йўллади. У ҳаётим устуни, зим-зиё тунни ёритиб турган гавҳари шамчироғим эди — Зимистон тун қаърида порилааб шуъла сочиб турган оппоқ нилуфар янглиғ...»

Нилуфар... «Водий нилуфари» — аёлга бахшида роман... Шу аёл ҳақидаги асарнинг нишона нусхаси 1836 йил июн ойида нашр этилади. Орадан бир ой ўтар-ўтмас, июлда де Берни хоним оламдан кўз юмади. Аммо ўлими олдидан атайлаб фақат унинг учун босилган романни қўлига олишга улгурган эди...

* Данте Алегери
** Петрарка

Сурайё НАЗАРХЎЖАЕВА тайёрлади

Бозорга

МУАССИСЛАР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МАДАНИЯТ ИШЛАРИ ВАЗИРЛИГИ, ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ
* * *
НОШИР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ «ШАРҚ» НАШРИЁТ-МАТБАА КОНЦЕРНИ

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ
ҲАФТАЛИК ГАЗЕТА

Манзилимиз: Тошкент — 700083, Матбуотчилар кўчаси, 32.
Қабулхона телефони— 33-52-91,
* * *
«Шарқ» нашриёт-матбаа концерни босмахонаси. Манзили: Тошкент шаҳри, «Буюк Турон» кўчаси, 41-уй

Бош муҳаррир: Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ
Таҳрир ҳайъати: Мурод АБДУЛЛАЕВ (бош муҳаррир ўринбосари), Дадахон ЁҚУБОВ, Одил ЁҚУБОВ, Анвар ЖАББОРОВ, Баҳодир ЖАЛОЛОВ, Ашурали ЖЎРАЕВ (санъат бўлими мудири), Маҳмуд САЪДИЙ (танқид ва адабиётшунослик бўлими мудири), Озод ШАРАФИДДИНОВ, Иброҳим ҒАФУРОВ, Беккул ЭГАМҚУЛОВ (масъул котиб)

Навбатчи муҳаррир —Аҳмад ОТАБОЙ

Редакцияга келган қўлёзмалар таҳлил этилмайди ва муаллифларга қайтарилмайди. Муаллифлар фикри таҳририят нуқтаи назаридан фарқланиши мумкин.

Рўйхатдан ўтиш тартиби № 24. Буюртма Г. — 0389. Ҳажми — 4 босма табоқ. Газета IBM компютерида терилди ва саҳифаланди. Индекс 64593. 1 2 3 4 5 6